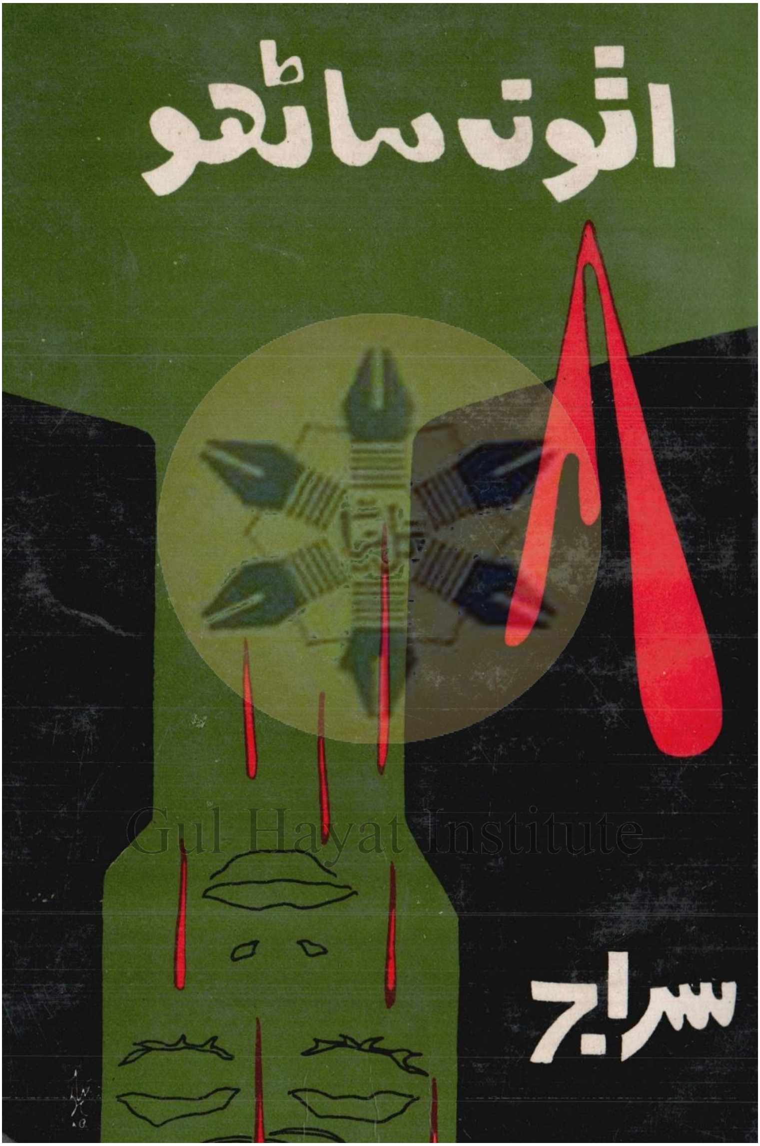

Gul Hayat Institute

اڻون ماڻهو

(ڪهاڻيون)

سراج

Gul Hayat Institute

نيو فيلڊس پبليڪيشنس

ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد سنڌ.

1991ع

نيو فيلڊس پبليڪيشنس جو ڪتاب نمبر چوهتر

چپائيندڙ: نيو فيلڊس پبليڪيشنس
ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد سنڌ.

ٽائيٽل: فتاح هاليپوٽو

پهريون ايڊيشن: نومبر ١٩٨٥ع

ٻيو ايڊيشن: نومبر ١٩٩١ع

قيمت: 25/- رپيا

(سڀ حق واسطا قائم)

Gul Hayat Institute

ATHOON MANHOON (Short Stories) by SIRAJ. Published by New Fields Publications, Tando Wali Mohammed, Hyderabad Sindh. Pakistan. First Edition November 1985. Second Edition November 1991. Price Per Gopy Rs. 25/-

انتساب

امر جليل جي نالي

سراج

Gul Hayat Institute

هند ۽ سنڌ جي مشهور و معروف مهان ليکڪ سراج جي ڪهاڻين جو مجموعو ”اٺون ساٿهو“ جو ٻيو ايڊيشن اوهان جي هٿن ۾ آهي. هن ڪتاب جو پهريون ڇاپو ٿوري عرصي ۾ ختم ٿي ويو هو، ۽ ٻي ڇاپي لاءِ پڙهندڙن وٽان خط ايندا رهندا هئا. حالتون ٺيڪ نه هجڻ ڪري ٻيو ڇاپو دير سان شايع ٿي رهيو آهي.

سراج جا ٻيا ڪتاب ”ڦڙاڏو سوئي سڏ“، ”مرڻ مون سين آءُ“، ”منهنجي دنيا هيڪل وياڪل“، ”تنهنجي دنيا سڀ رنگ سانول“ ۽ ”منهنجي دنيا مرگهه ترشنا“ به نيوفيلڊس طرفان شايع ٿيل آهن.

— ادارو

Gul Hayat Institute

فهرست

Gul Hayat Institute

ڪهاڻيون	صفحو
١. رت ورني رات	٩
٢. نچڻي	١٩
٣. هڪ مڙدو، ني لاش	٤٣
٤. وڻ جو موت	٥١
٥. ڪارونجهر جا مور	٦٩
٦. مان جوئي آهيان، سوئي آهيان	٩٩
٧. اٺون ماڻهو	١١٧

ٻهرين ايڊيشن جا

ٻه اکر

ڪهاڻيون مون اڳي به لکيون، جن مان ڪي ڇپيون، ڪجهه مون نه ڇپايون. ڪهاڻيون اڄ به لکان پيو. انهن مان ڪي ڇپجن ٿيون، ڪي ڪونه ٿو ڇپايان. ان لاءِ ڪي ٻي سبب آهن، گهڻو ڪري اهي سبب سڀ جذباتي آهن. انهن جي هن وقت آپنار ڪرڻ نٿو گهران. وقت آيو ته انهيءَ جي وضاحت به ڪندس.

منهنجو ٻهريون مجموعو "اي درد هلي آءُ" اڄ کان ٢٤ سال اڳ شايع ٿيو. ڪن دوستن زور پريو ته هڪڙو ٻيو مجموعو به ڇپجي. ٻهرين سوچيم ته رکيو اڻ-ڇپيل ڪهاڻيون ڇپائجن. دوستن وري اسرار ڪيو ته ان ۾ ڪجهه اڳ ڇپيل ڪهاڻيون به هئڻ گهرجن، جيئن ڪتاب ۾ محفوظ ٿي وڃن. نيٺ وچٽرو فيصلو ڪيم ته في الحال ست ڪهاڻيون شامل ڪريان. انهن مان هڪڙي "هڪ مڙدو، ٻي لاش" ١٩٦٤ع ۾ ڇپي هئي، پر مهراڻ جي صاحبن ۽ پروف ريڊرن ان کي "هڪ" مرد ٻي "لاشا" بڻائي ڇڏيو.

سخت ڪاوڙ آئي هيم. هن ڪهاڻيءَ کي ان جي صحيح عنوان هيٺ شامل ڪيو اٿم. ان کانسواءِ هڪڙي ٻي ڪهاڻي ”رت - ورني رات“ ١٩٦٧ع ۾ ’نئين زندگي‘ ۾ ڇپي. ان ۾ شمشير آخري پئرا ڪٽي ڇڏي هئي. سائنس وڌي ٻيو هوس. پر سرڪاري پرچي هئڻ ڪري سندس مجبوريون محسوس ڪري ماٺ ڪيم. ان ڪهاڻيءَ کي پنهنجي اصل حالت ۾، آن ڪٽيل پئرا سميت، شامل ڪيو اٿم. باقي پنج ڪهاڻيون نيون آهن جيڪي ١٩٨٣ع کان ١٩٨٥ع واري عرصي ۾ لکيل ڪهاڻين مان چونڊيون اٿم. انهن مان ٻه ڪهاڻيون— ”اٺون ماٺهو“ ۽ ”وڻ جو موت“ برسات ۾ ڇپيون هيون. ٽي ڪهاڻيون — ”نچڻي“ ”ڪارونجهر جا مور“ ۽ ”مان جوئي آهيان، سوئي آهيان“ اڳ ڇپيل ڪونهن.

ڪهاڻين جي باري ۾ پاڻ ڪجهه نه چوندس. اڳ به ڪجهه نه چوندو هوس. جڏهن ڪهاڻين تي بحث ٿيا، تنقيدون ٿيون، تڏهن به ڪجهه ڪونه چيم. سو هاڻ به پاڻ ڪجهه نه چوندس. پر ته اسان جا پڙهندڙ ۽ نقاد انهن تي ڪجهه چون ۽ لکن. آءٌ انهن مان آهيان، جيڪي ڪجهه لکي بس اهو سوچيندا آهن، ته پنهنجي ٻوليءَ ۽ سنڌ جو قرض اجا گهڻو باقي آهي. ان ڪري لکڻ اسان لاءِ ذهني قرض جي ادائگي آهي. جيسين جيئرو آهيان، تيسين اها ادائگي ڪندو رهندس.

— سراج

٩-٧-ڊسمبر ١٩٨٥ع
ڪراچي

رت - ورني رات

اڪيلي رات، اڪيلو رڻ.... ۽ هيڪل وياڪل دل! واريءَ جو پنڌ هوندي به پهاڙن اٽانگو، پر هن جا پير اوندهه ۾ به پنهنجي واٽ پيدا ڪندا، ٻهون اڪرندا، پٿون پوربندا، پنهنجي ماڳ ڪي ويجهو پوندا ٿي ويا. رڻ جي رات پرينءَ جي نيڻن جيان ٺرندي ٿي ويئي. پيري جي پڪ ڪرڻ لاءِ، هن اُڀ ڏانهن نهاريو— ۽ ان ڪاڪيل نانگي آسمان کي ڏسي، هن کي ائين محسوس ٿيو، ڄڻ ته رات پنهنجو نيرو نيرو اڪيلوجسم تارن جي چنيءَ ۾ لڪائيندي شرمائي لڳي هئي.... ۽ ان سمي، هن کي پنهنجي "سومل" ياد اچي ويئي. هڪ آجري آجري تاري، تورو لمڪي، مرڪي، هن کي اک هنئين— ۽ هن کي پڪ ٿي ته رات ۽ رڻ هن سان ويساهه گهاتي نه ڪندا. ڪندا به ڪيئن؟ هو ته هن رڻ جو يار هو.... اڪيلو رڻ، جنهن جي اڪيلين ڏينهن ۽ پٽن جي ڀاڄولن ۾ هن اوسيڙن جون ڪيئي راتيون، تارا ڳڻيندي، سڄڻ جا پيرا ڪڍندي، سومل جو تصور ڪندي گذاري ڇڏيون هيون. جڏهن سومل جي پيار ۾ هو ڪوهن جا ڪوهه ڪهي ايندو هو، تڏهن هي رڻ پٽ ٿي هن لاءِ وڏي ۾ وڏو، بنهه پنهنجو، اجهو ۽ آسرو هو. جڏهن مون پوءِ، ڪارسري ليسوڙيءَ جي وڻ هيٺان، هن جي ٻوٽي ۾ ڪنڊا لنبيا هئا، تڏهن به هن رڻ هن سان ياري نڀائي هئي.

Gul Hayat Institute

۽ هڪ ٺي واچوڙي جي ڇوهي ۾، بوتي سان گڏ ليسوڙي جو وڻ به واريءَ جي اڇ ۾ ڍڪجي ويو هو — ۽ ان ڏينهن هن سومل جي اڇيءَ ٻانهن جي اڇيءَ ٻانهينءَ کي منيون ڏيندي چيو هو:

”سومل، سوڳند ڏي ته موجو (منهنجو) پيار آلڪي نه ويندو!“

”توجو (تنهنجو) سوڳند!“

ان سوڳند ۾ ڪيتري نه سندرتا هئي، ڪيتري نه چنچل نهٺائي هئي! سومل هن لاءِ رڻ جي راڻي هئي — سومل لاءِ هو هڪڙي سون پوپٽ جو ڇا، سڄي ٿر جو ويري تي پوندو. سومل جو پور ايندي، ڇو ته هن جي پيرن ۾ پونريون ٻڌجي ويون، ۽ هن جي سوري جسم جو ٽڪ لهي ويو. هن جو پيار ته سومل جي انگ انگ، چڳ چڳ ۾ سمايل هو. سومل چوندي هئي ته الائجي ڇو، جڏهن هن جي ڪنن جي ٻٽڙن کي ڪا ڇڪ ايندي هئي، تڏهن به پيڙا کان هو ڪيس ياد اچي ويندو هو. عاج جي ٻانهينءَ جي ڇڪٽيءَ ني به الائي ڇو هو ڪيس دل تي هرڻ لڳندو هو. ۽ جڏهن هوءَ ڪنهن جيڏيءَ سرتيءَ کان ڦٽي ڏهاريندي هئي، تڏهن ڇڳ ڇڳ کي ڇڪي اچڻ سان به هو سندس دل ۾ لهي ايندو هو. وڏي ۾ وڏي ڪل جهڙي ڳالهه ته اها هئي، ته جڏهن کان هو سومل جي سپنن ۾ سايبان بنجي آيو هو، تڏهن کان پيڻ (بلا) کان بچڻ لاءِ وهائي هينيان ٿوم جي ڳڙيءَ مان به بانس بدلجي ويئي هئي، ۽ ان مان

Gul Hayat Institute

ڪيس هن جي جسم جي ويجهائيءَ ۽ هن جي ساهه جي سڳنڌ اچڻ لڳي هئي.

ڏاڍي ڪاچري هئي هن جي سومل! جڏهن ممون پوپي ڪيس چيو هو ته هو هن تي اهڙو ڪاڻ ڪندو جو چڙي چڙي مري ويندو، تڏهن هن ڪيس چٺي ڏنو هو، ”ممون، جي هو مئو، ته سومل به مرندي!“ ممون پوپي کي هاڻ هن ڪان ٻيپ به ٿيڻ لڳو هو ته متان هوءَ ڪاڪي کي چٺي نه ڏئي ته ڪوهه تان ايندي ممون ڪيس تپائڻ لڳو هو. جڏهن ممون پوپي واري بوتي کي واريءَ واري ڇڏيو، تڏهن ڪان ممون جڪ ڪائيندو، ڏند ڪرٽيندو رهجي ويو. هن جو شان لاڏون تـي ويو هو، ۽ جن ماڻهن کي نڳي نڳي هن لڪا ڪمايا هئا، سي به هاڻ هن تي ٺٺولي ڪرڻ لڳا هئا. ماڻهو ڪليو ڪلاڀو هـن جـي ۽ سومل جي نينهن جون ڳالهيون ڪرڻ لڳا. چٺن چڳن نه ڪاڪي کي چٺي ڏنو ته ’هاڻ ڏيڪري ڪيترو ويهاريندين. هنن جي پيار جي ڪهاڻي نه هاڻ ٿرجي پٽن کي به ٿي روڻائڙي. يا ندوريءَ کي وهه ڏيئي مان، ياسڌ ڪري سڱ ڏينس. ميان، ملي کي سڏائي، مسيت ۾ ٻه ٻول پڙهائي آڪاري ڇڏ!‘

ان ڏينهن سومل مينهن- واءُ ڪري هن وٽ پهتي هئي، ۽ هو اچرج مان سومل کـي ڏسندو ئي رهجي ويـو. نڌهن آس ۽ تتل واريءَ تـي ٻوڙندي، هـن جـي منهن جو ورن منجهي کهنبو ٿي پيو هو. هن جي سهڪڻ تي هن ائين پانبو هو، چڻ نه رڻ جي پٽن ۾ ساهه پنجي رهيو هو. پکهر ڪان،

Gul Hayat Institute

هن جي ڪچن وٽ ڪجهه ڳاڙهي بدران ڪارو ڪارو تي پيو هو، ۽ سندس ڏرڙ وڏن ڳتيل سينڌ تي وار وري آيا هئا. هن جي هنيانءَ ۾ هڪ پنجي ويو — الائي ڇا ٿيو هو؟ جڏهن سومل هن اڳيان بيهي، سهڪندي سهڪندي، ڪهڙيءَ پل لاءِ هن ڪي گهوري ڏسندي رهي، تڏهن هن ائين پاتيو هو، ڄڻ نه سومل هن رڻ جي هڪ ناسايل اجايل هرڻي هئي، جنهن ڪي آخرڪار رج بدران پاڻيءَ جو ڪو جهرڻو نظر اچي ويو هو. هن جي اکين ۾ ڪا اهڙي نئين جوت اچي ويئي هئي، جنهن ۾ تر جي اتاهه وسعت بدران ڪنهن خيابان جو سڪون موتي آيو هو، ڪنهن جهرڻي جي جهاڙ موٽي آئي هئي. هن جي سهڪندڙ ساهه ۾، هن جي هيٺ - مٿي ٿيندڙ ڇاتيءَ ۾، هن جي انگ انگ ۾، ڪنهن وائيءَ جو ور، ڪو ٻمن جو لهرو سمائبو ٿي ويو.

پر جڏهن هن پنهنجن هٿن ۾ سومل جا هٿ ورتا، سندس اکين جي جهرڻن ۾ جهاتي پائي، ان اتاولائيءَ جو سبب پڇيو، تڏهن سومل جي هٿن ۾ به حيا، حجاب ۽ لڄ جي هڪ لهر ابري ويئي. هن جي سهڪ ڄڻ ته اوچتو روڪجي ويئي. هن جي اکين ۾ هڪ نئين نئڙت اچي ويئي، ۽ هن ڏانهن گهورڻ بدران، پير جي آڱوٺي سان واريءَ کي کوٽيندي، هن جي پيرن ۾ نهارڻ لڳي — ڄڻ ته هوءَ انهن پيرن ۾ پنهنجي جاءِ ڳولڻ لڳي هئي. هو ان نهار مان ڏي ڳالهه سمجهي سگهيو، ۽ هن کي ائين محسوس ٿيو، ڄڻ نه هن جي دل ڌڙڪندي، وڌندي، وسيع ٿيندي، ساري ترڪي سمائڻ

لڳي هئي.

”سچي؟“ هن بنهه مختصر سوال ڪيو هو. هن ان جادوءَ، ان ڪامڻ کي ٽوڙڻ نٿي گهريو، پر سومل ڪند جي هلڪيءَ ڏوڻ سان هائو ڪندي، هٿ ڇڏائي، وري ڪٺيءَ واريءَ وات تي ڊوڙندي هلي ويئي، جڻ تہ هرڻي پنهنجي اَڃ لاهي، پنهنجي ولر ڏانهن واپس وڃڻ لڳي هئي.

هوڪا گهڙي هن نٽينءَ سومل کي ڏسندو رهيو— اها سومل جا اڪ ۾ هڪ انسلو هئي، هاڻ هن جي ڇپن جسي مرڪ بنجي ويئي، جا اڳي پنهنجي هوندي بہ ڌارين هئي، ۽ جا هاڻ ڌارين هوندي بہ هن جي پنهنجي هئي. هن ان احساس کي دائمي ڪرڻ ٿي گهريو— ان پنهنجائپ ۾ پاڻ کي وبڙهي ڇڏڻ ٿي گهريو. سومل هن جي ڇا ٿي، جڻ تہ سچو ٿر، هي واريءَ جو سمنڊ هن جو پنهنجو هو— ۽ هو واريءَ جي پٽن تان ائين ايتڻ پيٽڻ لڳو، جڻ هن جا اَٽ واريءَ تي ليٽڙي پنهنجو ٿڪ لاهيندا هئا. هن جي وات ۾، نڪ ۾ ۽ ڪنن ۾، ڪوسي ڪوسي واري پوڻ لڳي— پر اڄ هن جي وات ۾ واريءَ جي ڪرڪر ۾ بہ عجيب سواد اچي ويو هو، جو هن ڪنهن بہ طرح وڃائڻ نٿي گهريو.

سانوڻ ڪاڻ پوءِ هنن جو ويانهن ٺيڪو هو— پر هن لاءِ اهي ٻہ مهينا گذارڻ بہ مشڪل ٿي پيو. وڏي ڳالهہ تہ اها ٿي تہ هاڻ سومل بہ پنڌتي اچڻ‌ڇڏي ڏنو، ۽ هوپاڻ، اڄ جو بهانو ڪري، کهيءَ تائين ايندو هو. پر هن کي ايندو ڏسي، سومل جون سرتيون جيڏيون، نڪ کي موڙو ڏيئي، هن تي

چٽرون ڪنديون، هلڻون وينديون هيون. ڪڪڙيءَ ته چئي به ڏنس، ”ماريءَ کي آنرو ڀلا ٽـي آئـي آهي!“ ۽ هو ٺڪو ٺڪو ٽـي، موٽي ويندو هو ـــ ۽ پنهنجين پٽن سان سومل جون ڳالهيون ڪرڻ لڳندو هو.

پر ان سال سانوڻ نه آيو. ساونڻ بدران ڏيهه تي ڏڪر لهي آيو. اپ ڏانهن تڪيندي تڪيندي، آسروند اکيون، ٽڪجي، مانديون ٿي، جهڙاليون ٿي ٿي ويون. جڏهن ميون عثمان به پنهنجي ڪونيءَ کي ٿالو هڻي سنڌ ڏانهن اسهيو، تڏهن ته آسپاس جي چونڙن مان به لڏ پلاڻ شروع ٿي وئي. ڏيپلي، مٺي، ڇاڇري، عمرڪوٽ ـــ جتان ڪٿان ڪو اوٺي ٿي آيو ته ڪا خبر خير جي ڪانه ٿي آندائين. سڄو ڏيهه ڏڪر هيٺ هو. جڏهن ڳنڍين مان آن جا آخري داڻا به داڻو داڻو ٿي ويا، جڏهن گاهه جون ڏنون ڏسندي ڏسندي پٽ ٿي ويون، جڏهن پتارومال پٽن جي اوٽ وٽي مرڻ لڳو، ۽ جڏهن ٻڪ جو ڪارو ڏيو، مرن سان گڏ ماڻهن پرڪاهي پيو، تڏهن هو به سهي نه سگهيو. لڏو ڪٽي، هن به سنڌ ڏانهن رخ رکيو. وات تي، ڪا ڪهڙي هو ڪاڪي جي چونڙي وٽ لهي پيو. ڪاڪو هن کي سنبريل ڏسي، پريشان ٿـي سمجهي ويو ته هو لڏو پٽي سنڌ ڪمائڻ نڪتو هـو. ٻيءَ، ماءُ ۽ ننڍين ڀاڻرن ڀينرن جي ٻڪ هن ڪان ڏٺي نٿي ٿي. پري ڪان هن جي لڏي جا پلاڻيل اٺ به شايد ٻڪ ڪان راڻيات ڪري رهيا هئا ـــ ۽ هن جون اکيون ڪاڪي جي پويان ڪجهه گهولينديون رهيون، ڇپري مان به اکيون ـــ آليون،

جهڙاليون اکيون— ساڻوڻ جيان ٽمنديون رهيون، ۽ هو ان ساڻوڻ کي وسندو ڇڏي، موٽي اچي لڏي سان شامل ٿيو هو.

اڄ ٻن مهينن کان پوءِ واپس وڻ تي ٻه هن کي اهي جهڙاليون اکيون اڻين ياد هيون، جن اهو اڃا ڪاڙهو ڪو ذبهن هو. جنن جنن انهن اکين جو تصور هن جي دل کي جهوريندو، ڪوريندو رهيو، تنن تنن هن جي وک واريءَ جا ڪپر ڪوريندي ويئي. هو، پند ٿي پنڌ، لڏي کان ٻه ـ ٿي ڪوهه اڳتي نڪري آيو هو. اوچتو آپ ۾ هڪ آهاڻ ٿيو، ۽ ان سان گڏ جڻ ته رڻ جو سمنو چيرجي ويو، ۽ رڻ جي دانهن آپ کي چيريندي ويئي. واريءَ ڌرتي هن جي پيرن هيٺان اڻين ڏڏي ويئي، جڻ ته ڌرتي پاسو ورائي، اٿلي، اُبتي ٿيڻ واري هئي. هو اتي ئي جمي بيهي رهيو هن اڻين سمجهيو ته اوسي پاسي ۾ ڪا وڄ ڪري پئي هئي. پر حد نگاهه تائين آپ ۾ تارا ٽمڪندا رهيا. گهڙي ٻه نه گذري ته هڪ ٻيو هيبتناڪ ڌڪاءُ هن جي بلڪل ويجهو ٿيو، ۽ هن جي ڪن ۾ تازيون پنجي ويون. هن جاڪن ان ڌڪاءُ جي پڙاڏي ڪان سون ـ سون ڪرڻ لڳا. هڪ ٻيو دهيل ڌڪاءُ ٿيو.... ڌرتي هن جي پيرن هيٺان نڪري ويئي، ۽ هو منهن ڀر اچي هڪ پٽ تي ڪريو. واريءَ جو هڪ جبل، هن جي لڱن مٿان ڪنهن ڪتي وانگر ويڙهجي ويو. اهي ڌڪاءُ، جنن پوءِ تنن ويجها پوندا ويا. واريءَ جي پٽن ۾ ڪنوٽيون چمڪنديون رهيون، ۽ واريءَ جون پٽون ڪنهن

ڦوهاري وانگر مٽي اڏامي، زوردار ڦهڪيءَ سان، ذرا ذرا ٿي
ٿي ويون. هن کي ائين محسوس ٿيو، ڄڻ تہ انهن ڏڪائن
سان گڏ ڪي هزارين ڪتر جهڙن مشينون، واريءَ کي
ڪتربنديون، هن ڏانهن وڌنديون ٿي آيون. ان سان گڏوگڏ،
ڪوڪاڙهو سوجهرو پنن جي پويان ڦهلجڻ لڳو هو، ڄڻ تہ
ڪٿي ڪو وڏو ميچ ٻرڻ لڳو هو. ڪجھ وقت آسمان ۾ وچ
جا شعلا پڙڇندا رهيا، پر پوءِ — ڪجھہ وقت کان پوءِ،
اهي ڏڪاءِ هلڪا، جهيڻا ۽ ٻوڙا ٿيندا، پوئتي هٽڻ لڳا. هو
پاڻ کي واريءَ سان چنبڙي، ڪلمو پڙهندو، ٻڇندو، وات،
نڪ ۽ ڪنن سان واريءَ چنبڙيندو، اٿي بيٺو. هڪ آڇاتو ڊپ
هن جي ذهن کي وڪوڙي ويو. اوچتو هن پويان ڏٺو، تہ
سومل جي ڪرڻ جا چرندا ۽ چپرا ڏڪڪات ڪري سڙي
رهيا هئا ۽ انهن سان ڏڪرندڙ شعلن جو ڏڪڪات رڻ ۾
پڙاڏا پيدا ڪري رهيو هو!

'سومل!' هن جي دل سان دانهن نڪري ويئي. ۽ هو
سومل - سومل ڪندو، چونئرن ڏانهن ڀڳو. هو پنهنجي
زندگيءَ ۾ ايترو تيز نہ ڊوڙيو هو. هن کي ائين محسوس ٿيو،
ڄڻ تہ هن جي رت ۾ باهہ لڳي ويئي هئي، ۽ ان باهہ کي
اجهائڻ لاءِ هن جو ڊوڙڻ ضروري هو. جڏهن هو سومل جي
چونئري کي ويجهو ٿيو، تڏهن هن هڪ ڪڙڪيدار آواز
ٻڌو — "هالت!"

پر هو ڊوڙندو رهيو — بي اختيار، پنهنجي وت کان
ٻاهر — ڄڻ تہ هو اڏامي لڳو هو. اوچتو گوليءَ جو آواز،

ٻاھه جي ٽڙڪاٽن مان گونجندو، هن جـي ڪلهي ۾ ڪجهه وڃي ... ۽ هو ٽاھڙجي، سومل جي چونئري جي چائنٽ وٽ ڪري پيو. هن پاڻ سنڀالي، وري اٿڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ڪاٻي هٿ تي زور ڏيڻ سان سور جي سٽ هن جي سڄي جسم ڪي چيري ويئي. هن ڪان هڪ دهل ’الاڙي!‘ نڪري ويئي ـــ ۽ وري ٽاھڙجي، اڪيرو ڪري پيو. عين ان وقت هڪ ٻي گولي، شرڙاٽ ڪندي، هن جي مٿي ڪان ’زون‘ ڪندي، سامهون ٻرندڙ چهرن جي مچ ۾ ڪم ٿي ويئي. هاڻ هن جو ڏيپ بلڪل لهي ويو هو ـــ فقط هن جـي منهن ۾ هڪ عجيب سرخي، هڪ عجيب نفرت ڀرجي آئي. هن وري منهن مٿي ڪيو، ۽ مچ جي موٽندڙ، رت ـ ڳاڙهي سوجهري ۾، هن کي پنهنجي بلڪل ڀر ۾ هڪ ڪٽيل ٻانهن نظر آئي، جنهن جي سڄي عاج جي چوڙ اڃا سلامت هئي. ساڄي هٿ جي زور تي رڙهي، اڪيرو ٿي، هو اتي ويهي رهيو، ۽ هٿ وڌائي اهـا ٻانهن ڪٺي ورتائين. ٺونٺ ڪـان مٿي، عـاج جي ٻانهين رتائجي ويئي هئي، ۽ ڏوري وٽـان، ڪجهي ڪچي گوشت مان هڪ ايو هڏو ٻاهر نڪري آيو هو. ٺونٺ ڪان هيٺ ٻانهين اڃا به سوجهري ۾ چمڪي اٿـي ـــ ڪرائيءَ جي چوڙي ڪان هيٺ، هٿ اڃا به ڪوسيرڙو هو. هن کي الائي ڪهڙو خيال آيو ـــ ۽ هن ان ٻانهن کـي هڪ ننڍن سڪ، هڪ ننڍن پيار، هڪ عجيب ورونهن مـان ڳـرالـي پائيندي، ڀاڪر ۾ ڀيڙيندي، پنهنجا چـپ ان ٿڌي ٿيندڙ اڪيلي هٿ تي رکي ڇڏيا. ۽ عين ان وقت.... هڪ گولي

هن جي لوٽي کي ڦاڙي، هن جي مغزجي اڇي ڪاڙهي گوشت جا ڇيچڙا اڏائيندي، پوپان ڪنهن ڪامي جي ٽانو ۾ ڪپي ويئي— ۽ هو انهن ٿي سومل جي ٻانهن کي پاڪر ۾ جهلي اونڌو ٿي، منهن ڀر ڪري پيو.

* * *

بارڊر پوسٽ تي ٻنهي ملڪن جا ڪمانڊر، لاشن، زخمين ۽ قيدين جي مٽا سٽا لاءِ گڏ ٿيا هئا. جڏهن هن جو لاش هيٺ لاٿائون ته هن جي آڪڙيل پاڪر ۾ اڇا ٿانئين هڪ ٻانهن هئي، جنهن کي ڏونٺ کان هيٺ عاج جي ٻانهين پيل هئي، ۽ ان جو عاج رتائجي ويو هو.

هڪڙي ڪمانڊر لاش تي نظر وڌي: ”نه، هي اسان جو نه آهي....!“

ٻئي ڪمانڊر سا ڳئي لاش تي نظر وڌي، ۽ ڪنڌ ڌوڻيندي چيائين: ”هي اسان جو به نه آهي....!“

ڪمانڊرن لاءِ مسئلو پيدا ٿي پيو. هن لاش کي ۽ هن ٻانهن کي ڇا ڪن: ساڙين يا پورين؟ هو ڪجهه وقت ان مسئلي تي بحث ڪندا رهيا، پر ڪنهن به نتيجي تي پهچي نه سگهيا.... ۽ هن جو لاش ۽ وڍيل ٻانهن، رڻ جي واريءَ ڪان اهو سوال پڇندا رهيا!

Gul Hayat Institute

نچڻي

هن سان پهريون ڀيرو آءٌ موهن جي دڙي تي مليو هوس، هوءَ انهن صحافين ۾ شامل هئي جيڪي ”سنڌ صدين کان“ واري سيمينار جي ڪوريج لاءِ آيا هئا. مون تي اهو ڪم رکيل هو ته جڏهن ”ڊيليگيٽس“ ۽ صحافي موهن جو دڙو ڏسڻ هلن ته هنن ۽ سرڪاري عملدارن جي وچ ۾ رابطي جو ڪم ڏيان.

ميوزيم ۾ گهڙڻ وقت، هوءَ دروازي وٽ ئي بيهي رهي، جڏهن سڀ اندر مختلف شيون ڏسڻ لڳا، ۽ ميوزيم جو ”ڪيورٽر“ هنن کي سمجهاڻيون ڏيڻ لڳو، تڏهن آءٌ ٻاهر نڪري آيس. منهنجي بوٽ جي کڙڪي تي هن اکيون مٿي ڪيون مون ڏانهن نهاريو.

”اوهان جي طبيعت ته ٺيڪ آهي نه؟“ مون رسمي طرح هن کان پڇيو. مون کي ائين لڳو، ڄڻ هوءَ پنهنجي رستي کان ڀٽڪي وئي آهي، ۽ ڪنهن عجيب وحشت هن جي اکين ۾ وسي رهي هئي.

”نه، آءٌ وڃائجي ويئي آهيان!“ هن جا اڇا چپ وڏا ڪ اڇا ٿي ويا هئا. سندس اکين جي ويرانيءَ سندس اڇي-ڳاڙهي ڀورڙي منهن کي ٻه سره جي ڦُلن جي پيلاڻ جو رنگ ڏيئي ڇڏيو هو.

”نه نه، هي ڏي ميوزيم آهي، جتي سڀني کي اچڻو هو....“

Gul Hayat Institute

مون هن کي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي.

"تون نٿو سمجهين. آءٌ پنهنجي وجود جي واٽ وڃائي ويٺي آهيان." هن عجيب حسرت مان چيو. هن جي انگريزيءَ ۾ فرينچ لهجو نمايان هو.

مون پهريون ڀيرو ڀرپور نظر سان هن کي ڏٺو. ڪاويهن ٽيويهن ورهين جي، ڪليل اڇو ڳاڙهو، يا هلڪو پيازي رنگ پوريون اکيون. ڪياڙيءَ تائين ٺهون ڪٽ ڪٽيل وار جن هن کي ڪجهه ڇوڪرائپ ڪيفيت ڏيئي ڇڏي هئي. سنها چپ، پريل ڳل پر مٿن آس جي ڪري پيدا ٿيندڙ ڏڦڙ ڏڦڙ چانئون، جيڪي عام يورپي ڇوڪرين کي گرم آب هوا ۾ پٽجي ويندڙيون آهن. سنهون نڪ، جنهن جي ڇيڙي ڪجهه پوئتي وريل. ڊگهي ڳچي، جنهن مان لاڪيٽ، هن جي ارهه جي وٿيءَ تي لڙڪي رهيو هو. سنهي جسم جي باوجود پريل پريل ارهه، ڪلهن کان مٿن تائين اگهاڙيون سڊول ٻانهون، جن تي به گرميءَ جي ڪري هلڪيون ناسي چانئون پٽجي ويون هيون. گوڏن کان مٿي اسڪرٽ جي ڪري هن جون ٽنگون، بلڪل سڌيون، ساسيريون. چيلهه سنهي، جنهن ۾ پيل پٽي هيڪاري ان کي بنهه سنهي ڪري ٿي ڏيکاريو.

"توهين اندر هلي موزيم ۾ شيون ڏسو ته دل ونڊري ويندي،" مون همدرديءَ طور چيو.

"نه نه، مون کي ڀؤ ٿو ٿئي...." هن اهي لفظ فرينچ ۾ چيا.

Gul Hayat Institute

”ڇا ڪان تـو پوءِ ٿي اوهان ڪي؟“ مون سندس دلداريءَ لاءِ هن ڪان فرينچ ۾ پڇيو.

”مهاپوچاريءَ ڪان....“ هن جي آواز ۾ به ڪنبڻي هئي. هوءَ وري انگريزي ڏانهن موٽي آهي.

”مها پوچاريءَ ڪان... ؟“ مون حيرت سان هن جا لفظ ورجايا.

”تون نه سمجهندين... ڏس نه، آءٌ هت اڳ به اچي چڪي آهيان.... جڳن جا جڳ اڳ.... آءٌ اهائي ساڳي نچڻي آهيان.... وڏي جنگ لڳي هئي.... ۽ جڏهن نئين فاتح راجا مون کي نچڻ لاءِ چيو تڏهن مون انڪار ڪري ڇڏيو.... راجا مهاپوچاريءَ کي حڪم ڏنو ته جيڪڏهن هن مون کي نه نچايو ته هو سڄي شهر کي باهه ڏيئي ڇڏيندو....مهاپوچاريءَ منهنجي ڪلهن تي هٿ رکي، منهنجي اکين ۾ نهاري، چيو ته شهر خاطر آءٌ نچان.... آءٌ تڏهن به نه نچيس ڇاڪاڻ ته آءٌ فقط مهاپوچاريءَ خاطر يا شهر خاطر نچي ٿي سگهيس.... ڌارئين راجا لاءِ نچڻ سان منهنجي ڪلا سراپ هيٺ اچي وڃي ها.... ۽ پوءِ جڏهن شهر ۾ آڳ ٻري، تڏهن هن مها پوچاريءَ جي چوڻ تي مون کي ڪنڌهي جي پٿر آويءَ ۾ وجهي ڇڏيو....“

هوءَ سڏڪندي به رهي، روئندي به رهي، ڏڪندي به رهي، ورلندي به رهي، هٿن سان اشارا به ڏيندي رهي. هن جي آرهه ۾ ايئن ٿي آيار آيو ڄڻ ته انهن جي هيڻان باهه جا مچ ٿي ٻريا. مون کي هن جي دماغي حالت تي شڪ پوڻ

لڳو.... هن شايد موهن جي دڙي تي ايترو ڪجهه پڙهيو آهي، ۽ قديم ديومالائن کي ايترو هنڊايو اٿس جو ’ڪل‘ ٽڙي وئي اٿس. مون کي هاڻ هن سان همدرديءَ سان گڏ اهو به خوف ٿيڻ لڳو ته ٻين يورپي سڪالرن ۽ صحافين جيڪڏهن هن کي ان حالت ۾ ڏٺو ۽ ٻڌو ته ڏاڍي ڳالهه ٿيندي. مون هن کي پرچائڻ جو سوچيو، جيئن ٿيڪ مونکي اهو ڏانءُ نه هو ته نفسياتي مريض سان ڪهڙو ورتاءُ ڪرڻ گهرجي.

مون هن جي ڪلهي تي همدرديءَ جو هٿ رکندي چيو: ”تون گهبراءِ نه.... آءٌ توسان ساڻ آهيان.... تون هل اندر!“

هوءَ مون کي چنبڙي پئي. ڪرڙي وانگر پئي ڏڪي.

”مون کي نه وٺي هل، مون کي نه وٺي هل.... مان مري وينديس.... مهاپوڄاري مونکي ڪنجهي جي آويءَ ۾ وجهائي ڇڏيندو.... خدا جي واسطي، مون تي رحم ڪر....او خدا، مون تي رحم ڪر....!“

آءٌ سنجهي پيس. هن کي اندر وٺي وڃڻ ته هيڪاري جوکم وارو ڪم هو. خواهه مخواهه جو ”اسڪينڊل“ ٺهجي ويندو. ڪجهه سوچيندي مون هن کي آٿت ڏنو: ”ڇڱو ڀلا، اندر ڪونه ٿا هلون....اچ ته ٻاهر هلون....“

”ها نيرو، مون کي هتان وٺي هل.... پري، تمام پري .. جتي مهاپوڄاري به اسان کي ڳولي نه سگهي....“

هن مون کي ”نيرو“ سڏيو. مونکي ڌڪ ٿي ويو ته،

هن جي دماغ ۾ مڙئي ڪو خلل آهي. هاڻ تہ مون کي نهايت احتياط سان هلڻو پوندو. سوچيم، ہ فرانسيسي اسڪالر ہ هن جماعت ۾ هئا، تن سان صلاح ڪريان. يا هڪڙو ٻيو صحافي، پئرس جي ”لاماند“ جو عيوضي هو، ان سان ڳالهہ ڇوريان. اهوئي سوچيندو، آءٌ هن کي ريسٽ هائوس وٺي آيس. جڏهن ريسٽ هائوس پهتاسين تہ هوءَ ڀاڻ کي ڪجهہ قدر سنڀالي چڪي هئي. مون ڇانهہ گهرائي، هن کي پياري.

”آءٌ تنهنجي شڪرگذار آهيان.... مون کي ڪڏهن ڪڏهن الائي ڇا ٿي ويندو آهي.... توهان ڏاڍو ”مٺو“ ماڻهو آهين....“ هن مون ڏانهن اهڙين نظرن سان ڏٺو، جو آءٌ لڄي لڄي ٿيڻ لڳس. منهنجي اندر ۾ هورا ڪورا ٿيڻ لڳي. هي متان هن جو ٻيو روپ هجي. ٻٽي شخصيت جي ماڻهن بابت مون بہ گهڻو ڪجهہ پڙهيو هو.

ڪافي وقت اسين ڳالهيون ڪندا رهيا سون. هن جو نالو مريانا هو. هوءَ ”پئرس سوا“ اخبار جي عيوضي طور آئي هئي. سوربون يونيورسٽيءَ مان فلسفي ۾ ڊگري ورتي هئائين. پهرين پئرس جي هڪڙي اسڪول ۾ پڙهائيندي هئي. پوءِ صحافت جو شوق جاڳيس. ماءُ پيءُ جيئرا هئس، پر رهندي اڪيلي هئي. سندس فليٽ ۾ هن سان ٻي بہ هڪڙي ڇوڪري ”جوڙيوال“ رهندي هئي. اڌ مسواڙ ۽ خرچ اها ڀريندي هئي. پهرين مون سوچيو تہ ڪانئس پڇان تہ هن جي شخصيت جو اهو حصو، جيڪو مون ميوزيم ۾

ڏنو هو، سو ڪڏهن ڪان هو. پر پوءِ سوچيم ته الائجي ان تي هن جو ڪهڙو ورتاءُ ٿيندو. جيڪڏهن ياد نه هوندس ته ڪاوڙجي پوندي. ائين به ٿي سگهي ٿو ته ياد ڏيارڻ سان هوءَ وري ان صورتحال ۾ پهچي وڃي. پوءِ ڪٿي پيو آءٌ ڪيس سنڀاليندس. عقلمندي اها هئي ته في الحال هنکي نه ڇيڙجي. آءٌ هنکي آرام ڪرڻ جي هدايت ڪري، لاڙڪاڻي هڪ دوست ڊاڪٽر وٽ هليو آيس. ڪيس سڄي روداد ٻڌايم، ۽ ڪيس زور پريم ته هن جي طبيعت ڏسي. مونکي رڳو اهو انديشو هو ته ڪٿي ڪو پيو نه اسڪئنڊل ٿي پوي. غير ملڪي اسڪالرن ۽ صحافين جي هوندي، ان قسم جو اسڪئنڊل سيمينار لاءِ بدنامي يا گهٽ ۾ گهٽ غلط پبلسٽي جو سبب بڻجي سگهيو ٿي. اسان هن سيمينار کي ڪامياب بڻائڻ لاءِ جيڪي محنتون ۽ جا ڪوڙون ڪيون هيون، سي سڀ رائگان ٿي وينديون.

اسين ريسٽ هائوس پهتاسين ته هوءَ سُتي پئي هئي. اسان جي اچڻ تي هوءَ اٿي ويٺي. مرڪي اسان جي آجيان ڪيائين. مونکي اچي اها ڳڻتي لڳي ته ڊاڪٽر ڏانهن هن جو ردعمل الائي ڪهڙو ٿيندو. پر شاباس آهي ڊاڪٽر کي. هن ڳالهه ٺاهي ورتي.

"مس، آءٌ سرڪار طرفان ڊيليگيٽس لاءِ مقرر ٿيل ڊاڪٽر آهيان. هت هڪ ته گرمي تمام گهڻي آهي، ۽ ٻيو ته اسان جي کاڌي ۽ پاڻيءَ ۾ ڪجهه قدر بيمارين جو انديشو آهي. انڪري احتياط طور اسين سڀني جي چيڪ اپ ڪرڻ لاءِ

Gul Hayat Institute

پابند آهيون. اميد ته توهان کي ڪو اعتراض نه هوندو.“

”بلاشڪ، جهڙي ڪپڙي سو چيڪ اپ ڪرا“ هن ڪنلي؟ مرڪ سان چيو.

ڊاڪٽر ڪافي دير هن جو معائنو ڪندو رهيو، ۽ هن سان ڳالهائيندو به رهيو. ڊاڪٽر ڪلندي هنکان پڇيو: ”اوهان کي خواب ڪهڙي قسم جا ايندا آهن؟“

هن به هڪ وڏو ٽهڪ ڏنو، ۽ چيائين: ”جوڪڏهن اوهين اوير وارا اهو ٿا سمجهو ته اسين يورپي رکو شهواني خواب ٿا ڏسون ته تون ڀليل آهين. اسين خواب به عام انسانن وارا ٿا ڏسون. انهن ۾ جنس سان لاڳاپيل خواب به ضرور هوندا آهن. پر ايترا نه جيترا اوهين سمجهو ٿا.“

ڊاڪٽر ويچارو ڪجهه ڪکو وکو ٿي ويو. شرم پرچائيندي چيائين: ”نه نه، منهنجواهومطلب نه هو. منهنجو مطلب هو ته خواب ڊيڇوڙي جا به ٿي سگهن ٿا، پنهنجي مري ويل مائٽن جا به ٿي سگهن ٿا، ۽ ڪي خواب بنهه سمجهه ۾ نه اچڻ جهڙا به هوندا آهن.“

”عام رواجي خواب ڏسندي آهيان. منجهن اهڙي ڪابه ڳالهه نه هوندي آهي، جنهن کي ڪا خاص اهميت هجي....!“ هن جي جواب ۾ ڪابه بناوٽ يا اڪ سوچيل هتراد وجواب نه هو.

آءٌ ڊاڪٽر کي ڇڏڻ لاءِ وري لاڙڪاڻي موٽيس. واٽ تي ڊاڪٽر چيو: ”يار، بظاهر ته چاڪ چڱي ڀلي آهي.

دماغ بہ ڪافي چست ۽ ”نارمل“ تـو لڳي. باقي ڪنهن خاص وقت تي هن ڪي ڪجهہ ٿيندو هجي تہ آءٌ چئي نٿو سگهان. نفسياتي مونجهارن کـي هوندئن بہ رکو جسماني معائني ڪانپوءِ سمجهي سگهڻ ممڪن نہ آهي!“

ڊاڪٽر کي ڇڏي آءٌ موٽي موهن جـي دڙي ريسٽ هائوس موٽي آيس، ۽ پنهنجي ڪم ڪارين، ۽ پين ڊيليگيٽس جي سار سنڀال ۾ لڳي ويس. پروگرام اهو هو تہ رات رهي صبح جو واپس روانا ٿينداسون. ڪجهہ ماڻهن کي لاڙڪاڻي ترسايو ويو هو، ۽ ڪجهہ اتي ئي ريسٽ هائوس ۾. آءٌ بہ ريسٽ هائوس ۾ ئي رهي پيو هوس. شام تائين ٿڪجي چور ٿـي پيس ۽ هوءَ منهنجي دماغ تان ئي لهي ويئي. آرڪيالاجي وارن جي هڪڙي همراهہ کي انتظامن جي پارٽ ڪري، آءٌ ننڊ ڪري وڃي سمهي پيس.

اڃان آءٌ مس ستو هوس تہ ريسٽ هائوس جي چوڪيدار اچي مون کي ڌونڌاڙيو. واچ ۾ وقت ڏٺم تہ رات جا بہ ٿيا هئا. ياالاهي خير، الائي ڪهڙي ماجرا ٿي هئي.

”سائين، هوءَ ميم صاحب اڪيلي اڪيلي دڙي ڏانهن پئي وڃي ... اسان کي همت نہ ٿي جو کيس منع ڪريون.... سو اوهان کي اچي جاڳايو اٿم....“

ٻاهر، چانڊوڪي رات هئي. مو چنڊ ڪاپار تي هو. اڇي کير جهڙي چانڊوڪي سنڌ جي آسمان تـي ايئن لٿي هئي جو اهو منظر فقط هڪ سنڌواسي ئي محسوس ڪري سگهي ٿو. ڪنهن ٽلهي ڪل واري ماڻهوءَ جي دل بہ ڪئنري

ڪنري تي پوندي. هوا ۾ به هڪ عجيب سڳند هئي. سمنڊ جي مٽيءَ جي سڳند، جنهن جو ’مٽ‘ اڳا ناڻين ڪٽي به، محسوس نه ڪيو اٿم. مٿي نهاريم ته تارا چمڪ ته پاڻ ڏانهن اچڻ جا اشارا ڪري رهيا هئا. آءٌ تڪڙو تڪڙو هلندو هن جي پاڇولي جو پيڇو ڪندو آيس. مون کي رکو هڪڙو خوف هو: ناڳڻ بلائن جو. ڪنڊرن ۾ هونئن ئي نانگ بلائون جهجهيون ڏٺيون آهن. الائي ڇو مونکي اهو خيال ٿيو ته ڪٿي ويجهو ئي ڪو وڏي ڦڻ وارو واسنگ نانگ، پنهنجي مٿي تي مڻ رکي، ڪنهن جو انتظار ڪري رهيو هو: شايد پنهنجي جيون ساٿياڻيءَ جو. اهو خيال ايندي ئي مونکي هو ياد آئي، ۽ آءٌ تڪڙو تڪڙو وڏيون پرانگهون پري اچي هنکي ويجهو ٿيس.

”تون اچي وئين نيرو.... مونکي پڪ هئي ته تون ايندين. اڄ اسين مها پوڄاريءَ کي پيرين پئي، نئڙت ڪري ڪانئس پريم وندڻ جي اجازت وٺنداسون. جيڪڏهن هن اسانکي اجازت نه ڏني ته..پوءِ.... پوءِ اسين دريا اُڪري پرئين پار هليا هلنداسون.... هل، جلدي هل، مها پوڄاري اسان جي انتظار ۾ آهي....“

منهنجي دل زور زور سان ڌڙڪڻ لڳي: ڪنهن اڻاتي ڀپ کان. نه نه، اهو ڀپ نه هو: هڪ عجيب احساس هويا ڪو اڻمو هو. بلڪل اهڙو اڻمو جنهن جو آءٌ ڪوبه ڇيد نه ڪري سگهيس.

هوءَ به قدر پوئتي هٽي، منهنجي چيله ۾ پنهنجي ٻانهن

Gul Hayat Institute

وراڻي، پاڻ کي ڍرو ڇڏي ڏنائين. مون سوچيو ته جيڪڏهن مون ۾ ڪيس نه جهليو ته هوءَ اتي ئي ڪري پوندي. مون ۾ سندس چيلهه ۾ ٻانهن اهڙي نموني وڌي، جنهن مان هن کي سهارو ملي سگهي.... عجيب خيال، جيڪي هڪ ٻئي جا ضد هئا، منهنجي ذهن ۾ لنل گهوڙن وانگر ڌاپيون هڻي لڳا. انهن ۾ هڪڙو خيال هن جي جسم جي قربت ۽ خوشبو هئا. هن جيڪا اگهاڙي ٻانهن منهنجي چيلهه ۾ وڌي هئي، ان ٻانهن جي وراڪي مان، هن جي بغل جي وارن مان زال ذات جي بوءِ — خوشبوءِ چئوس يا نه — منهنجي جسم ۾ کهرام مچائڻ لڳي. هن جي جسم جي ويجهائي ڪان وڌيڪ هن جي جسم جي آڃ وڌيڪ پنيلاڻي رهي هئي. مون ۾ گهڙي لاءِ رڳو هڪ مرد جاڳي پيو: هر ٻي صفت کان آجو، نرجو! 'جيڪي ٿيندو، ڏٺو ويندو' — جو بي معنيٰ ٻر پاڻ پرياڻيندڙ اُسندو ذهن جي هڪڙي ڪنڊ ۾ جاڳي پيو. منهنجي جسم ۾ هڪ عجيب ڇڪ — يا ڇڪتاڻ — پيدا ٿيندي ويئي.

"ڇو ٿيرو.... تو کي ٻڌ تو ڇا؟ ايئن سيتجي ڇو ويو آهين.... تون ڪجهه نه چئج.... آءٌ نچڻ کان انڪار ڪري ڇڏيندس.... ڪٿي مونکي پند پهڻ ڪري ڇڏين، يا ڪنهن جي آويءَ ۾ وجهي ڇڏين.... اسان جي آنا انهيءَ ڪوري کان وڌيڪ گرم آهي.... هڪڙي ڏاڙهين رهڻ جي اکيان نچڻ کان منهنجو موت وڌيڪ شاناڻتو آهي.... تون ٻڌ نه ڪر.... آءٌ ڳالهائيندس.... آءٌ مها پوچاريءَ کان

توکي گهري وٺنديس.... ان وقت رکو تون مونکي پاڪر ۾ پرتي، هن کي ڏيکارج ته تون مونکي ڪيترو گهرين ٿو، ۽ تون مون بنا زنده رهي نه سگهندين ...ا ڪجهه ته چئه.... تون مون سان ناراض ته نه آهين.... رات آءٌ ڏاڍي ٿڪجي پئي هيس... ديوي ماتا جي اڳيان نچندي نچندي، جڏهن مون کي تون نظر آئين، تڏهن آءٌ ديوي بدران تولاءِ نچي هيس.... اعتبار نه اچئي ته پنهنجي دل کان پڇي ڏس.... تنهنجي دل منهنجي لاءِ شاهدي ڏيندي ... پر جي تون اجا ناراض آهين ته پوءِ آءٌ تنهنجي لاءِ نچنديس.... هيئر جو هيئر....سمورن ديوتائن، چنڊ ۽ تارن جي سامهون نچنديس...."

اوچتو جهٽڪو ڏيئي، منهنجي ڀاڪر مان هلي ويئي.... آءٌ جڏهن هوش ۾ آيس، تڏهن ڏٺم ته اسين موهن جي ٽڙ وٽ اچي پهتا هئاسين. هوءَ ٽڙ جا ڏاڪا هيٺ لهي ويئي، ۽ نچڻ لڳي: هن جي جسم ۾ عجيب وراڪا هئا: نيٺ جي لڪڻ جيان هن جو سنڌ سنڌ سڙي ٿي ويو. هن جڏهن هڪڙو هٿ چيلهه تي رکي، هڪڙي ٽنگ تي بيهي جو انگ تي اختيار ڪيو ته مونکي موهن جي دڙي جي نچڻي ۽ هن ۾ ڪوبه فرق نظر نه آيو. ۽ پوءِ هوجهولڻ لڳي، جهمر وجهڻ لڳي، پيربون پائڻ لڳي. ائين ٿي ڀانيو ته سنگيت جي ڪا نهايت مستاني ڌن هن کي نچائي رهي هئي، جيڪا مونکي ٻڌڻ ۾ نه ٿي آئي. ايئن جهومندي جهومندي هوءَ وري منهنجي ڀاڪر ۾ هلي آئي. هن جي ساهه جي رفتار سان همآهنگ، هن جو اُرهه منهنجي ڇاتي ۾ ڇوليون هڻي رهيو

Gul Hayat Institute

هو. هن جي پگهر جي بوءِ منهنجي اڳيئي آنائيل احساس ۾ شامل ٿي ويئي، ۽ بي‌اختيار منهنجون ٻانهون هن جي ٻغلن کان ٿينديون هن جي مٿئين ڌڙ کي جڪڙي ويون. مون پنهنجا چپ هن جي ڪلهي ۽ ڳچي جي ٻولار ۾ رکي ڇڏيا.

”ترس، نيرو.... ٿورو ترس! اسان کي اڳي ئي دير ٿي ويئي آهي....مهاپوڇاري اسان جو انتظار ڪندو هوندو....“

ايئن چئي، هن پاڻ ڇڏائي، مون کي ٻانهن کان ڇڪي، هڪ طرف ٽڪري ٽڪري هلڻ لڳي. آءٌ چپ نه ڪري سگهيس ته ان وقت منهنجا ڪهڙا احساس هئا. ڪاوڙ جا، لاچاريءَ جا يا واڳن جي ٻتال ٿيڻ جا. آءٌ ٻنان ارادي، هن جي هٺيءَ ٿي، گهلبو ويس. چانڊوڪي ڳاڙهي اونده ۾ اسين ٿانڙجندا ڪندرن جي ڏکڻ پاسي ڪيڙيل زمين ۾ اچي نڪتاسون، جتي ٽڪرو هاڻ ئي محال هو. پر هوءَ هلندي رهي، مون کي گهليندي رهي. ٿورو ئي هلياسون ته ننڍي ڇونري جهڙي هڪ جهوپڙي نظر آئي. ڏيئي جي ٽمڪندڙ روشني چانڊوڪيءَ جي سونهن کي کائي رهي هئي. جهوپڙيءَ جي دروازي تي پهتاسون ته سامهون ئي سامهون، ڏيئي جي ٽمڪندڙ روشنيءَ ۾، هڪ وڏو پاڇولو لڏندو لمندو نظر آيو، ۽ هڪ ڪنڊ مان آواز آيو: ”.... ميران، تون اچي وئينءَ.....!“

ٿوري دير لاءِ منهنجا اوسان خطا ٿي ويا. هن آواز ۾ عجيب گهرائي هئي، ڄڻ ڪو ماڻهو پنهنجي دل مان ڳالهائي رهيو هو. مون کي ايئن لڳو ته اهو آواز هن دنيا جو نه آواز ئي ڪونه هو. يا ته آءٌ به هن وانگر چريو ٿي رهيو

Gul Hayat Institute

هوس يا هي واقعي ڪا هن دنيا کان ٻاهر جي، ڪا ماورائي حقيقت هئي!

”.... ها، مهاپوچاري.... آءٌ اچي ويئي آهيان.... نيرو مون سان گڏ آهي....“ هن جي آواز ۾ ٻاتائي اچي ويئي هئي، جڻ ته ڪنهن اچاني ڌپ ڪان هن جي زبان هن جو ساٿ نٿي ڏنو.

”نيرو....؟! ها، نيرو.... تنهنجو پريتم نيرو.... ٻـر هن کي ڇو وٺي آئي آهين....“ آواز ۾ ڪروڌ هو، ڪاوڙ هئي، ۽ فهمائش هئي. هن جو هٿ منهنجي ٻانهن ۾ سوگهو هو، هن ان کي اچان ٿي وڌيڪ زور ڏنو، ۽ مون کي اندرچڪي ورتائين.

مون ڏنو، ڏيئي جي ڏڪندڙ، ڏمڪندڙ روشنيءَ ۾، اونده جي پوري وچ تي، گيڙوءَ رنگ ڪپڙن ۾، هڪ جوان مڙس، جنهن جـو منهن، جوڌپوري پٿر جهڙو ڳاڙهو هـو، جنهن تي چاپيئين ڏاڙهي به ساڳي رنگ جي هئي. ڳهڙيءَ لاءِ مـون ائين ڀانيو جڻ هـو موهن جي دڙي جي پڪين ڳاڙهين ـٽرن مان اٿي آيو هو. هن جون اکيون به ڳاڙهيون هيون، يا ناسي ڀوريون اکيون، جن کي ڏيئي جـي روشني ڳاڙهو ڪري ٿي ڏيکاريو. هن جا چپ ٿلها هئا، جيڪي بي ترتيب پر ڏاڙهيءَ سان ملندڙ مڇن جـي ڪري وڌيڪ ٿلها ٿي لڳا. هن جو نڪ سنهو، ڀاڄرا ڀرون، ڪليل پيشاني غير حقيقي ٿي لڳا. هن جا وار ڊگها هئا، جيڪي هن جي ڪلهن تي پئي پيا. وارن جو رنگ بہ ناسي، ڳاڙهسرو هو

۽ وڇان سينڌ نڪتل هئس.

”.... مهاپوڄاريءَ کان اجازت وٺي آئي آهيان تہ آءٌ پاڻ پنهنجي پريتم نيرو کي ارپي ڇڏيان.... اسين هڪٻئي کانسواءِ جيئرا رهي نہ سگهنداسون، سائين....“ هن جي آواز ۾ اهڙي وينتي ۽ ليلڙاهٽ هئي، جو مون ڀانيو تہ هوءَ روئي رهي هئي.

”.... توکي پاڻ ارپڻ جو ڪو حق نہ آهي.... تون ديوتائن کي ارپيل آهين.... تنهنجو سڀڪجهہ ديوتائن جو آهي.... تنهنجو جسم، تنهنجو روح — تنهنجو تن من ۽ آتما — سڀڪجهہ: انهن تي منهنجو حق آهي.... ۽ توکي منهنجي حڪم موجب نئين راجا جي اڳيان نچڻو آهي تہ جئن هو خونريزي بند ڪري، شهر کي ڀسم ڪرڻ کان باز اچي، ۽ ماڻهو هن جي ميڄتا لاءِ تيار تي وڃن....!“ هن جي آواز ۾ عجيب پڙاڏا هئا. مون محسوس ڪيو تہ انهيءَ آواز جي بازگشت ۾ سنگيت جي هڪ عجيب اڻ لکي ڏن بہ پڌڻ ۾ تي آئي.

”نہ، نہ.... مان نہ نچنديس، ڏاربن جي اڳيان، جيڪو اسان جي شهر کي تاراج ڪري چڪو آهي، جيڪو اسان جي ماڻهن کي غلام بنائي چڪو آهي....“ هوءَ هاڻ اوڇنگارون ڏيئي روئي رهي هئي ۽ آزيون نيزاريون ڪري رهي هئي.

”....اهو ديوتائن جو حڪم آهي.... ۽ توکي خبرآهي تہ ديوتائن جي حڪم نہ مڃڻ جي سزا ڇا آهي....“

Gul Hayat Institute

هنجون اوچنگارون وڌنديون ويون. ۽ پوءِ مهاپروچاري آئي بيٺو. قد جو ڊگهو، حشمت وارو مڙس. گيڙوءَ رتن ڪپڙن ۾. ٽمڪندڙ ڏيئي جي لـڏندڙ لمندڙ روشنيءَ ۾، باقي اونداهه جي پس منظر ۾ــــ هي سچو منظر ايترو غير حقيقي هو، جو منهنجو وجود لڙهڻ لڳو. ”مون سمجهيو ته آءٌ وقت جي پولار ۾ پوئتي موٽي رهيو آهيان، ۽ موهن جي دڙي جي وڏي پروهت جي اڳيان بيٺو آهيان....
منهنجي دل زور زور سان ڌڙڪڻ لڳي. منهنجي جسم ۾ رڦٽي شروع ٿي ويئي.
هوا ڳيان وڌيو، ۽ هن ڪي پنهنجي پاڪرم پري ورتائين.
”نه رو.... منهنجي مني، نه رو.... تون منهنجي آهين....
منهنجي ديوتائن جي آهين....تون فقط منهنجي لاءِ نچنديئن تون فقط ديوتائن لاءِ نچنديئن.... نيرو توکي ڪجهه نه ڏئي سگهندو.... هو رڳو توسان جسم جو پيار ونڊي سگهي ٿو .... پر تنهنجي من ڪي، تنهنجي آتما کي، تنهنجي شڪتيءَ کي ونڊي نه سگهندو.... تون فقط منهنجي ئي آهين.... آءٌ توسان پريم ونڊيندس.... پاڻ تن من آتما ۽ شڪتي ونڊينداسين .... ۽ ديوتا اسان تـي پنهنجي ڇانو ڪندا.... چئه، تـون مونکي ڇونڊيندئين يا نيرو کي... ؟ نيرو کي چئه تـه هتان هليو وڃي.... نيرو، تون هتان هليو وڃ....!“
مون ايئن پانيو تـه ڇڻ منهنجي اندرکو پيهي آيو هو، جيڪو مونکي چئي رهيو هوته هليو وڃ.... هليو وڃ....هڪدم هليو وڃ. ۽ پوءِ مون هن ڏانهن ڏٺو.... هوءَ منهنجي اکين

Gul Hayat Institute

۾ ا کيون وجهي چئي رهي هئي: ”نيرو....تون هليو وڃ.... آءٌ نچنديس.... مها پوڄاريءَ لاءِ.... آءٌ نچنديس پنهنجي ديوتائن لاءِ.... آءٌ تنهنجي آهيان، مها پوڄاري.... آءٌ فقط تنهنجي آهيان.... هي تن‌من، هي آتما، هيءَ شڪتي تنهنجي آهي.... تنهنجي لاءِ آهي.... مهاپوڄاري، مونکي پاڪر پاءِ .... مونکي پيارڪر ....مون ۾ پنهنجي شڪتي اوتي ڇڏ.... مون ۾ پنهنجي آتما کي اوتي ڇڏ.... اوهه.... منهنجا مها پوڄاري.... منهنجا پريتم....“

۽ هوءَ هن جي پاڪر ۾ هئي. هوهنکي چمي رهيو هو: هن جا چپ، هن جا ڳل، هن جي ڳچي، هن جا وار، هن جو اَرهه، هن جا ڪلها.... آءٌ بنهه نستو محسوس ڪرڻ لڳس. مون ايئن سمجهيوته منهنجي اندران‌ڪا شئي نڪري، ٻاهر اڏامندي ٿي ويئي.... منهنجي بت مان ست موڪلائي رهيو هو. پر منهنجون ا کيون هنن ۾ کتل هيون.

گهڙي‌ڪانپوءِ هو مورڇل ٿي هن جي ٻانهن ۾ ڍرڪي پئي، ۽ هن نهايت آهستي هن‌کي هيٺ ليٽائي ڇڏيو. ڏيئي جي‌ڏڪندڙ روشنيءَ ۾ هن جوارهه، هن جي ساهه سان گڏ هيٺ مٿي ايري اُسري لهي اُلهي رهيو.

پوءِ هو مون وٽ آيو، ۽ چيائين: ”هيءَ سمهي رهي آهي. اوهين مهرباني ڪري ريسٽ هائوس موٽي وڃو. هن جو ڪو فڪر نه ڪريو. هوءَ اوهان‌کي صبح جو اوهان سان واپس وڃڻ لاءِ تيار ملندي....“

آءٌ ڇڻ تہ خواب مان جاڳي پيس: ”پر.... هيءَ ...“

هن پڙاڏيندار آواز ۾ چيو: "آءٌ توهان کي منٿ ٿو ڪريان ته اوهين هتان هليا وڃو. نه ته هن جي موت جا اوهين ذميدار ٿيندا. منهنجو اوهان سان وچن آهي ته هوءَ صبح جو صحيح سلامت اوهان سان گڏ هوندي.... هاڻ وڃو: مون وٽ گهڻو وقت ڪونهي...."

هو هن ڏانهن موٽي ويو. هن جي پير ۾ ليٽي پيو. ۽ پوءِ پاسو ورائي، هن کي پاڪر ۾ آندائين، جڻ ته آءٌ اڪي ئي اتان هليو ويو هوس، آءٌ هن لاءِ موجود ئي ڪونه هوس.

آءٌ چپ چاپ ٻاهر نڪري آيس. چانڊوڪي مون کي چڻ ڪو مهڻو ڏيئي رهي هئي. مون پنهنجي هارميجي ورتي هئي. آءٌ پنهنجي فرض تان دستبردار ٿي چڪو هوس. مون ائين محسوس ڪيو ته اونداهه چانڊوڪيءَ سان گڏجي مون تي کلي رهي هئي. وڻن جي سرسراهٽ به مون تي کلي رهي هئي، ۽ مون انهيءَ سرسراهٽ ۾ بس چڻ اِن سرگوشيءَ جو پڙلاءُ ٻڌو ته "هليو وڃ.... هليو وڃ...."

آءٌ پنهنجي ڪمري ۾ پهچي، بستري تي اونڌو تي اونڌو ليٽي پيس. منهنجو سڄو بدن ڍرو ٿي ويو هو. جڻ ته آءٌ پنهنجي پاڻ کان وڃائجي رهيو هوس. منهنجي دماغ ۾ الائجي ڪهڙي ويڙهاند متل هئي. نيرو جا، ميران جا، مها پوڄاري جا، نچڻيءَ جا ۽ ٻيا مختلف پاڇولا منهنجي اندر سمائجي رهيا هئا.... ۽ اوچتو مون سڏ ٻڌو:

"سائين، اوهان جي چانهن رکي هيم، سا ته ٿڌي ٿي ويئي: چئو ته وري گرم ڪري اچان ..." ريسٽ هائوس جو

ٻئرو مون کي جاڳائي رهيو هو.

آءٌ چرڪ ڀري اٿي ويٺس. سج ڪافي مٿي چڙهي آيو هو. ٻئري ٻڌايو ته سڀ مهمان ڊائننگ روم ۾ ناشتو ڪري رهيا هئا. آءٌ تڪڙو تڪڙو تيارٿي سڌو ڊائننگ روم پهتس. منهنجي پهرين نظر هن تي پئي. هوءَ چاڪ چڱي ڀلي، نيرن ڪري رهي هئي. هن ُهڪ مرڪ سان منهنجي آجيان ڪئي.

مون کي سمجهه ۾ نه پئي آيو ته آءٌ هن ڪان ڇا پڇان، ڪيئن پڇان. مون کي پنهنجي پاڻ تي ۽ پنهنجي جذبن تي ڪوبه اعتماد نه رهيو هو. هن سان منهنجو ڪهڙو رشتو هو. رات هوءَ مونکي ايترو ويجهو هئي، ۽ هينئر هن جي اکين ۾ منهنجي لاءِ سڃاڻپ خيرڪا هئي. پرمنهنجو اندر ويجي رهيو هو. رکيو ان ويل ڪٽ ڪـي هنجو ڏيئي خاطر پڇيم:

”اوهان جي رات ڪيئن گذري؟“

”آءٌ ته بلڪل سڪل ُبند وانگر سهي آٿي آهيان، ۽ ايتري تازي توانائي ٿي محسوس ڪريان، جو بيان نٿي ڪري سگهان....!“

هن جي اکن ڇونڻ ۾ ڪابه بناوٽ نه هئي، ڪوبه گيرب گاهءُ نه هو، رات جي ڪابه سڃاڻپ نه هئي. هن جون اکيون ڪنهن به يادگيريءَ کان بلڪل وانجهيون، سنيون سيبتيون اکيون هيون. آءٌ پاڻ کـي ٿي الزام ڏيڻ لڳس. ڪجهه منهنجي ئي هوش حواس ۾ ڪا خرابي هئي، يا مون کو خواب لڌو هو يا مرڳو آءٌ چريو ٿـي پيو هوس. نفسياتي مريض آءٌ هوس ۽ نه هوءَ!

Gul Hayat Institute

ٿوري دير ۾ وڳن آئي، ۽ سڀورن مهمانن کـي ساڻ ڪري اسين هوائي اڏي پهتاسين. موهن جـي دڙي جـي هوائي اڏي کـان ڪراچيءَ جـي هوائي اڏي تائين، جتان هن کي پئرس جي فلائيٽ ۾ وڃڻو هـو، آءٌ هـن سان گڏ رهيس، پـر سڄي مـدت ۾ هـن اهڙي ڪابہ لکا نـہ ڏني جنهن مان اها خبر پئي تہ هن کي موهن جي دڙي جي رات جـي ڪابہ يادگيري هئي، يـا هوءَ مون کـي محض هڪ مهماندار يا ميزبان کان وڌيڪ ڪجهہ سمجهي ٿي.... ۽ آءٌ اداس ٿڪل قدمن سان هوائي اڏي کان ٻاهر نڪري آيس.

* * * *

مريانا سان منهنجي ٻي ملاقات ٻـہ سال پوءِ پئرس ۾ ٿي، سا بہ اتفاقي. آءٌ صحافين جي جماعت سان گڏ، حڪومت جـي سربراهہ جـي دوري کـي ”ڪور“ ڪرڻ پئرس آيو هوس. پئرس جي رنگينين ۾ ڪٿي بہ مون کي مريانا ياد نہ آئي. شانزليزي، بوورجي عجائب خاني ۽ ميوزيم ۾، پئرس جي وڏي لئبرري بيليوٿڪ نئشنال، آرڪ ڪنٽريونف ۽ ٻين مشهور هنڌن تـي گهمندي، آءٌ پنهنجي سفرنامي لاءِ مواد گـڏ ڪندو رهيس. باقي وقت پنهنجي اخبار کي خبرون ۽ فوٽا موڪلڻ جـي ڊوڙ ڊڪ ۾ گـذري ويو. ٻچاڙي واري ڏينهن تي فرانس جي صحافين اسان جي مان ۾ دعوت ڪئي. ان دعوت ۾ بہ منهنجي ڪا خاص دلچسپي ڪانہ هئي، پر هڪ صحافي جـي حيثيت ۾ صحافين جـي ڏي دعوت کان منهن مٽائڻ نٿي جڳايو. ان ڪانسواءِ اسان جـي جماعت ۾

رکيو آءٌ ٿي فرينچ زبان سمجهي ۽ ڳالهائي ٿي سگهيس. ان ڪري سڀني زور ڀريو ته جيڪي فرينچ صحافي انگريزي نه ٿا ڄاڻن تن سان رسمي ڄاڻ سڃاڻ ۽ عليڪ سليڪ لاءِ منهنجو هجڻ ضرور هو.

صحافي عجيب مخلوق آهن. هنن ۾ گهڻوڪري، جڏهن هو پاڻ ۾ هوندا آهن، حجت ۽ بي تڪلفي ملڪن جون سرحدون اورانگهي وينديون آهي. هنن جا چرچا گهڻا به پنهنجا نئي هوندا، ۽ حوالا به پنهنجا هوندا آهن. هنن جا عشق به پنهنجي نوعيت جا هوندا آهن. هنن جون محبتون به پنهنجون هرنديون آهن ۽ نفرتون به پنهنجون هونديون آهن. جڏهن محفل متي ته هرڪو ٽن چئن جي ٽولين ۾ ورهائجي ويو. سڀڪو پنهنجي پنهنجي پسند جو ”مشروب“ پي رهيو هو. منهنجو گلاس خالي ٿيو ته آءٌ ان کي ڀرڻ لاءِ، ڪائونٽرتي پهتس. گلاس ۾ برف وڌم ته ڪنهن منهنجي ڪاهي تي هٿ رکي چيو: ”ڇا آءٌ اوهان سان ڳالهائي سگهان ٿي؟“

۽ مريانا منهنجي اڳيان بيٺي هئي. آءٌ ڪي گهڙيون گهوري گهوري هن کي ڏسندو رهيس، ۽ منجهس به سال اڳ واري مريانا ڳولي رهيو هوس. ان جي بدران منهنجي اڳيان ڪلنڊڙ اکين، ڪلنڊڙ چپن، ڪلنڊڙ ڳلن واري مريانا بيٺي هئي. مون کي الائجي ڇو شڪ ٿيڻ لڳو ته هن جي اکين ۾، ڪثي بنهه، ڀوپان، ڪا اداسي به جهلڪي رهي هئي. هوءَ بدن ۾ ٿوري وڌيڪ ڀريل ٿي نظر آئي. سندس آرهه به وڌيڪ ماسيرو ڀانيم.

Gul Hayat Institute

”هيلو مرڊانا....!“ آءٌ رڳو ايترو چئي سگھيس.

هوءَ مون کي ٻانهن کان جهلي، هجوم مان گهليندي، ٻاهر ٽيريس تي وٺي آئي، جتي ڪجھ ڪرسيون ٽيبلون پيون هيون. مون کي پنهنجي سامهون وهاريندي، هن پهريون رسمي سوال ڪيو: ”تنهنجي لاءِ ٻيو گلاس آڻيان....؟“

”نه، هاڻ ڪافي پيتو اٿم....“ مون مختصر جواب ڏنو.

پوءِ هن پنهنجي ارڙهن جي پينج ۾ لٽڪندڙ لاڪيٽ سان کيڏندي چيو: ”مون کي تو کان معافي وٺڻي آهي. معافي ته گهڻو اڳ ئي وٺڻ کپندي هئي، پر حالتون ئي اهڙيون ٿيون.... جو....“ هو اڳتي ڪجھ ٻيھي رهي.

”چڱو، آءٌ هاڻ اتي پهتل آهيان جو ڪڙي کان ڪڙو سچ ٻڌڻ لاءِ تيار آهيان،“ مون پنهنجي گلاس ڏانهن اشارو ڪندي چيو.

”ڏاڍو سٺو.... پوءِ ته آءٌ همت ڪري سگھنديس، ۽ سچ ڳالهائي سگھنديس: سٺو يا ڪڙو، اهو توتي ڇڏيل آهي.... موهن جي دڙي تي، جيڪي ڪجھ ٿيو، سو هڪ ناٽڪ هو.... سوچيل سمجھيل، رٿابندي ڪيل! ۽ تون اجايو، ۽ اوچتو ان جو شڪار ٿئين!“ اهو هن ڪجھ تڪڙ ۾ چيو. مون ڪو جواب نه ڏنو. منهنجي دل زور زور سان ڌڙڪڻ شروع ڪري ڏني هئي. منهنجي دماغ ۾ ٿلهيل دونهون گهڙيءَ لاءِ ڄمي برف ٿي ويو. پوءِ هن وڏو ساهه کڻندي چيو: ”مهاپوڄاري.... منهنجو ”بواءِ فرينڊ“ فليپ هو.... هو آرڪيالاجسٽ آهي.... ۽ مشرقي ڪلچر ۾ ڊاڪٽوريٽ

ڪيل اٿس.... ڪجهه سال اڳ هو فرانس جي آرڪيالاجي جي ٽيم سان گڏ اوهان جي ملڪ ۾، آمريڪا جي ڪوٽاين لاءِ آيو هو.... پنج سال اتي رهيو هو. اوهان جي ٻولي به آتي ئي سکيو هو ۽ سنڌي ڳالهائي سگهي ٿو.... هن پراڻين سڀيتائن، انهن جي ديومالائن ۽ ڏند ڪهاڻين تي گهڻو ڪجهه پڙهيو آهي.... ۽ نفسيات ۽ هپناٽزم ۾ به ڊپلوما اٿس.... جڏهن آمريڪا ڪان موٽيا، ۽ هن سوربون ۾ پڙهائڻ شروع ڪيو، تڏهن هن جي ملاقات مون سان ٿي.... ۽ اسان هڪ ٻئي جي بنهه ويجهو اچي وياسون.... نه، اهو آءٌ غلط ٿو چوان.... ويجهو اچڻ جو سبب اهو هو ته هن مون کي نشي تي هيرائي ڇڏيو.... ميسڪالون، ايل ايس ڊي ۽ ٻيون شيون واپرائڻ لڳيس.... ۽ انهن جي نشي ۾ هو مون تي پنهنجي هپناٽزم ۽ ”ٽرانس“ يعني وجدان جا تجربا ڪندو رهيو.... رفته رفته آءٌ هن جي هٿن ۾ ٻانهي ٿي ويس.... هن جي ئي رنگ ۾ رڱجي ويس. هن مون کي، ڪجهه نشيدار شيون سمگل ڪرائڻ لاءِ، مختلف ملڪن ۾ پنهنجي مددگار طور استعمال ڪرڻ شروع ڪيو. مون جڏهن صحافت ۾ پير پاتو، تڏهن به آءٌ هن جي چنبي ۾ رهيس جيتوڻيڪ مون محسوس ڪرڻ شروع ڪيو هو ته هن جي مون سان ڪا محبت ڪانه هئي: آءٌ هن لاءِ آمدني جو ذريعو بڻجي رهي هيس.... ۽ پوءِ جڏهن اوهان جي سيمينار جو انتظام ٿيو ۽ اسان جي اخبار کي عيوضي موڪلڻ جو خيال ٿيو تڏهن فليپ، هڪڙي ڊاڪ ۾ شاهوڪار ٿيڻ جو پروگرام

Gul Hayat Institute

رتيو. هن مون تي زور پريو ته آءٌ پاڪستان وڃان....هو ٻاڻ ڪهڻن ملڪن ۾ شڪ هيٺ اچي چڪو هو. هي اهڙو موقعو هو جـو پاڪستان مان، منهنجي ڪئميرا ۽ ٻئي سامان ۾ هيروئن ڀري آڻڻ بنهه سولو هو. ان لاءِ هن اهو سڄو ڊرامو تيار ڪيو: هـن مون کي ميسڪالين کارائي، هپناٽزم جـي ذريعي، ان سڄي ڊرامي لاءِ تيار ڪيو.... هن سوچيو هو ته هو ڪهڙو وقت اڳي پاڪستان پهچندو.... ۽ ڪهڙي ۾ ڪهڙو مال گڏ ڪري رکندو.... اسان جي ملڻ جو هنڌ موهن جو دڙو هو.... هن کي اتـي سورا آرڪيالاجسٽ سڃاڻـن تـا جيڪڏهن ڪنهن ڏسي به ورتو ته هو چوندو ته هو پنهنجي ريسرچ جي سلسلي ۾ آيو هو.... جيڪڏهن مون تـي ڪا نظرداري رکي ويئي ته پوءِ اهو ناٽڪ رچائڻو هو، جنهن جي باقي توکي سڄي خبر آهي.... اهائي رات اسان جي ملاقات ٿيڻي هئي، ۽ سڀ معاملا طئي ڪرڻ هئا...."

منهنجو ذهن هاڻ هر قسم جي دونهين کان آجو ٿـي چڪو هو. مون کي ٻاڻ تي ڪل به اچڻ لڳي هئي ته ڪاوڙ به پر مون رڳو ايترو چيو: "۽ هاڻ.... هاڻ تنهنجو فليپ ڪٿي آهي....؟"

هن جي اکين ۾ هڪ عجيب درد ُڪر‘ موڙي اٿيو. پر ترت ئي هن جون اکيون وري صاف شفاف ٿـي ويون، ۽ هـن چيو: "اسان جي فلائيٽ جڏهن پئرس پهتي — فليپ به ان فلائيٽ تي هو — تڏهن آءٌ جهلجي پيس. انٽرپول وارن جڏهن فليپ کي ڏٺو، تڏهن ئي شڪيا هئا.... پر ان

وقت آءٌ ڪنهن به نشي کان آجي هيس.... مون فليپ ڏانهن اشارو ڪيو، ۽ پوءِ کين سڀڪجهه سچي سچي ڪري ٻڌايم .... فليپ ڏهن سالن لاءِ جيل هليو ويو.... آءٌ سال لاءِ سينٽوريم ۾ داخل ٿيس ته جيئن نشي جي عادت مان جان ڇٽي....۽ هاڻ آءٌ بلڪل صحتمند آهيان، ۽ پنهنجي مڪمل هوش حواس ۾ توکان معافي ٿي گهران....تون الائي ڪهڙي محشر ۾ هوندين.... آءٌ ته اندازو به نه ٿي لڳائي سگهان!"

هوءَ چپ ٿي ويئي. آءٌ پنهنجي محشر جو ڪوبه ڇيد هن اڳيان پيش ڪرڻ لاءِ تيار نــه هوس. مون رکو ايترو چيو: "مرهانا.... هل ته پنهنجا گلاس ڀريون....!"

جڏهن اسين بار ڏانهن ٿي وياسين، تڏهن هن وات ٿي، گهڙي لاءِ مون کي ٻانهن کــان ڇڪي ٻيهاري ڇڏيو، ۽ چيائين: "جيڪڏهن تــون چاهين ها تــه اهو نانڪ اوڏي مهل ختم ٿي وڃي ها، جيڏي مهل موهن جي ترڙ تــي آءٌ تنهنجي ٻاڪر ۾ هئس....ان وقت آءٌ مهاپوڇاريءَ جي پيدا ڪيل "ٽلرائنس" ۾ هيس. ان وقت جيڪڏهــن تــون مون کي ٻاڪر ۾ ڀري، اتــي ئــي ليٽائي، پنهنجي آنائيل خواهش پوري ڪرين ها ته آءٌ حقيقت جــي دنيا ۾ موٽي اچان ها....!"

مون هن جي اکين ۾ ڏٺو.... انهن جــي اٿاهه گهراين ۾ موهن جي دڙي جي پوڄارڻ ڇوڪريءَ جو گهرو گهرو درد هو.... ۽ هوءَ منهنجي ٻانهن کــي ڇڏي، ٽڪڙي ٽڪڙي، صحافين جي هجوم ۾ گم ٿي ويئي. ■

Gul Hayat Institute

هڪ مڙدو، ٻي لاش

اصغر جڏهن باريسٽري ڪري آيو، تڏهن پڻس ۽ رکيو شهر جي وڏن ماڻهن جي، پر پنهنجي تڪ جي سمورن زميندارن جي هڪ شاندار دعوت ڪئي هئي، ۽ ان دعوت جو نتيجو ڪو برو نه ٿيو هو. اصغر جي وڪالت جو ڏندو ڏينهون ڏينهن وڌندو ويو، ۽ ڪجهه عرصي کان پوءِ اصغر جڏهن پنهنجي هٿ اچڻ واري وقت کان اڳ جي ماضيءَ ۾ گهوري نهاريو ته هن کي ائين محسوس ٿيو، ڄڻ ته ڪيس ڪنهن ڪاري ڪڪر ڏنگي وڌو هو. اڳي جو هو ڪا سماجي برائي ڏسندو هو ته سندس دل ڪڙهڻ لڳندي هئي، هاڻ ساڳي برائي ڏسي هن کي هڪ اڻلکي خوشي محسوس ٿيندي هئي. اڳي ڪنهن جانور جي موٽر هيٺان اچڻ تي ٻه ٻه ڏينهن هو ماني کائي نه سگهندو هو، ۽ هاڻ اسپتال ۾ کهاڙين سان چيريل انسان يا اسپتال جي مُڙدا-گهر ۾ ڪو انساني لاش ڏسندو هو ته هن کي هلڪو اطمينان ٿيڻ لڳندو هو. اڳ هو جڏهين به خواب ڏسندو هو ته هن کي اڪثر پيارا پيارا سهاڄهڙا ماڻهو، سفيد گلابن جا تاج پهريو، حسين جسمن سان رقص ڪندا نظر ايندا هئا، ۽ هاڻ هن جي خوابن ۾ قاميءَ تي لٽڪندڙ ماڻهو، کهاڙين ۽ لوڙهين سان چيريل لاش، ڇُرن ۽ چاقن سان چيريل پيٽ، رت ۾ ڳاڙهيون حسين جوانڙيون، لاش جي پٽن جا تاج پهريل ڳيرو جوان

نظر ايندا هئا، ۽ اهڙي خواب ڪان پوءِ هن جو سارو ڏينهن هڪ عجيب سڪون ۽ اطمينان ۾ گذرندو هو. ۽ سندس ڪنوار اهو سڪون ۽ اطمينان ڏسي، سمجهي ويندي هئي ته ان ڏينهن ڪيس ڪو خون جو ڪيس مليو هوندو، ۽ هوءِ ڪنهن نئينءَ ساڙهيءَ، ڪنهن نئين تحفي جي اميد ۾ سارو ڏينهن اطمينان ۽ خوشيءَ ۾ چال ڏيندي رهندي هئي.

اصغر جو دوست باريسٽر فلپ، انگلنڊ ڪان گهمي لاءِ آيو ته هن ڪي وري اهي ڏينهن ياد پيا، جڏهن هو ٻئي انگلنڊ ۾ ڪنهن پب يا ڪلب ۾، لنڊن-آمريڪن رقص جي ڌُنن تي ٿڙڪندا، ٿاهڙندا، ساري ساري رات گذاريندا هئا. هو مُنجهي پيو ته فلپ کي هت ڪهڙا ڪهڙا هنڌ گهمائي. هن کي هڪ خون جي ڪيس ۾ بدين وڃڻو هو. هن فلپ کي پاڻ سان ڪنيو ۽ کيس بدين گهمائي آيو. فلپ چپ چاپ بدين جي شهر، ڪورٽ ۽ ماڻهن کي ڏسندو رهيو، ۽ جڏهين هوجيپ ۾ چڙهي واپس حيدرآباد هلڻ لڳا، تڏهين به فلپ چپ رهيو. اصغر کان رهيو نه ٿيو، پڇي ويٺو، ”چو فلپ، تون ماٺ ڇو ٿي ويو آهين؟“

فلپ پهرين ته ڪو به جواب ڪونه ڏنو. پوءِ چيائين، ”مون کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه ٿي آئي، ان ڪري چپ آهيان!“

اصغر به کلي ڏنو— ’هي ويچارو ڇا سمجهندو هتان جي وڪالت!‘

”تون منهنجي جواب نان کلين ڇو ٿو؟“

”دوست، تون هن وقت پنهنجي ملڪ جي معيار سان سڀڪجهه ڏسي رهيو آهين. ان ڪري تو کي ڪجهه سمجهه ۾ نه ايندو. تنهنجي ملڪ ۾ وڪالت نهايت ڏکي آهي، ۽ هت نهايت مهانگي.“

”اهو ڏکئي ۽ مهانگي جوضد نه ڪجهه نئون فلسفو آهي!“ فلپ جي آواز ۾ ڪجهه ٽوڪ هئي.

”مون کي پڪ هئي ته تون اهو سوال ڪندين. پر حقيقت به ائين آهي. تنهنجي ملڪ ۾ ڏوهه جي قيمت سزا آهي، ۽ هت ڏوهه جي قيمت ڏوڪڙن ۾ ٿي ڪٿجي!“

فلپ جي منهن تي هاڻ نه اڀوجهائيءَ سان گڏ هڪ ڊپ ڳاڙڙ حيرت به هئي.

”سو نه تون تڏهين سمجهي سگهندين، جڏهين—“ ۽ عين ان وقت هن ڪي زور سان جيپ کي بريڪ ڏنو پيو. جيپ اڳيان، رستي جي پوري وچ تي، هڪ پير مرد پنهنجي جُتيءَ ۾ ڪنهن پٿر سان ڪوڪو ٺوڪي رهيو هو. اصغر جي وات مان گار نڪرندي رهجي ويئي: ”پريا مڙس،.... ڪٿيءَ ڪنيو اٿيئي چا!“

پريو مڙس رستي تان هٽي پري ته ٿيو، پر هن جي چهري تي ڪا خاص گهٻراهٽ نه هئي، يا سندس چهري تي چڙهيل لٽن ۾، ڊپ ۽ گهٻراهٽ جا احساس به لڪي ويا هئا. هن فقط ايترو چيو، ”جي، سائين!“

باوجود ڪاوڙ جي، اصغر ڪلي ڏنو. فلپ ويچارو ڪجهه نه سمجهندي، رکو پرئي مڙس کي چتائي ڏسي رهيو هو.

Gul Hayat Institute

پرڻي مڙس جي منهن ۾ هڪ عجيب ياسيت جو عالم هو، چاپئين ڏاڙهي، هونئن ته ڪجھ اڇي به هئي، ڪجھ لٽ جي ڪري پوري ٿي نظر آئي. سندس نرڙ ۾ گهنج اهڙا هئا، جن ڪي ڏسي ائين ٿي خيال ٿيو ته هن پرڻي مڙس سڄي عمر پهڻ ڪٽيندي گذاري آهي. اڇي پر مُرتيل ڪسي ڪپڙي جي قميص ۽ ڪاري سٿڻ ۾ مٿي تي ڪارو پٽڪو، جنهن جي ڪارڻ ۾ الاجي ڪيترا غريبيءَ جا عيب لڪل هئا، ۽ هٿ ۾ چنل گهيتلو.

اصغر پرڻي مڙس کان پڇيو: ”پريا مڙس، ڪيڏانهن تو وڃين؟“

”حيدراد“ (حيدرآباد).

”پوءِ ڪڏهين پهچندين؟“

”سائين، ڏينهڪا!“

۽ اصغر کان وري به ڪل نڪري ويئي، ۽ هن جيپ کي اڪٽي وڌايو.

فلپ ڪاٺونس اوچتو سوال ڪيو: ”ڪهڙيءَ ڳالھ تان کلئين؟“

”هتي جا ماڻهو به عجيب آهن. پڇيو مانس ته ’موت ڪنيو اٿئي ڇا‘، ته بنا ڪنهن هٿڪ جي جواب ڏنائين ته ’هائو‘! هنن ماڻهن لاءِ ته موت ۽ حياتيءَ ۾ ڪو فرق ئي ڪونهي!“

”ان ۾ کلڻ جي ڳالھ ڪهڙي هئي؟“

اصغر کي هاڻ فلپ تي ڪاوڙ اچڻ لڳي هئي: ’هي ته

ڪو فيلسوف ٿي ويو آهي، مزاح تي به ڪيس ڪل نٿي اچي .... هون!'

"ٻيو ڇا پڇيئين؟"

"پڇيومانس تہ 'ڪيڏانهن پيو وڃين'، تہ چيائين تہ 'حيدرآباد' ۽ 'هتان پنڌ حيدرآباد، هڪ ٻئي ڏينهن ۾ پهچڻ' تي مون کي کل اچي ويئي!"

"پوءِ تو ڇو نہ کيس حيدرآباد تائين ڪٺي هلڻ جي آڇ ڪئي!"

"فلپ! هن ملڪ ۾ جيڪڏهين ماڻهن کي پنهنجي گاڏين ۾ کڻڻ جي آڇ ڪرڻ لڳون، تہ سارو سال ماڻهو ڍوئيندي گذري وڃي."

اصغر کي پنهنجي انهيءَ 'ماڻهو ڍوئڻ' تي بہ کل اچي ويئي، ۽ فلپ هڪ عجيب نگاهہ سان هن کي تڪيندو رهجي ويو. ۽ ان نگاهہ ۾ ڪاوڙ، پشيمانيءَ ۽ بيوسيءَ جا احساس گڏجي، محض اهو جهاڳي بڻجي ويئي.

* * * *

ٻئي ڏينهن اصغر فلپ کي حيدرآباد جون ڪورٽون ڏيکارڻ نڪتو. ڪار کي پارڪ ڪرڻ لاءِ، جنهن موڙي رهيو هو تہ اڳيان ڪا شيءِ ڏسي بريڪ ڏنائين. ڪاوڙ سان هيٺ لٿو، تہ سندس منشي ڊوڙندو آيو، ۽ ان شي کي ٽڏو هڻي، چيائين "او پوڙها، مرڻو اٿئي ڪيئن، جو اتي سمهي رهيو آهين؟"

ستل پوڙهو، اوٻاسي ڏيندو، 'ڪر' موڙي اٿي ويٺو.

اصغر ان پوڙهي کي ڏسي، ڪاوڙ مان ٿڙڪڻ لڳو. هن جي ذهن ۾ اهوئي خيال آيو ته ڪالهه کان وٺي پوڙها ماڻهو، سازش ڪري، ڪاڻونس اڪسيڊنٽ ڪرائڻ جي خيال ۾ هئا. ڪلهه رستي تي، ته اڄ بنهه ڪورٽ ۾! جوابدار جي حيثيت ۾ ڪورٽ جي پڃري ۾ بيهڻ جي تصور کان ئي هن کي پنهنجي پيٽ ۾ هڪ عجيب ڪُڏ پوندي محسوس ٿي. پر منشيءَ پوڙهي کي گاريون ڏيئي، اتان ڌڪا ڏيئي ڪاڍيو، ۽ پوءِ سلام ڪري، چوڻ لڳو: ”سائين، ڪو اڌ چريو ٿو ڏسجي! چري ٿو ته سندس ابائي زمين ڪسجي ويئي آهي، ۽ ان جي اپيل سيشن ٻڌڻ جوڳي ٺهرائي آهي. وڪيل اٿس ڪونه، سو پاڻ ئي وڪالت لاءِ آيو آهي!“ منشي کلڻ لڳو.

اصغر کي الاجي ڪهڙو خيال آيو، سو منشيءَ کي چيائين، ”چئينس ته مون کي وڪيل ڪري، ”پئسو پائي نه وٺندو سانس!“ ۽ اصغر کي به کل اچي ويئي.

اهو سارو ڏينهن هن فائيل کي ڪورٽون گهمائيندي گذاريو. شام جو پنجين بجي، فلپ سان گڏجي، اچي آفيس ۾ ويٺو، ته ايندي شرط خون جي ڪيس جا اپيل مليس. ان مان هڪڙي ڪيس ۾ فوتيءَ جو لاش اسپتال ۾ اچي پهتو هو، ۽ هو فلپ کي وٺي، اسپتال جي مُڙدا-گهر ڏانهن هليو. مُڙدا-گهر ۾ گهڙڻ سان ئي ڪيس ٿاهو آيو، اُلٽي ڪرندي بچيو. مُڙدا-گهر جي نگهبان کلندي چيو: ”سائين، جيڪي ماڻهو بي‌موت مري ٿا وڃن، سي مورڳو جيئرن کي ٿا ٿاٻا کارائين!“

Gul Hayat Institute

فلپ به هن لاش وٽ اچي بيهي رهيو، ۽ ان کي گهوري ڏسڻ لڳو. لٽ ـ مان پربل چاپٽين ڏاڙهي، منهن ۾ کهرا کهرا گهنج، ڪاري سٿڻ، ۽ اڇا ڪارا ڪليل وار، ڪارو پٽڪو ڪليل حالت ۾ پوڙهي جي ڇاتيءَ تـي پيو هو، ۽ پٽڪي جي هڪ ڪنڊ ۾، ڳنڍ پيل، ڪا شي پوڙهي جي هٿ ۾ اهڙيءَ مضبوطيءَ سان جهليل هئي، جو موت ڪان پوءِ به نيربون نيريون نسون جهڪيون نه ٿيون هيون. سڄي لاش ۾، ائين ٿي ڀانيو ته اها سڀ اڇا نه مٽي هئي.

فلپ هري اصغر کي چيو: ”هن پوڙهي جي مٺ ۾ ڇا آهي؟“

اصغر کي پوڙهي تان ٿاڻي اچڻ جـي اڳي ئي ڪاوڙ هئي، سو خار مان چيائين: ”ٽڪي جا پگهرا!“

فلپ کي هن ڀوريون پيرو سنديءَ ۾ جـواب ڏنو هو، سو وائڙو ٿـي اصغر جي منهن ۾ نهارڻ لڳو. هڪ ڏارئين جي دلچسپي ڏسي، مڙدا ـ گهر جي نگهبان، زور ڏيئي، پوڙهي جي هٿ مان پٽڪي جي ڳنڍ ڇڏائـي کولي، تـه ان مان ڪارسري چيڪي مٽيءَ جي مٺ وهي، پوڙهي جي اکين تان ٽيرڪندي ويئي!

اتان واپس اچڻ تي فلپ ۽ اصغر ۾ ان ڳالهه تي بحث ڇڙيو ته پوڙهو ساڳيو، جيڪو هيٺان اچـڻ وارو ۽ ڪورٽ ۾ ڪار هيٺان اچـڻ وارو پوڙهو هو يـا انهن واقعن ۾ ٻـه مختلف پوڙها ڪين نظر آيا هئا. اصغر جو خيال هو ته ٻي مختلف پوڙها هئا، ۽ فلپ جو خيال هو ته ... ٽنهي واقعن ۾ ساڳيو

پريو مڙس هـو. ۽ ڪچ رات تائين بحث ڪرڻ کان پوءِ، ڪنهن فيصلي تي پهچڻ کان سواءِ، ٻئي ڄڻا هڪٻئي کي دوستيءَ جو يقين ڏياريندا الوداع چئي وڃي سمهي پيا.

Gul Hayat Institute

وڻ جو موت

هو ائين ئي بنا ارادي، ”شڪر پڙيان“ جي ڀاڙيءَ ڏانهن هليو آيو هو. اتي پهچي، هن پنهنجي پاڻ جو چيد ڪرڻ شروع ڪيو هو ته، هو اتي ڇو آيو هو؟ ڇا ڳولڻ آيو هو. مون کي شايد ڇانوَ جي ڳولا آهي، هن پنهنجي پاڻ کي جواب ڏنو. هو جڏهن کان هت آيو هو، تڏهن کان هو ڇانوَ ڳوليندو رهيو هو. هن کي يقين ٿي ٿي آيو ته هتي ڇانوَ نه هوندي. پاڇولا ضرور هئا، پر ڇانوَ بنهه ڪانه هئي. نتهن آس ۽ پاڇولي ۾ ڪو فرق ڪونه هو. پاڇولن ۾ به، به نتهن آس جي اُتت هئي.

هت پاڇولا به عجيب هئا. ماڻهن جا پاڇولا ڪاٺين وڏا هئا، وڻن جا پاڇولا وڻن کان ننڍا هئا، ۽ مسجد جي پاڇولن ۾ ماڻهن جا پاڇولا بلڪل الڳ ۽ علحده نظر ايندا هئا: پاڇولن ۾ پاڇولا، جڻ مسجد جي پاڇولن تي ماڻهن جا پاڇولا مٿان چنبڙيل هئا. پر انهن سمورن پاڇولن ۾ هڪ ڳالهه ساڳي هئي: انهن پاڇولن ۾ ڪابه ڇانوَ نه هئي.

هڪ ٻي ڳالهه به هنکي منجهايو هو. ڪيڏي ڪيڏي مهل ماڻهن جي منهن جو رنگ مٽجي ويندو هو، ۽ سندن روح ٽتل لڳاندي جي روح اختيار ڪندي هئي. هن کي ائين محسوس ٿيندو هو ته ان وقت جيڪڏهن، هن ڪنهن ماڻهو کي هٿ لاتو ته منجو هٿ سڙي پوندو. اهو احساس ايندي

Gul Hayat Institute

ڏي هوماڻهن کان لهرائڻ لڳندو هو. ايئن اڪثر هن محسوس ڪيو هو تہ ماڻهو جڏهن نماز پڙهڻ مسجد ۾ ويندا هئا، تڏهن سڀني منهن جو رنگ تتل ٽامي جهڙو هوندو هو. نماز پڙهي ٻاهر نڪرندا هئا تہ پوءِ ماڻهن جهڙا ماڻهوتي پوندا هئا.

۽ سڀ کان وڏيڪ هن کي چانورَ نہ هجڻ پريشان ڪري وڌو هو. آفيس ڏانهن ويندي، هو فطري طرح آس کان ٻچن لاءِ پاڇولن جي اوٽ ۾ هلڻ لڳندو هو. يا ڪٿي ساهي پٽيندو هو تہ ڪنهن وڻ جي پاڇولي ۾ ويهڻ جي ڪوشش ڪندو هو، پر انهن پاڇولن ۾ چانورَ بلڪل نہ هوندي هئي، ۽ هن کي آس کان وڌڪ تپش ۽ آنت محسوس ٿيندي هئي. ان ڳالهہ جو موسمسان ٻڪولا ڳاپو نہ هو؛ سياري اونهاري ساڳي ڳالهہ هوندي هئي: پاڇولن ۾ چانو نہ هوندي هئي، ۽ ماڻهن جا پاڇولا ماڻهن کان وڏا، وڻن جا پاڇولا وڻن کان ننڍا، ۽ مسجدن جي پاڇولن تي ماڻهن جا پاڇولا حاوي نظر ايندا هئا. ڪڏهن ڪڏهن هو سوچيندو هو تہ هو پاڻ ان رڻ جو رهاڪو هو، جتي آڪ ٿپندا هئا، جتي ٽاڪ منجهند جو ڪانءَ جي اک نڪرندي هئي، ۽ شايد هو اها آنت پاڻ سان ڪٺي آيو هو. پر جڏهن هن کي پنهنجي چانورن ۽ ٿڌين چانئن جي ياد ايندي هئي. تڏهن هو ان سوچ کي رد ڪري ڇڏيندو هو.

مونجهارن جي ان ڏينهن ۾ هو اهڙو وڪوڙجي ويو، جو آفيس کان پوءِ هن گهڻو ٽو ٻاهر نڪرڻ ئي بند ڪري ڇڏيو. پنهنجي ڪوارٽر ۾ بند، هو سڄو وقت پاڇولن ۽

چاني متعلق ئي سوچيندو رهندو هو. ايئن به نه هو ته ڪو هن انهن مونجهارن کي سلجهائڻ جي ڪوشش نه ڪئي هجي، پر جنهن ڪان ئي هن پڇيو، تنهن هن جي ڳالهه کي چرچي ۾ ٽاري ٿي ڇڏيو، يا ڳالهه جو موضوع بدلائي ٿي ڇڏيو.

هن کي جڏهن قومي يڪجهتيءَ جي کاتي ۾ نوڪريءَ جو آرڊر مليو، تڏهن ماڻس هلندي وقت روايتي نصيحتون به ڪيون هيون: مثلاً.

”ابا، اهڙي مٽي نوڪريءَ کي باهه ڏي جو پرديس جا ڌڪا ٿاڦا کارائي....“

”ابا، پرديس ٿو وڃين: مڙني پنهنجو خيال رکجانءِ! گهوري وڃانءِ، متان ماڻهين وارو ڪم ڪرين، جو پرديس نوڪريءَ تي ويو ته اتان هڪڙي ميبل به سان وٺيو آيو....“

”ابا، ٻاهر نڪرين ته ڪن ضرور ڍڪجانءِ: هِتُو اتم ته اتي ڪاڙهو مڙئي سرس ٿو ٿئي....“

ٻيون نصيحتون ته هن ڪلي، هڪڙي ڪن ڪان هڏي، ٻئي ڪن ڪان ڪڍي ڇڏيون، پر آخري نصيحت تي هن کي لاچار ٿي عمل ڪرڻو پيو. پهرين ته هو انهن عام طرح ٻنهي ڪن ڍڪڻ جي آفيس اچڻ لڳو، پر جڏهن سچيءَ رات، هن کي ڪٿي به ڇانوَ نه ملي، تڏهن گهر ڪان ٻاهر نڪرڻ شرط، رومال سان ڪن ڍڪي ڇڏيندو هو. آفيس پهچي، رومال لاهي کيسي ۾ وجهي ڇڏيندو هو. هن کي پنهنجي ان عادت تي اهو خيال به ٿيندو هو ته رستي تي هلندڙ ماڻهو

الائي ڇا سوچيندا هوندا: پڪ ٿي پڪ، هن کي ڪو ڇريو يا خبطي سمجهندا هوندا. پر آنت ۾ لوسات ايتري هوندي هئي، جو نه چاهيندي به هو پنهنجا ڪن ڍڪڻ تي مجبور ٿي پوندو هو. سچي وات هو اهوئي سوچيندو رهندو هو ته الائجي ڇو، هتي چانورَ نٿي ٿئي!

گهڻو وقت هو پنهنجي زبان به بند نه رکي سگهيو. جڏهن نئين آفيس ۾ رهڻو مڙيو، ۽ ڪجهه قدر حجاب گهٽيس تڏهن هن پنهنجي هڪڙي ساٿيءَ کان پڇي ورتو: ”دل ۾ نه ڪريو ته هڪڙي ڳالهه پڇان. دراصل ان باري ۾ آءٌ ڏاڍو مُنجهيل آهيان!“

”ها ها، ڀلي پڇ، حجاب نه ڪر،“ هن جي ساٿي هن کي همٿايو ته نئون نئون آهي. متان آفيس جي ڪم ڪار جي باري ۾ يا قومي يڪجهتيءَ جي تشريح ۾ منجهيل هجي.

”هتي چانور ڇو نه ٿي ٿئي...؟“ هو سچو سوال ڀڃي ويو.

”جي....؟ مون اوهان جي ڳالهه نه سمجهي....؟“ هن جو ساٿي سچو حيرت ڀڄي ويو. هن کي پنهنجي ڪنن تي اهو سوال ٻڌي اعتبار نه آيو.

”منهنجو مطلب آهي ته، اسان ۾ چانورَ زندگيءَ جون عام سجيل حقيقتون آهن: هتي رکو اسان ٿي اس ڇو آهي؟“

”چانو ڇوڪانهي؟ هونئن: پريان هو وڻ هيڏي چانو ڪري ٻيٺو آهي. هي جاين جڳهين جي پاسي ۾ پاچولا بيٺا ته آهن؟“

”جي ها!.... پاچولا ته برابر آهن، پر انهن پاچولن ۾

چانو ڪانهي. اسانجي پاسي وڻ جي پاڇولي ۾ چانوهوندي آهي، هت پاڇولن ۾ چانو ڇو ڪانهي؟“

هن جو ساٿي ته هاڻ منجهي پيو. ڪجهه ششدر به ٿي لڳو. فقط ايترو چيائين: ”خبر نـاهي، تنهنجو مطلب ڇـا آهي؟ شايد زبان ۽ لفظن جي فرق ۾ منجهي پيو آهين!“

”نه نه، لفظن جي معنيٰ جـي ڳالهه ڪانهي: هڪڙي سڌي سنواٽي طبعي ڳالهه آهي.“ هن وضاحت ڪئي.

هاڻ هنجي ساٿيءَ جي نرڙ تي اهڙا گهنج پيدا ٿيا، جن کي سمجهڻ هن لاءِ ڏاڍو ڏکيو هو. اهي پريشاني، پشيماني يا ڪاوڙ — ڪنهن به هڪ جذبي جا گهنج ٿي ٿي سگهيا. هن کي ڪاهي ٿي هت هلندي چيائين: ”هي قومي يڪجهتيءَ جو ڪانو آهي. اهڙا سوال نه پڇندو ڪر جو...“

هنجي ساٿيءَ پنهنجو جملو پورو نـه ڪيو. پر ان اڌ جملي ٿي هن جي منهن تي اهڙو رنگ آندو، جو هنجي ساٿيءَ هڪدم چيو: ”يرّ، ڇڏ انهن پاڇولن ۽ چانورن جي ڳالهين کي.... تون ڪر خبرڪوعشق بشق ڪيو اٿئي. يا زندگي اٿين پاڇولن ۽ چانورن جي ڳولا ۾ گذارڻ جو ارادو اٿئي....

هو پنهنجي ساٿي آفيسرياڻي ڪيڻن ٿي لڳئي.... ياڻمان ٿو نه توتي مرڻ لڳي آهي.... منهنجي مڇ نه.....“

هن جي ساٿيءَ هڪ وڏو ٽهڪ ڏنو، ۽ هنکي ايئن اڪ پيڳي، جوهن جا ڪن ٿي ڪاڙها ٿي ويا، ۽ هو هن وٽان اٿي پنهنجي ڪمري ۾ هليو آيو.

پر مونجهارن هن کي تپائي ڪنيو هو. روز آفيس ايندي

يا پنهنجي ڪارڻ ڏانهن ويندي سچو رستو ڪن لڪائيندي، هو انهن ئي سوالن تي پيو سوچيندو هو، ۽ جيئن وڌيڪ سوچيندو هو تيئن هن کي وڌيڪ اُنت جو احساس ٿيندو هو. هن کي اهو يقين ٿيڻ لڳو ته جيسين انهن مونجهارن جا سمجهه پريا سچا جواب نه مليا، تيسين هو ايئن لُڏ ۽ اُساٽ جي احساس ۾ ئي گرفتار رهندو. هن هڪ ٻئي ساٿيءَ وٽ اچڻ وڃڻ شروع ڪيو. جنهن لاءِ ٻڌو هئائين ته سندن ڪاني جو ذهين آفيسر هو، ۽ خاص طرح قومي ٻڪجهتيءَ جي موضوع تي سيمينارن ۽ مذاڪرن ۾ وڏو نالو ڪڍيو هئائين. ايئن ئي ڳالهين مٿان ڳالهيون — آفيس جون ڳالهيون، فائيلن جون ڳالهيون، آفيس جي ساٿين جون ڳالهيون، ”پروموشن“ ۽ ”ڊموشن“ جون ڳالهيون، ڪندي ڪندي، جڏهن هن محسوس ڪيو ته هاڻ هن سان ڪافي گهرائپ ۽ بي تڪلفي ٿي وئي آهي، تڏهن هن، همت ڪري، ڪائنس پڇيو: ”هتي مون کي هڪڙي ڳالهه سمجهه ۾ نٿي اچي، ماڻهن ڪانءِ سندن پاڇولا وڏا ڇو آهن؟ ٻئي طرف وڻن ڪان سندن پاڇولا ننڍا آهن. مسجدن جي پاڇولن ۾ وري اها عجيب ڳالهه آهي ته انهن جي پاڇولن تي وري ماڻهن جا پاڇولا حاوي ٿي ٿا وڃن. ائين ڇو آهي؟“

هن جي ساٿيءَ ڪان ڇرڪ نڪري ويو، هن ڪا گهڙي هن کي گهوري ڏٺو، ۽ پوءِ پنهنجي هٿن جي رڪتيءَ کي روڪڻ جي ڪوشش ڪندي، هن ڪاوڙ مان چيو: ”تو کي اهو سوال پڇڻ جي همت ڪيئن ٿي آهي؟ قومي ٻڪجهتيءَ

Gul Hayat Institute

جي ڪاني ۾ هيترو وقت نوڪري ڪندي ٿيو اٿئي، توکي اڃا اها به خبر نه پئي آهي ته ڪهڙا سوال پڇجن، ڪهڙا نه پڇجن!“

”مون ته رڳو هڪڙي عام مشاهدي جي ڳالهه ٿي ڪئي....“ هن کيتون ڏيندي پنهنجي بچاءَ جي ڪوشش ڪئي.

”خير....اڃا تون نئون آهين: تجربو پاڻهي سيکاريندئي.... آءٌ توکي فقط ايترو چوندس ته دنيا ۾ ڪي اهڙا هند به آهن جتي ماڻهن کي پاڇولا ئين ئي ڪونه: ڪنهن هنڌ وڻن جا پاڇولا وڻن کان وڏا آهن، ۽ ڪن هنڌن تي مسجدن جي پاڇولن ۾ انسانن جا پاڇولا پنهنجي سڃاڻپ وڃائي ويهندا آهن....اهي اهڙا مسئلا آهن، جن کي قومي يڪجهتي ۽ جي وڏي مقصد لاءِ ڪاني وچ ئي تنهنجي لاءِ بهتر ٿيندو....“

هو سچو وسامي ويو. هن کي پنهنجي احمقپڻي تي ڪاوڙ اچڻ لڳي، ۽ ان ڪاوڙ کان هنجون اکيون هيٺ جهڪي ويون، ۽ هن جو هينيون چپ ٻاهر نڪري، بنا ارادي ڌڙڪڻ لڳو.

هن جي ساٿيءَ هنجي پريشانيءَ کي محسوس ڪندي مرڪي ڏنو، ۽ سندس ڪاهي تي هٿ هڻندي چيائين: ”ڇڏ انهن نندن ماڻهن ۽ وڏن پاڇولن جي ڳالهين کي.... تون پڙهاءِ ته پنهنجي ساٿي آفيسرباڻيءَ سان تنهنجو مامرو ڪٿي پهتو آهي.... هوءَ ته وڏا خواب پئي ڏسي....“

هن جو چپ هيڪاري ٻاهر نڪري آيو، ۽ هن سوچيو

ته جي هٿان نه اٿيس ته روئڻ لڳندس. هن اٿڻ ٿي جهڪيل اکين سان ڪرسيءَ تان اٿڻ جي ڪوشش ڪئي ته سندس ساٿي ڪيس وري ويهاري ڇڏيو: ”يار، گهڙي کن ته ويهه.... ڪم پيو ٿيندو.... ها ياد آيو، تون اهو ٻڌاءِ ته توهان جي پاسي ڪهڙي ضلعي ۾ زمين الاٽ ڪرايان؟ قومي يڪجهتي جي اسڪيم تحت منهنجي ڪيترن عزيزن کي اوڏانهن زمينون آهن.... مون کي به اهي خيال ٿيو آهي ته اٺون ٻـ........“

اوڏيءَ مهل هو انسان اٿيو ۽ تڪڙو پنهنجي ڪمري ۾ موٽي آيو، ۽ پنهنجن مونجهارن کي فائيلن جي جهنگ ۾ غرق ڪرڻ جا جتن ڪرڻ لڳو. هن جي ساٿيءَ هن کي ڇڳو ڏونداڙي ڇڏيو هو. شايد منهنجي مشاهدي ۽ ڏاڍي حقيقتن جي وچ ۾ وڏا فاصلا آهن: حقيقتون مشاهدي جي تابع نه آهن يا مشاهدو حقيقتن جو تابعدار نه آهي. هو هڪ نئين مونجهاري ۾ غلطان هو ته هن جي ساٿي آفيسر ڀائي هن جي ڪمري جي چِڪ مٿي ڪئي اندر هلي آئي.

”معاف ڪجو.... آءٌ اندر اچي سگهان ٿي؟“

هوءَ هن جي سامهون ڪرسيءَ تي ويهي رهي.

هن جا ڪن ڪاڙها ٿي ويا ۽ ڪرسيءَ تي سنئو ٿي ويهي رهيو، هرويرو به پنهنجي قميص جي ڪالر کي ٺيڪ ڪندي، اڳيئي بند ٻيڙن کي ٻيهر بند ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي، هن ڪيتون ڏيندي چيو: ”جي جي.... ويهو!“

هن ڪوشش ڪئي ته هن کي گهوري ڏسڻ جي ڪوشش

نه ڪري. ان جي باوجود هن سمجهيو ته هو هن کي گهوري ڏسي رهيو هو. هن پنهنجون نظرون سامهون ٻيل ”پيپر ويٽ“ تي ڄمائي ڇڏيون، جنهن جي شيشي اندر نهايت سهڻو ڇهچ ڳاڙهو گلاب جو گل ٺهيل هو. هنجي نظرن ۾ اهو ڳاڙهو گلاب ئي هو. پر هن جي اکين ۾ تتل ڦامي جو رنگ هو، جيڪو سامهون ڪرسيءَ تي ويٺل زائفان جي ڳلن ۾ ٻکي رهيو هو.

”اوهان کي هڪڙي تڪليف ڏيڻ آئي آهيان....“ تتل ڦامي مان گرم گرم لفظ هن جي ڪنن تائين پهتا. انهن جي تو ڪان هنجي نڙي خشڪ ٿيڻ لڳي.

”جي....جي! حڪم ڪريو....“

”مون قومي يڪجهتي تي هي پيپر تيار ڪيو آهي.... پين سائين مان مونکي ڪا اميد ڪانهي ته ڪو سنجيدگيءَ سان ان تي ڪا صحيح راه ڏيندا.... توهان مڙئي پين کان مختلف آهيو، سنجيده آهيو.... ۽ وڏي ڳالهه ته اوهانجي راه پين کان هميشه منفرد هوندي.... سو سوچيم ته توهان کي تڪليف ڏيان.... متي موڪلڻ کان اڳ سوچيم ته.... جي اوهان کي تجويزون ڏنيون ته شامل ڪري ڇڏينديس....“

تتل ڦامي جا اولڙا هنجي آس پاس جهاڪندا رهيا. هو سمورو وقت اها ڪوشش ڪندو رهيو ته هن جون نظرون پيپر ويٽ تي ئي رهن، هيڏانهن پيڪڻ نه لڳن، ۽ هن جي اکين ڏانهن ٿيڙ نه ڪائين. هن جي دل ۾ اها حسرت پيدا ٿي ته ڪاش، ان پيپر ويٽ جي قيدي گلاب جو رنگ اهڙو

ڳاڙهو نہ هجي ها! ان حسرت پيدا ٿيڻ سان گڏ، هن جي ساڄي هٿ ۾ ڪي ننڍڙيون ڏڪڻيون لڳيون، ۽ هن جي دل ۾ اها خواهش پيدا ٿي تہ، هو ادو پيپر ويٽ پنهنجي هٿ ۾ کڻي، ان تي پنهنجو هٿ ايترو زور سان ڦهائي ڇڏي جو پيپر ويٽ جو قيدي ڳاڙهو گل هن لاءِ وڌيڪ مونجهارا پيدا نہ ڪري.

”مون کي اوهان تي.... منهنجو مطلب آهي تہ اوهان جي وقت تي حق تہ ڪونهي، پر الائي ڇو، دل چاهيو تہ اوهان سان حجت ڪري ڏسان.... پر جي مون اوهان کي سمجهڻ ۾ غلطي ڪئي آهي تہ آءٌ....“

ان مهل هن کي ائين محسوس ٿيو تہ، پيپر ويٽ جو قيدي گلاب جو گل، پنهنجا بند ٽوڙي، هن جي سامهون ويٺل زائفان جي چپن ۾ وڃي اٽڪيو هو. هن جي نظرن جو مرڪز هاڻ اهي چپ هئا، جيڪي ذري کلي رهيا هئا، تہ ذري بند ٿي رهيا هئا.

”جي.... جي، نہ نہ اهڙي ڳالهہ تہ ڪانهي.... منهنجو مطلب آهي تہ.... ڀلا چانهن پيئي؟“ هن کي پنهنجي خشڪ ٽڙيءَ مان انهن لفظن جي ڪا اميد ڪانہ هئي.

”نہ نہ، هرويرو تڪليف نہ ڪريو... پر اوهان مونڊانهن ڏسو ڇو نٿا؟.... هن ويچاري پيپر ويٽ اوهان جو ڪهڙو ڏوهہ ڪيو آهي.... آءٌ هرويرو اهڙي ويل بہ ڪانہ آهيان....“

ان مهل هن ڏٺو تہ پيپر ويٽ جو قيدي گلاب، انهن چپن تان ٽڙي، انهن اکين ۾ ٽڙي پيو، جيڪي هن جي

Gul Hayat Institute

نظرن جو مرڪز بنجڻ لاءِ آتوون هيون. هن بنهنجي اکين کي هٿائڻ جي ڏاڍي ڪوشش ڪئي، پر ڪل جيئن پوءِ تيئن وڌيڪ ڪڙندو تڙندو ويو، ۽ هاڻ هن جون اکيون ان ڪل جون قيدي بڻجي ويون. اوچتو هڪ سوال هن جي چپن تائين آيو ۽ هن اکين کي هٽائڻ جي ڪوشش تان هٿ کڻندي چيو: ”هڪڙڳالهه پڇانو؟ صحيح صحيح جواب ڏجو! ڪنهن ڪنهن مهل هتان جي ماڻهن جو رنگ بدلجي تمل ٽامي جهڙو ڇو ٿي ويندو آهي؟“

هو اهو سوال ڪري ته ويٺو، پر هن کي پاڻ پڇتاءُ ٿيڻ لڳو ته هن کي اهو سوال پڇڻ جو ڪو حق نه هو.

۽ هوءَ ان سوال تي، گهڙيءَ لاءِ هن جي اکين ۾ ڪجهه گهوليندي رهي. هوءَ ڪجهه ششدر ٿي لڳي، پر هن هڪ هلڪو ٽهڪ ڏنو. ننڍڙا ننڍڙا ٽهڪڙا. گهنگهرن جي ڇم ڇم جيان هن تائين پهچندا رهيا. انهن گهنگهرن جي ڇم ڇم بدران هن جي جواب لاءِ وڌيڪ آتو ٿيڻ لڳو.

”ڏاڍا ڪي شرير آهيو.... مون ته سمجهيو هو ته اوهان هڪڙو پيرو به منهنجي منهن ۾ ڪونه نهاريو هو.... پر هاڻ سمجهيم.... اوهان لڪي لڪي مون کي پئي ڏٺو.... پيپر ويٽ ۾ گهوري ڏسڻ جو ته رکيو بهانو هو.... آءٌ.... اوهان .... جڏهن آءٌ اوهان سان.... هانديس ته منهنجي پياءُ جي نوڪريءَ جو مسئلو به حل ٿي ويندو.... پوليس ۾ جايون ته نڪتيون آهن ... پر رهائش جو مسئلو آهي.... پوميسائل جو.... اهو به حل ٿي ويندو.... اوهان....“

هن جون نظرون وري وڃي ڀمپر ويٽ تي پيون، جتي گهاڙهو گلاب وري قيدي بڻجي ويو هو. تنل تامي جو اولڙو، ڀمپر ويٽ کان ٿيندو، هن جي سموري جسم کي لهسائڻ لڳو. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هن جي ڪمري ۾ نڻهن آس ۾ لڪ لنگهي آئي هئي، ۽ ان جي آتت ۾ آسات کان هن جو هيئون گهوساٽجڻ لڳو. هو اٿي بيٺو، ۽ ٽڪڙو ٽڪڙو ڪمري مان نڪري، هڪ طرف ڊوڙڻ لڳو. هن سوچيو ته جيڪڏهن ڪيس ڪو چانورو نه مليو ته هو آساٽجي ٻوساٽجي مري ويندو. هو ڊوڙندو رهيو، رڪي رڪي پوبان نهاريندو رهيو، ۽ ڊوڙندو ڊوڙندو شڪر پڙيان جي پهاڙي تي اچي پهتو.

شڪر پڙيان جي تر ۾ برف پوش پهاڙن جو سلسلو هن کي ائين لڳو ڄڻ ڪڪرن کي ڪنهن مُنڊ هڻي بند پهڻ ڪري ڇڏيو هو. اصلي ڪارا ڪڪر انهن پهاڙن جي برف مٿان ڀاڦ وانگر لنگهي، ۽ پاڇولن جو هڪ عجيب غلاف تي نظر آيا. هن سوچيو: الائي انهن پاڇولن ۾ چانو هئي يا نه؟ انهي غلاف جي پاڇولن جي اورڻين پر، ماڙيءَ ۾ سرڪاري عمارتن جا گنبذ ڪنهن يوناني قبرستان جي ٿنڀن ۾ ستونن وانگر موت جي علامت تي پاتيا. هن جو جسم ڊوڙڻ جي ڪري اڳي ئي ڦڙڪي رهيو هو؛ موت جو خيال ايندي ئي هن جي رڳئي وڌي ويئي. هن پنهنجي آسپاس ڪنهن زنده وجود جي ڳولا شروع ڪئي پر هن جي اکيان پوبان، اتر توڙي ڏکڻ، اولهه توڙي اوڀر رکو وڻ هئا. مٿان

انهن وڻن جي پاڇولن ۾ ڪا چانو هجي، هن سوچيو. هو ٻيهي رهيو ۽ هري هري انهن وڻن جي پاڇولن جي پيٺ ڪرڻ لڳو.

مختلف قومن ۽ ملڪن جا وڻ، جيڪي انهن ملڪن جي حاڪمن پنهنجي اچڻ جي نشانيءَ طور پوکيا هئا، ڪيٽ اوچو ڪيو، هن ڪي پنيلائي رهيا هئا. ”يوڪلپٽس“ جا هي وڻ ڇاجي علامت هئا؟ دوستيءَ جي يا سياست جي؟ ۽ منهنجو انهن سان ڪهڙو رشتو هو؟ هن غور سان انهن ڏکهن ڏاليءَ جي وڻن ڪي ڏسڻ شروع ڪيو: ٽڙن، ڏارين ۽ پنن جي وچ ۾ ڪو ڳانڍاپو، ڪا پنهنجائپ، ڪو رشتو ناتو هن ڪي نظر نه آيو. ايئن تي پانيو چڻ نه ٽڙن تي ڏاريون ڪنهن ٻئي وڻ جون چنبڙائي ڇڏيون هئائون، ۽ انهن ڏارين ۾ وري پن به اوپرا هئا، ان وڻ جا پن نه ٿي لڳا، جنهن جي ڏارين تي اهي نظر اچي رهيا هئا. هي وڻ هن زمين جا پنهنجا نه هئا، هنن جا ٽڙ پنهنجا نه هئا، هنن ٽڙن جون هي ڏاريون پنهنجيون نه هيون، هنن ڏارين جا هي پن پنهنجا نه هئا.

هنن وڻن جا پاڇولا ڪيئن هوندا؟ انهن پراين اوپرن پاڇولن ۾ چانو ڪيئن هوندي؟ چانو سياست جي تابعدار نه هئي. نه پاڇولا وڻن جا تابعدار هئا— نوان سوال، نوان مونجهارا ڪٿي هن تي حملي‌آور ٿيا. ڏکهن ڏکهن، پراين، ڏارين، اوپرن پاڇولن ۾ هن پاڻ کي ڏاڍو ميڪل ويڪل محسوس ڪيو. چانو نه هجڻ جو احساس هن کي وري

Gul Hayat Institute

لوساڻي ۽ ٻوساڻي لڳو: هن ڪيسي مان رومال ڪڍي، ڪنن کي ويڙهي ڇڏيو. ”مون کي ڪنهن هنڌ پناهه وٺڻ گهرجي،“ هن جو سمورو وجود اها سوچ ٻڌجي ويو. هن ڏڇندي ڏڇندي آس پاس نهاريو. هن پري کان پڪين جو هڪ ولر ڏٺو جنهن هڪ ٿسي ڪيمل، هڪ نهايت ويڪري وڻ جي ٿڙ جي پاڇولي ۾ پٿي چوکو ڪيو. هو هري هري، ڏڇندو، هيڏانهن هونڏانهن نهاريندو، ان ٿڙ ڏانهن وڌيو. پکي پڙڪو ڏيئي، اڏامي ويا.

هن جي دل جو دهڪو ڄڻ ته هڪ ڏڪ گسائي ويو.

هن ويڪري وڻ جي پاڇولي ۾ چانو هئي، ۽ هي وڻ جيترو ڏيکڻ ويڪرو هو، سندس پاڇولي جي ڏيکڻ ويڪر به اوتري ئي هئي، ۽ چانو جي احساس ئي هنجو سمورو ڏڀ لاهي ڇڏيو. ان چانو ۾ هن ڪنن تان رومال به هٽائي ڇڏيو. هنجي دل چاهيو ته هو پنهنجا سمورا ڪپڙا لاهي، ان چانو جي ٺڏڪار ۽ سڪون ۾ پاڻ وهنجاري ڇڏي، ۽ پانهون آسمان ڏانهن ڪڻي، رڙيون ڪري چوي: ”مون چانو ڳولي لڌي آهي!“ اوچتو هن کي ڪو انديشو جاڳيو ته متان هيءَ چانو پرفپوش پهاڙن تي ڪڪرن جي اوڙڪ جوڪو پاڇولو نه نه آهي. هن پاڻ کي يقين ڏيارڻ لاءِ برفپوش پهاڙن ڏانهن هڪ نظر وڌي، ۽ هن جي نظر مطمئن ٿي وڻ تي موٽي آئي.

هي ٻڙ جو وڻ هو، يا ائين چئجي ته ٿسي ڪيمل ٻڙ جو وڻ هو، جنهن جو ٿڙ ڏن ٻاڪرن کان به وڏڪرو هو.

سندس سموريون جناڙيون بہ ڪپيل هيون. سموري وڻ ۾ هڪڙو پن بہ نہ هو. هي ننگ ڏڏنگ سمي ڪپيل بڙ جو وڻ شڪر پڙيان ۾ ڪٿان آيو؟ ۽ هن ٿڙ جي پاڇولي ۾ چانو ڪٿان آئي. هن جو پاڇولو وڻ جيترو ئي ڇو هو؟ اهي سوال پڇڻ جو مون کي ڪو حق نہ آهي، هن پنهنجي پاڻ کي ملامت ڪئي. مون کي فقط ان حقيقت سان واسطو آهي تہ هيءَ وڻ پنهنجي پاڇي کان نميو نہ آهي، هن جي پاڇي ۾ چانو آهي. ۽ پوءِ هن جي نظر وڻ ۽ زمين جي رشتي تي موٽي آئي. زمين سان مليل ٿڙ کي چوڌاري ٽنل ٽامي جا ڳرا ڳرا زنجير پيل هئا. هن هٿ وڌائي، انهن نيڙن کي ڇهڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ٽنل ٽامي جي ٽو کان هن کي پنهنجو هٿ واپس موٽائڻو پيو.

”سائين! مهرباني ڪري، ان وڻ کان هٽي وڃو!“ ڪنهن هن جي ڪلهي تي هٿ رکندي چيو.

هن کان ڇرڪ نڪري ويو. هڪ پيرسن هن کي عجيب نظرن سان ڏسي رهيو هو. انهن نظرن ۾ اچرج ۽ شڪايت هئي. ”شايد اوهان کي هو بورڊ نظر نہ آيو هوندو...“ پيرسن جي هٿ ۾ رنبو هو، ۽ هن رنبي جي اشاري سان هن کي بورڊ ڏيکاريو، جنهن تي ٽن زبانن انگريزي، اردو ۽ عربي ۾ هيءَ عبارت لکيل هئي: ”خبردار، هن وڻ کي ويجهو نہ وڃو!“

”ها، مون کي هي بورڊ نظر نہ آيو، آءٌ تہ رڳو چانو جي ڳولا ۾ هئس ۽ مون کي هن وڻ جي پاڇولي ۾ چانو

نظر آئي ته هليو آيس....“

”ڇانو جي ڳولا به خطري کان خالي نه آهي سائين!“

”ڀلا هن وڻ کي هي تتل ڌامي جا زنجير ڇو وڌا اٿن؟“

هن ڇڙ پنهنجي پاڻ سان ڳالهائيندي چيو.

پيرسن جواب ڏيڻ بدران، هن جي پرسان تڏي تڏي ڇانو ۾ ويهي رهيو. پوءِ پڻ پڻ ڪندي چيائين:”اهو سوال پڇي اوهان ڇانو لاءِ به خطرو پيدا ڪري وڌو آهي،سائين!“

هن ڇڙ پيرسي مڙس جي سرگوشيءَ کان ڊي ٻيو سوال ڪيو: ”ڇانو لاءِ خطرو؟“

”مون کي هن وڻن جي پر گهور لهندي ورهيه گذري ويا آهن. جڏهن به ڪو مسافر هت ڇانو جي ڳولا ۾ آيو آهي، تڏهن ڪنهن نه ڪنهن وڻ جي موت جو ذميدار ثابت ٿيو آهي. مهرباني ڪري اوهين هتان هليا وڃو. مون وٽ باقي هيءُ ٻاچولو رهجي ويو آهي، جنهن ۾ اڃا ڪجهه ڇانورو آهي....“

”پر هي هت آيو ڪٿان؟ هن ٿر جو ته هي وڻ ٿي ڪونهي.“

”هي اتان جو وڻ آهي جتي جڏهن آڪ ٽپندا آهن، تڏهن سندن ڏيڻن ۾ ڦلڙين سان ڇانو جا ريشمي بوڙ آڏامندا آهن....“

”پر ان جي اها سزا ڇو؟“

شڪر پڙيان جو ماڻهي گهڙي کن لاءِ مات ٿي ويو. پوءِ هن برفپوش پهاڙن کي گهوريندي چيو:”سزا لاءِ ضروري

ته نه آهي ته ان ۾ ڪنهن جو ڏوهه هجي، سائين!"

هو ڪهڙيءَ لاءِ لاجواب ٿي ويو، پر پنهنجي مونجهارن هن کي مات رهڻ نه ڏنو. هن ماڻهيءَ کي سمورن سوالن جا جواب معلوم آهن — اها هن کي پڪ ٿي ويئي. "پر تون ته ماڻهي آهين: توکي ته جهڙا هو يوڪلپٽس پيارا آهن، اهڙوئي هي سسي ڪپيل ٻڙ جو وڻ پيارو هئڻ گهرجي...."

"اوهان کي پاڇولن واري جنگ ياد آهي؟"

"پاڇولن واري جنگ؟" هن جي اکين ۾ نئين سوال ڪر کنيو.

"جڏهن اسين مسجدون ڪلهن تي کڻي، سندر بن فتح ڪرڻ وياسون، تڏهن اوهان کي ياد هوندو ته اسين اتي جي وڻن ۾ پنهنجا پاڇولا وڃائي آياسون.... پوءِ ڪنهن ڏاهي ڏس ڏنو ته ڏکڻ واري وڻ مان هي وڻ آڻي شڪر باڙيان ۾ هڻو ته اوهان کي پاڇولا موٽي ملندا...."

"پوءِ....؟"

"پوءِ اسان کي پاڇولا موٽي مليا.... پر اهي پاڇولا اسان کان ننڍا هئا.... ۽ انهن پاڇولن ۾ ڇانو نه هئي...." ماڻهيءَ سرگوشيءَ ۾ چيو، ۽ پوءِ هڪ ٿڌو ساهه کڻي وري چيائين: "پوءِ اسين هن پوڙهي ٻڙ سان به جنگ ڪرڻ لاءِ تيار ٿي وياسون.... اسين مسجدون ڪلهن تي کڻي آياسون، ۽ اسان هن وڻ کي موت جي سزا ڏيڻي چڏي.... اسان هن کي موت کان به وڌيڪ سزا ڏيڻ ٿي گهري ... اسان کيس نيٺر وجهي، سندس سنڌ سنڌ ڪپڻ شروع ڪيو.... جيئن جيئن هن جا

Gul Hayat Institute

ڏار ڪرندا ويا، جيئن جيئن هن جـون سدا بهار جٽائون ٽڙ
ڪان ڌار ٿينديون ويون، تيئن تيئن اسان جا پاڇولا وڏا ٿيندا
ويا... وڏا ٿيندا ويا...“

”۽ ڇانو....؟“ هن پنهنجو ساهه روڪي سوال ڪيو.

ان سوال پڇڻ شرط هن پاڻ کي ڊگهن پاڇولن
۾ گهيرجندو ويڙهجندو محسوس ڪيو! پـاڇولا چئني ئـي
طرفن کان هن ڏانهن وڌي رهيا هئا. پاڇولا جن ۾ نٿهڻ آس
جي آنت هئي.... ۽ پوءِ پاڇولن جي پويان ماڻهو اڀٽي وڌڻ
لڳا، هنن جي ڪلهن تي مسجدون هيون، ۽ هنن جي هٿن
۾ اهڙا هٿيار هئا، جن جي اوازي هنن جي منهن کـي نئل
ڏامي جو رنگ ڏيئي ڇڏيو هو.

جڏهن بهرين گولي هن جي نڙيءَ مان پار لنگهي ويئي،
تڏهن مرندي مرندي هن ڏٺو ته زنجيرون پيل بـڙ جي وڻ
جو پاڇولو به مري ويو.

ڪارونجهر جا مور

هوائي جهاز ۾ چڙهڻ وقت هن کي هميشه ائين محسوس ٿيندو هو، ڄڻ ته هن جا ڪن وڏيڪ سرلاٽ سي ويا هجن، ڇاڪاڻ ته هن کي پنهنجي دل جي ڌڪ ڌڪ صاف ٻڌڻ ۾ ايندي هئي. حفاظتي پٽو ٻڌندي ئي، هن کي سڄي بدن ۾ ــ ۽ خاص ڪري پيٽ ۾ ڏن وٽ هڪ هلڪي لرزش محسوس ٿيندي هئي، بلڪل ائين جيئن سيئو ٽپ شروع ٿيڻ وقت، سيءَ جي ڦهرين لهر بدن ۾ ڪهڻي ويندي آهي. هو ڪوشش ڪندو هو ته هوائي سفر تان پنهنجو ڌيان هٽائي ڇڏي، ته جيئن اهي لرزشون ۽ رڪاوٽون رڪجي وڃن. هو مسافرن جي اچڻ، سيٽ کولڻ، ايئر هوسٽيس جي مرڪ، ۽ جهاز ۾ وڄندڙ هلڪي سنگيت جي ڌن ـــ ۽ اهڙين ٻين ڳالهين ۾ پنهنجي ذهن کي مصروف ڪرڻ جو جتن ڪندو هو. ان ۾ ناڪام ٿيو ته وري پنهنجي ڪم بابت، دوستن بابت يا دنيا جي ٻين بکيڙن تي زوري سوچيندو هو. جيڪڏهن تڏهن به سندس ذهن مڪمل طرح مصروف نه ٿيندو هو ته پوءِ نيڙي ٻيگ مان ڪو ڪتاب، مئگزين يا اخبار ڪڍي پڙهڻ لڳندو هو. اڪثر ائين ٿيندو هو ته هو اڃا پنهنجي ذهن کي مصروف ڪرڻ ۾ ئي مصروف هوندو هو ته ايئر هوسٽيس جو آواز مائيڪرو فون تي اچڻ لڳندو ته "هاڻ اسين اڏامڻ وارا آهيون. مهرباني ڪري، حفاظتي پٽو ٻڌي

ڇڏيو، ڪرسيءَ جي پُٺ سڌي ڪريو، ۽ اهو ڏسي اطمينان ڪريو ته، اوهان جي سامهون واري ميز چڱيءَ طرح بند آهي!“ اهو اعلان ٿيڻ شرط جهاز جي انجڻين جي چالو ٿيڻ جو آواز بلند ٿيندو هو، ۽ جهاز اڏامڻ لاءِ تياريءَ خاطر اڳتي چرڻ لڳندو هو. ان وقت هن جي جسم ۾ لرزش وري شروع ٿي ويندي هئي، هن جا ڪن بند ٿيڻ لڳندا هئا، پر ان جي باوجود هن کي پنهنجي دل جي ڌڪ ڌڪ صاف ٻڌڻ ۾ ايندي هئي. الائجي ڇو، جيسين جهاز زمين تي هوندو هو ته هن جي اها ڪيفيت رهندي هئي، ۽ جڏهن ئي جهاز هوا ۾ بلند ٿيندو هو، هن جي دل جي ڌڪ ڌڪ ڍري ٿي ويندي هئي، هن جي جسم ۾ سڪون سوڙهي ايندو هو، ۽ ڏڪندڙ هٿن سان هو سگريٽ دکائي، هڪ ٻه ڪش هڻي، پاڻ کي ڪرسيءَ ۾ هيٺ ڍرڪائي ڇڏيندو هو.

پر هن ڀيري ائين بلڪل نه ٿيو. نه هن جا ڪن سرلا ٿي، وري بند ٿيا، نه هن جي دل جي ڌڪ ڌڪ هن کي ٻڌڻ ۾ آئي، نه هن جي جسم ۾ ڪا لرزش پيدا ٿي، ۽ نه ئي پيٽ ۾ اُدن وٽ ڪا ڪڏ محسوس ڪيائين. ايئرهوسٽيس پنهنجي پٺرائين مرڪ سان جڏهن هن کان ’بورڊنگ ڪارڊ‘ ورتو، تڏهن هن رکو ايترو چيو: ”اوهين تڪليف نه ڪريو، آءٌ پنهنجي سيٽ پاڻهي ڳولي لهندس....“ انهن لفظن ۾ ڪوبه احساس نه هو: نه بيزاريءَ جو، نه شڪرگذاريءَ جو، محض عام رواجي جملو هو. ان ۾ هن جي هوائي سفر جي تجربي کي ٻڪو دخل نه هو. ان ۾ دخل هو ته ڊاڪٽر جي انهيءَ

Gul Hayat Institute

جملي جو ته ڪي ڪي ماڻهو نه ورهين جا ورهيه جيئرا رهي سگهن ٿا، ۽ ڪن کي ڇهن مهينن جي مهلت ملي ته به وڏي ڳالهه آهي: ”ڳالهه سچي اها آهي ته ٽيومر اوهان جي رڳو دماغ جي اندر ئي محدود آهي يا پکڙجڻ لڳو آهي. آپريشن جو دارومدار به انهيءَ تي آهي. سي.ٽي اسڪيننگ ڊاڪٽرن کي ايترو ضرور ٻڌائيندي ته ڪيتري ايراضيءَ ۾ ٽيومر پنهنجا پَر ڦهلايا آهن!“

هن کي ان وقت ڪل اچي وئي هئي. هي ڊاڪٽر ته ڪينسر جي بيان ڪرڻ ۾ به شاعري ڪرڻ ٿا لڳن. ٽيومر نه ٿيو، ڄڻ ته ڪو شڪاري باز ٿيو، جيڪو پنهنجي ايراضي، اقبال جي شاهين وانگر ڪڏهن هندستان ته ڪڏهن چين، عرب، ايران ۽ ڪاشغر تائين، ڦهلائيندو ٿو رهي.

پنهنجي سيٽ تي پهچي، هن اٽيچي ڪيس، اکين سيٽ جي هيٺان رکي ڇڏيو، ۽ سيٽ وارو ٻٽو ٻڌي ويهي رهيو. هن مٿي جي سور لاءِ، جيڪي گوريون کاڌيون هيون، تن جو اثر شايد اچي پورو ٿيو هو، ۽ هن کي اکين آڏو چانئل سچانئل ترورا محسوس ٿيڻ لڳا: ڳاڙها، پيلا، نيرا. اها شروعات هئي: ان ڪان پوءِ، جيڪڏهن هن گوريون نه کاڌيون ته ڳاڙهيون پنوريون، ڪارا نيرا پوڻر، ۽ پيلا پوپٽ، هن جي اکين جي ماڪين جي بنهه پٺيان، نسرڻ لڳندا، پنهنجا پَر ڦڙڪائيندا، پاڻ ۾ جهيڙيندا ۽ هن جو سمورو دماغ ”ڀون ڀون“ ۽ ”ڀرڙ ڀرڙ“ جي آوازن سان گونجڻ لڳندو، ۽ اهي آواز هن جي اکين جي بوبان، لوڻن ۾ ۽ ڪناڙيءَ

Gul Hayat Institute

۾ وڏندا، پڙاڏا ڪندا، سور جا متڙڪا ٻڌجي ويندا ۽ بسوء اڪين ڪولڻ جي باوجود هن جي اکين اڳيان ڪارا ـ اڇا ٻنا بلڪل ايئن محسوس ٿيندا، جيئن جديد قسم جي آفيسن ۾، اس ڪي روڪڻ وارا ”بلائينڊس“ لڳل هوندا آهن. انهن پٽن ۾ بجاءِ هوندي آهي، ۽ ان بجليءَ مان هن کي بلڪل ايئن ڏڪا لڳندا آهن، جيئن بجليءَ جي ”شاڪ“ لڳڻ وقت، سموري جسم ۾ جهٽڪا لڳندا آهن. سور جي شدت کان بچڻ لاءِ هو الائي ڇو ڪارونجهر جا سور ياد ڪندو آهي، جن جو رنگ ساڳي بدران نيرو يا ڪارو لڳندو اٿس. انهن سورن جي چيٽن ۽ دانهن ۾ هڪ اهڙي لئه، اهڙو تيئن تال هوندو آهي جيڪو هن جي سور ۽ پيڙا جي سُرتارسان هم آهنگ هوندو آهي. جڏهن سورن جون چيٽون پنهنجي آخري حد تي پهچنديون آهن، تڏهن ڪارونجهر هن جي دماغ اندر ڦاٽي پوندو آهي، ۽ هن کي ايئن محسوس ٿيندو آهي ته هن جو دماغ ذريون ذريون ٿي، ڇڇرجي، هن جي اکين ذريعي ٻاهر نڪرڻ لڳندو آهي، ۽ هو نستو، بيحال ٿي، پنهنجو متو وهاڻي ۾ لڪائي ڇڏيندو آهي!

مون کي هڪدم گوريون کائڻ گهرجن، هن سوچيو. ڇتاهٔ ملي چڪو آهي. ايئن نه ٿئي جو ويل ٽري وڃي ۽ ترورا پنهيورين ۽ پوئرن جو ويس ڪرڻ لڳن. هن هيٺ نئڙي، پنهنجي پٽڪ کڻي ورتي، ۽ ان مان گورين جي شيشي ڪڍي ورتائين. مٿان نبي مٿان، هن کي اونڌي پيل ڪتاب منجهان، علي شريعتيءَ جون اکيون، گهوريندڙيون

نظر آيون. مون کي ياد آيو ته هلندي وقت، مون جي دوست مون کي علي شريعتيءَ جو ڪتاب ڏيندي مهل چيو هو: ”اقبال علي شريعتيءَ تي وڏو اثر ورتو آهي. ڪتاب توکي ضرور وڻندو، ۽ خاص طرح ايران جي انقلاب سمجهڻ ۾ وڏي مدد ملنديئي!“

مون ڪتاب بند ڪري ورتو، ۽ بئگ وري هيٺ رکي ڇڏيائين. هٿ مٿي ڪري، مون بتي ڏيئاري. ٿوري دير ۾ پڙرائين مرڪ واري ايئرهوسٽيس مون جي اڳيان هئي: ”جي اوهان کي ڇا گهرجي؟“

هو مون کي ڪو جواب ڏي، ان کان اڳ، هڪ نوجوان انگريزي ۾ چيو: ”ايڪسڪيوز مي....!“

مون هڪ گهڙيءَ لاءِ مون همراهه جي منهن ۾ نهاريو: وڏيون وڏيون نيريون نيريون اکيون، ڪليل نراڙ، وارن ۾ وچان سينڌ نڪتل، هلڪي بي ترتيب ڏاڙهي، سهڻا نقش، هڪڙي اک جي هيٺان هڪ وڏو مسو، جنهن مون جي سهڻن نقشن کي هڪڙو عجيب عيب ڏئي ڇڏيو هو.

ايئرهوسٽيس به مون کي هٿي جاءِ ڏني. مون پنهنجي ڪوڏن کي ٿورو اندر تي ڇڪي ورتو، ۽ نوجوان، مون جي ڪوڏن کي اورانگهيندو، مون جي پر واري دريءَ واري سيٽ تي وڃي رهيو. عين ان وقت مون جي اکين بويان پنهورديون ۽ پنوڙر پر سوڙهي لڳا.

ايئرهوسٽيس وري پڇيو: ”اوهان بيلي وچايو....“ ۽

”هڪڙو گلاس علي شريعتيءَ جو...!“ مون چيو.

"جي....!؟" ايئرهوسٽيس جي پتڙائين مرڪ سواليه نشان جي ڪري ٽيڏي ٽيڏي ٿي وئي.

"معاف ڪجو.... منهنجو مطلب آهي، ڪلاس پاڻيءَ جو!"

ايئرهوسٽيس جي مرڪ وري سڌي ٿي وئي. پر هن ٽيڏي اک سان علي شريعتيءَ جو ڪتاب ڏسي ورتو هو.

"اوهان کي ٿورو انتظار ڪرڻو پوندو. فلائيٽ 'ٽيڪ آف' ڪرڻ واري آهي...."

"ٻر نيسين ته پڻوڻ ۽ پڻوريون...." هن سنڌيءَ ۾ ڀڻ ڀڻ ڪئي.

"جي....؟!" پترائين مرڪ هاڻ بلڪل غائب ٿي وئي.

"مون کي هي ڪوريون ڪاٺيون آهن.... اڳي ئي دير ٿي وئي آهي...."

"چڱو، ڏسان ٿي ته آءٌ ڇا ٿي ڪري سگهان...." ايئر هوسٽيس جي انگريزيءَ ۾ اهڙي "ائڪسينٽ"، اهڙو لهجو هو، جو هو سمجهي نه سگهيو ته ڪهڙي پاسي جي آهي.

هو پاڻي اچڻ جي انتظار ۾، جهاز جو جائزو وٺڻ لڳو. هن کي سيٽ اهڙي هنڌ ملي هئي، جيڪا جهاز جي پڇڙئين اڌ ۾، ارڙهين نمبر قطار ۾، G-18 اي ۽ ايف ڪان پوءِ واري ٻن سيٽن مان هئي. سندس پاسي H-18 واري سيٽ تي هن جو نئون پاڙيسري مسافر اچي ويٺو هو. هن جي اڳيان وارين ٻن سيٽن تي هڪڙو آمريڪي جوڙو ويٺل هو، جيڪو ٽورسٽ يعني سياحت ڪرڻ جو شوقين ٿي ڏٺو. هو مستقل

Gul Hayat Institute

ڏٺل جاين جي باري ۾ هڪ ٻئي سان ڳالهائي رهيا هئا. هن جي ساڄي پاسي، "آئيل" (Aisle) سيٽن جي وچ ۾ لنگهڻ جو پيچرو) کان ٻوه واري سيٽ 18 F تي، هڪ پير مرد، اڇي ڏاڙهي سان، مٿي ڪي صافو ٻڌل، تسبيح سوري رهيو هو. ان کان پوءِ هڪڙي اڌڙوٽ مائي، پنهنجي پر وارين ٻن سيٽن تي ويٺل پنهنجي ٻن ٻارن کي سرچائڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. سترهين ۽ ان کان اڳيان وارين قطارن ۾ هو فقط ماڻهن جا مٿا ڏسي ٿي سگهيو: ڪي مٿا اگهاڙا، ڪي ٽوپين سان، ڪي عربي عمامن سان، ڪي سڌا سنوان سنواريل وار، ڪي گنجا، ڪن تي فقط ٽپن گنجي.... ۽ انهن کان اڳتي اسڪرين هئي، جنهن جي پويان وري جهاز جي "ڪئبن" يا "ڪچنيٽ" (رڌڻو) هو. ان جي کاٻي هٿ تي جهازجو دروازو هو، جيڪو فقط "امرجنسيءَ" ۾ کولي ٿي سگهيا. ان کان اڳتي "فرسٽ ڪلاس" جون سيٽون هيون.

هن ساهون سڪرين ڏانهن نظر ڪئي، جنهن تي تجريدي فن جون شڪليون اهڙي طرح ٿي لڳيون چڻ ته اٿيون هيون. انهن جي مٿان ڳاڙهن لفظن ۾ "لاٿليٽ" لفظ اهڙي طرح لکيل هو، جو انهيءَ جي مڪمل روشني يا اڌ روشني يا بند. اونده، مان اهو ٿي معلوم ٿيو ته ڪهڙا تاٿليٽ ان وقت خالي هئا ۽ ڪهڙا مصروف. هن وري پنهنجي بلڪل ويجهو سيٽن جو جائزو وٺڻ شروع ڪيو ته جهاز جي مائڪرو فون تي هڪ چائنل سجاتل ڏن حهيڻي

جهيڙي ُسر ۾ شروع ٿي، هن پنهورين ۽ ٻوٽرن جي پرڻ کان اڳ، اها ڏن سجاڻي ورتي:

سورين ٻونديسان، چونديسان،

رهــــي وچ رات پنهــوڙ ۾!

ان ڏن جي سجاڻپ سان ئي هــن کي ورينه يــاد آئي. زرينه ياد آئي ته پلمجو ياد آيو. پلمجو يـاد آيو تـه ”افلا اونڌا ويچ“ ياد آيو، ۽ اياز ياد آيو. اياز جو ياد اچڻ سان هن کي ”ٻوٽر پيري آڪاس“ ياد آيو، ۽ هـن جـي پنهنجي دماغ جي پاتال ۾ ٻوٽر پرڻ لڳا، پنهوريون پـرڻ لڳيون، پهلا پهلا پوپٽ پرڻ لڳا. ان کان اڳي جـو ڪارونجهر جا مور لهي پون، هن کي وري ٽپرائين مرڪ واري ايترهوسٽيس ياد آئي. ٻاڻي ياد آيو، ۽ پنهنجو پاڙيسري سيٽ وارو نوجوان ياد آيو، جنهن هن جي ٻاڻيءَ جـي پهچڻ کان اڳ واري زماني ۾ علي شريعتيءَ جي ڪلاس جو آدمو پيدا ڪيو هو.

”آءٌ هي ڪتاب ڏسي سگهان ٿو....“ هن جي پاڙيسريءَ چيو. هن جي انگريزي لهجي مان هو ترڪ ٿي لڳو، عراقي ٿي لڳو يا ايراني. هن جي ڏاڙهيءَ مان ترڪ يـا عراقي هجڻ جي امڪان کي خارج ڪري هن فيصلو ڪيو ته هو ايراني آهي.

”ضرور....“

هاڻ هن جي هٿ ۾ فقط ڳورين جي شيشي هئي. هن ذهن تي زور ڏنو: ها، هن کي ڳوريون هڪدم کائڻ گهرجن. اڳي ئي دير ٿي چڪي آهي. ٻوٽر ۽ پنهوريون.... سنگيت

Gul Hayat Institute

جي ڌن جي رڪارڊ جو آخري حصو شايد ڪئسيٽ ۾ قاسي پيو هو:

رهي وڃ رات ڀنڀور ۾....!
رهي وڃ رات ڀنڀور ۾....!
رهي وڃ رات ڀنڀور ۾....!

هن وري گهنٽيءَ ڏانهن هٿ آيو ڪيو اچو بٺڻ ڳاڙهو ٿي ويو، بلڪل ائين، جهڙي طرح هن جي دماغ جي اندر ڀنڀوريون وڏيڪ ڳاڙهيون ٿي رهيون هيون.

ايئرهوسٽيس هن وٽ پهتي. پر هن جي مرڪ پٿرائين نه هئي. هن جي چپن تي نيري لپسٽڪ لڳل هئي، بلڪل نيرن پوڙن جهڙي، جنهن مان مرڪ جهاتي پائي نٿي سگهي. هن جا چپ نيراڻ جي ڪري اصل کان وڏيڪ اونها ٿي نظر آيا پر منجهن ڪا به زندگي نه هئي، نه مرڪ، نه رنجش، نه ڏک، نه بيزاري، رڳي مرڪ هئي، مرڪ جو غم، پٿرائين مرڪ کان وڏيڪ ٿڌي، وڌيڪ اڻ سوچيل.

”جي، اوهان بيل وڄايو....“

”هوءَ پٿرائين مرڪ واري ايئرهوسٽيس ڪيڏانهن وئي؟ مون هن کي ڪجهه چيو هو....“ انتظار کان بوءِ بيزاري هن جي لهجي مان ئي ظاهر هئي.

”هوءَ اوهان مان .. ڏسو نه، اسين به انسان آهيون. اوهان هن مان بٽرفلائز (Butter flies) جي ڳالهه ڪيئن ڪئي....“ نيرا چپ، نيريون ڳالهيون. ٽڏيون پر هن پيري سوچيل سمجهيل.

”نہ پوئنر جو ترجمو ’بٽرفلاءِ‘ آھي، نہ پئپوريءَ جو....“ ھن بيزاريءَ تي ھاڻ ھن کي پاڻ بہ حيرت ٿي رھي آھي.

”ھوءَ جتان جي آھي، اتي پئپوريءَ کي ’بٽرفلاءِ‘ جي ترجمي ڪرڻ تي انگريزيءَ ۾ ايم.اي جي ڊگري ملندي آھي....“ نمرا چپ پنھنجو رنگ بدلائڻ لاءِ آتا ھئا.

”ھوءَ ڪيس ڇٽو تہ ڄامشوري جي پل ھيٺان، جيڪو گھٽو پاڻي وھي ھليو آھي، ان جو ٿي ھڪڙو گلاس آڻي ڏيو تہ آءٌ پوئنرن ۽ پئپورين جو ڪجھ علاج ڪريان.... ھيءَ شيشي ڏسو، اھا بہ ڪلھ جي انتظار ۾ آھي.... ۽ ھا، اوھان جي رات پئپور ۾ الڪي ٻئي آھي، ان کي ڪتابن جو بہ ڪو بندوبست ڪريو....“

ھن ڏٺو تہ نيرن چپن ۾ اَمرڪ مرڪ ۾ تبديل ٿي وئي، ۽ ھوءَ ھلي وئي.

”اوھان علي شريعتيءَ کي پڙھيو آھي....؟“ ھن جي پاڙيسريءَ ڪتاب واپس ڪندي پڇيو.

”اوھين ايراني آھيو نہ؟“

”اوھان منھنجي سوال جو جواب نہ ڏنو....؟!“ ھن پنھنجي ھسي کي ھن آڱرين سان مھٽيندي ڇيو. ھسو ھن جي چپٽيءَ ۾ غائب ٿيو تہ ھن جي ان عمل سندس عيب کي ڍڪي ڇڏيو. ھن کي ھن جون اکيون مرڪندڙ ڀاسيون.

”ھا، مون ٿورن علي شريعتن کي پڙھيو آھي... اقبال کان امرجليل تائين....“ ھن جي دماغ ۾ اڃايل مور ٽرڪي رھيا ھئا.

هن جي پاڙيسريءَ پنهنجي هسي کي مهٽڻ ڇڏي ڏنو. هن جي منهن ۾ عيب ڪَر ڪٺي بيهي رهيو، ۽ ڪي ئي سوال هن جي اکين ۾ لهي آيا.

”اوهان منهنجي سوال جو جواب نه ڏنو؟“ هن پنهنجي پاڙيسريءَ کي چيو، پر هن جي اکين ايئرهوسٽيس کي ايندو ڏٺو، جنهن جي هٿ ۾ پاڻيءَ جو گلاس هو. پري کان پنهي ايئرهوسٽيسن ۾ هن کي ڪو فرق نظر نه آيو.

”ها، آءٌ ايراني آهيان.... پر اوهان ڪيئن سڃاتو؟“

”اچي هان، هي پاڻي....“ پترائين مرڪ واري ايئر هوسٽيس هن کي ڪاغذ جو گلاس ڏيندي سندس ۾ چيو.

هن شيشي کولي، ٻه گوريون ڦڪيون، ۽ شڪرگذاريءَ جي نظرن سان ايئرهوسٽيس کي ڏٺو.

”منهنجي زندگي بچائڻ لاءِ مهرباني....!“ هن ايئرهوسٽيس ڏانهن منهن ڪري چيو، جيتوڻيڪ هن چوڻ ڪجهه ٻيو ٿي چاهيو.

”اوهين ڪٿان جا آهيو... ؟“ پترائين مرڪ ۾ سنڌيپڻو لهي آيو.

”اسين ماڻهو لاڙ جا، دريا جي ڀڄاڙ جا....“ هن جهونگاريو.

ان مهل مائڪرو فون تي آواز آيو. ”عماني جا ماڻهو، پنهنجي پنهنجي پوزيشن سنڀاليو؛ اسين اڏامڻ وارا آهيون....!“ ايئرهوسٽيس تڪڙي تڪڙي موٽي ويئي. واٽ تي، هلڪو ڪنڌ موڙي، هن کي اڌ نظرسان ڏٺائين، ۽ ڪئبن ۾ هلي وئي.

Gul Hayat Institute

جهاز جي چڙهڻ ٿي انجڻين جو آواز بلند ٿيڻ لڳو. ان وقت وري مائڪرو فون تي آواز بلند ٿيو، جنهن ۾ ايئر-هوسٽيس مسافرن جي آجيان ڪئي،ڪين تماڪ ڇڪڻ کان منع نامو پڙهي ٻڌايو، ۽ پوءِ ڪين هوائي جهاز ۾ موجود ”آڪسيجن ماسڪ“ بابت هدايتون ڏنيون، ٻنهي ’آئيلن‘ جي مهڙ وٽ ٻه اسٽوئرڊ، آڪسيجن ماسڪ کي استعمال ڪرڻ جي ترڪيب سمجهائڻ لاءِ ڪرتب ڏيکاري رهيا هئا.

جهاز ”ٽيڪ آف“ لاءِ رفتار تيز ڪئي ته هن پنهنجي پاڙيسريءَ کي چيو: ”علي شريعتيءَ جي ڪتاب ۾ دلچسپيءَ مان مون سمجهيو ته اوهين ايراني هوندا....“

”علي شريعتيءَ ۾ دلچسپي ته اوهان کي به آهي....“ هن پنهنجو جملو اڌ ۾ ڇڏي ڏنو.

هن جي دماغ ۾ پڙاڏن، پڇڙين ۽ پوپٽن جي ويڙهاند شروع ٿي چڪي هئي. سندن پون پون جي آواز سان جهاز جي انجڻين جو آواز به اچي مليو هو. جيئن جهاز مٿي چڙهندو ويو، اها جنگ به وڌڻ لڳي.

”اڄ ڪلهه ايران-عراق جنگ جو ڪهڙو حال آهي؟“ هن پنهنجون اکيون بند ڪندي چيو.

”ايران جي تقدير ۾ فتحمندي لکيل آهي.“ هن جي پاڙيسريءَ مختصر جواب ڏنو. اکين بند هجڻ جي باوجود هن محسوس ڪيو ته هن جو پاڙيسري پنهنجي هسي کي مهٽيندو هوندو.

”ڇا اهو امام خمينيءَ جو قول آهي؟“ هن جي آواز

Gul Hayat Institute

۽ بيزاري هئي، چاڪاڻ تہ اهو سوال محض ويڙهاند تي سوچڻ خاطر هو، يا اندر جي جنگ بدران ٻاهرين جنگ ڏانهن خيال بدلائڻ جي هڪ ڪوشش.

”نہ.... ها، اها ايراني قوم لاءِ بشارت آهي: خدا جي طرفان، امام خمينيءَ جي ذريعي!“

هن جي دل چاهيو تہ هو ڏسي تہ هن جو پاڙيسري پنهنجي هسي ڪي مهٽي رهيو هو يا نہ، پر اکين کولڻ ۽ ڊپ جو مرحلو طئہ ڪرڻ جي اها همت نہ ٿيس.

”خدا کي ايترو ڪوس، ايتري خونريزي ڪيئن پسند هوندي؟“

”خدا هميشہ حق جي پاسي هوندو آهي....“

نہ چاهڻ جي باوجود هن پنهنجون اکيون کولي ڇڏيون: ايراني پاڙيسري پنهنجي عيب کي مهٽي رهيو هو. پر منهنجي اکين ۾ مرڪ نہ هئي.

”۽ خدا هميشہ حق جي پاسي هوندو آهي....؟!“ هن جي ورجاءَ ۾ لڪل سوال ايرانيءَ کي بہ جهنجهوڙي ڇڏيو.

”اوهين مون تي يا ايران تي طنز ڪري رهيا آهيو!“

”دوست، آءٌ طنز ڪان ڪهڙو اڪتي نہ ڪري آيو آهيان....“

هن بيزاريءَ جي لڪاءَ نہ ڏيڻ لاءِ، پوئرن ۽ پنيورين جي ويڙهہ جو سهارو ورتو.

”ڏسو نہ، ايران جنگ شروع نہ ڪئي هئي. اڳرائي عراق طرفان ٿي هئي، ۽ خدا ڪڏهن بہ اڳرائي وارن جي پاسي تي نہ ٿو ٿيندو...“

”۽ خدا ڪڏهن به اڪرائي وارن جي پاسي تي نه ٿو سگهي....؟!“

”ڏسو، ڏسو! اوهين وري طنز ڪري رهيا آهيو.... بلڪل اهڙي طرح، جهڙيءَ طرح اوهان هن ويچاري ايئر-هوسٽيس تي طنز ڪئي هئي!“

”سو ڪيئن؟“

”اهوئي ’بئرفلاء‘ وارو قصو؟“

”اها ڳالهه توهان سمجهي نه سگهندا ته اسان وٽ زبانن ۽ ڪلچرن جو وڏو رولو آهي، منهنجا دوست!“

”زبانون ۽ ڪلچر انسانن جي تاريخ آهن، ڪمن نه؟“

”ته پوءِ عرب ۽ عجم جا معنيٰ رکن نه گهرجن؟!“

”توهان وري طنز ڪئي آهي.... عراق سان اسان جو ڪو نظرياتي جهيڙو ڪونهي!“

”تڏهن جهيڙو ڇاتي آهي؟“

هن ڏٺو ته هن جي ايراني پاڙيسريءَ پنهنجي هسي ڪي مهٿي چڏي ڏني هو، هن جي اکين ۾ علي شريعتي وسي لڳو هو.

”جيڪڏهن سولو ۽ سنئون سڌو جواب ڏيان ته هوند آءٌ اهو چوان ته اسلام ۾ سوشلزم ان حد تائين آهي ته سڄي پورهيت انسان جو ملهه سڀ کان مٿاهون آهي، هو سڀ ڪجهه پيدا ڪري ٿو، ان ڪري هر چيز جو خالق آهي: زبان جو، ڪلچر جو، انساني رشتن جو، ويندي مذهب جو. سوشلسٽ به چون ٿا ته جڏهن انسان جو پورهيو اقتدار ۾

ايندو، تڏهن طبقا ختم ٿي ويندا، ۽ رياست به ختم ٿي ويندي. اسلام به اهوئي ٿو چوي ته اسلام ۾ بين الاقواميت جو بهترين نالو آهي، جڏهن سمورا ويڇا ختم ٿي ويندا. ظالم نه رهندا؛ مظلومن جو راڄ ٿيندو، تڏهن ڪي ايران، ڪي توران، ڪي عرب، ڪي عجم — اهي سمورا متضاد گهڙيل فرق — ٻين لفظن ۾ طبقاتي نظام جون پيدا ڪيل سرحدون ختم ٿي وينديون: چين به اسان جو هوندو، عرب به اسان جو هوندو....!"

"تابه ڪاشغر....!" هن جي واتان نڪري ويو.

"مطلب؟"

"مون کي رکيو اقبال جو هڪ شعر ياد اچي ويو هو...."

اقبال جو شاهين هن جي دماغ جي سرحدن ۾ پنهنجا پر پکيڙي چڪو هو.

"اهو غلط آهي ته علي شريعتي ۽ اقبال کان پنهنجو فڪر آڌارو ورتو آهي...." ايرانيءَ جي اکين ۾ ڀريون ڀريو هن حسد ڏٺو.

"منهنجو مطلب اهو نه هو...." هن چوڻ ٿي چاهيو ته اقبال جو ذهني سفر ايترو نه هو، پر هو پنهنجو مطلب ادا نه ڪري سگهيو.

"اوهان ڇا کائيندؤ: پاڪستاني يا ڪانٽيننٽل؟" نيرن پوئرن جي رنگ جي لپسٽڪ واري ايئرهوسٽس، ٽرالي هنن جي پرسان آڻيندي پڇيو.

گوشت جي بوءِ، ٽريل پٽاٽن جي بوءِ سان گڏجي هن تي ڪاهي آئي.... ۽ هن جي دل ڪچي ٿيڻ لڳي. هن

Gul Hayat Institute

ايڙهوسٽيس ڏانهن نهاريو، جيڪا هن جي ٽيبل اڳيان سيٽ سان ڪري، ان تي ”نئپڪن“ وڇائي چڪي هئي، ۽ هن جي پاڙيسريءَ جي ميز تي نئپڪن وڇائي رهائي هئي. ان مصروفيت ۾ هن جي نيڻن ڇپن ۾ ڪوبه احساس نه هو، نه مُرڪ جو، نه اُمرڪ جو. انهن ۾ محض ورڇي پوڻ جو احساس هو.

”مون کي ڪجهه نه کپرجي....“ هن ڇپن پنهنجي پاڻ سان ڳالهايو.

”ڇهن ڪلاڪن جو سفر آهي، ڪجهه کائو نه پيئو....“ همدرديءَ جا لفظ، جن ۾ همدردي خير ڪا هئي، ايڙهوسٽيس اُئين چيا، ڄڻ هوءَ اهي لفظ ڪيترا ڀيرا چئي چڪي هئي.

هن رکو ڪنڌ ڌوڻ ڪري پنهنجي انڪار جي تصديق ڪئي، ۽ وري پنهنجيون اکيون بند ڪري ڇڏيائين. ڳاڙها نيرا، پيلا ترورا ڪڌهوڪو پنيورين، پوئرن ۽ پسوپين جا پرکوهي، فقط اڇن ڪارن پٽن ۾ بدلجي چڪا هئا. ماڻهن جي چرين ڪاتين جي آوازن هن جي دماغ ۾ مترڪا هڻڻ شروع ڪري ڏنا. ڪارونجهر جا مور ذبح ٿي گوشت جي بوءِ بڻجي رهيا هئا، ۽ مور جي هر لهر سان هو ڪارونجهر جي ڦاٽي ڌريون ڌريون ٿيڻ جو انتظار ڪندو رهيو.

جڏهن هن وري اکيون کوليون ته ٻئرائين مرڪ واري ايڙهوسٽيس هن جي اڳيان هئي.

”معاف ڪجو جو مون اوهان کي جاڳائي وڌو....“ ايڙهوسٽيس جي ڇپن تي ڪارو ٻڌو چانيل هو، جنهن هن جي

مرڪ کي لڪائي ڇڏيو هو. اڇو پٽو هـن جي اکين تان ٿي لنگهيو، جنهن ۾ الائي ڇو هن کي پنهنجائپ نظر آئي.

”اوهان ڪجهه نہ کاڌو.... پلا ڪا ڪافي يـا چانهن پيئندا؟“ ڪاري پٽي جي باوجود هو انهن لفظن کي ڏسي ٿي سگهيو. انهن ۾ بہ هن کي پنهنجائپ نظر آئي.

”ها، ڪافي آڻي ڏيو تہ مهرباني ٿيندي: بلئڪ، نو شگر....“

هن جو پاڙيسري هن وارو ڪتاب پڙهي رهيو هو. هن جي ڇهري تي جيڪو رنگ هو، ان کي هو نـہ سمجهي سگهيو. ان ۾ ڏوهہ هن جي اکين مان نڪرندڙ ڪارن اڇن پٽن جو هو.

”اوهان کي ننڊ اچي ويئي هئي.... ڇا اوهين بيمار آهيو؟“

”نہ، آءٌ تہ پاڻ هاڻ شفاياب ٿيو آهيان.... سمورن بيمارين ۽ دردن کان ڇوٽڪارو ملي ويو آهي....“ هن کي پاڻ تي رحم اچي رهيو هو.

”اوهين ڪيڏانهن پيا وڃو.... لنڊن يا نيويارڪ؟“ هي فلائيٽ لنڊن جي رستي نيويارڪ وڃڻي هئي.

”لنڊن.... ۽ اوهين....؟“

”آءٌ بہ لنڊن پيو وڃان.... پنهنجي پيءُ سان ملڻ لاءِ: ڇري، هن کي اسان جي انقلاب ۾ خاميون ٿيون نظر اچن.“ هن جو پاڙيسري جهڙ پنهنجي پاڻ سان ڳالهائي رهيو هو.

”توده وارن مان تہ ڪانهي؟“

”نہ، خلق وارن سان همدرديون اٿس.... پهرين انقلاب

Gul Hayat Institute

جي حامي هئي، پوءِ....''

”۽ اوهين....؟''

هن جي ٻاڙيسريءَ جي اکين ۾ شڪار ٿينڊڙ پکيءَ واري ڪيفيت هئي. اوڏيءَ مهل ابرهوسٽيس هن لاءِ ڪافي ڪڻي آئي، ۽ هن جي اڳيان واري ميز سڌي ڪري، ان تي رکيائين، ۽ ڪا گهڙي هن جي اکين ۾ ڪجهه ٿهارڻ لڳي. وچن لاءِ مڙي، ۽ وري پٺيءَ رهي.

”مهرباني....'' هن ٿورو دير سان چيو.

”هاجي.... اهو ته اسان جو فرض آهي.... اوهان منهنجي سوال جو جواب نه ڏنو ته ڪٿي جا آهيو؟“ هن جي مرڪ هاڻ پترائين نه هئي.

”پانهان تو ته مون کي جواب ڏنو هو....“

”اهوئي ’اسين ساٿهو لاڙ جا، دريا جي پجاز جا،‘ وارو؟“ هن جي سنڌي لهجي مان هن سمجهيو ته هو ساهتي جي آهي. نه چاهيندي به، هو ٿورو اڳيو ٿي ويو.

”اوهان جو سنڌي هجڻ جو شڪ مون کي به پيو هو....“

”تڏهن اوهان پوٿرن ۽ پنيورين جي ڳالهه ڪئي....“

”نه، ان وقت منهنجي دماغ ۾ رکو پوٿرن ۽ پنيورين جي پون يون ڪانسواءِ ٻيو ڪجهه به نه هوا''

”پر اوهان اها به اهو نه ٻڌايو ته اوهان ڪٿان جا آهيو....؟“

”جيڪڏهن اوهين اباز کي سڃاڻو ته، هوند آءٌ چوان، جتي آڪ ٿهن، جتي لوهه ٻرن، سو ديس مسافر منهنجو ڙي....“

”پانهنجي جا ته اوهان کي شعر شاعريءَ سان مڙني وڌيڪ دلچسپي آهي،“ هاڻ هن جي مُرڪ ۾ وري پنهنجائپ لهي آئي هئي. اهي ساڳيا چپ پتڙائين مرڪ کيئن تي سجائي سگهيا، هن کي اچرج ٿيڻ لڳو.

”اهو ڏوهه پاسيان تو.... ۽ اوهين؟“

”آءٌ.... اسين لاڪاڻ جا آهيون....“ هن جون اکيون روشنهارکيون ٿي ويون، جيتوڻيڪ هن جي جواب ۾ ڪا به وضاحت ڪانه هئي. ۽ هوءَ هلي ويئي. هن جي دماغ ۾ ڪارونجهر جا سور رڙڻ لڳا. شرمساري ڪان هو، ڪنڌ نمائي ڪافيءَ جي پيالي ۾ نهارڻ لڳو. هن کي ڀاڻ تي ڪاوڙ به اچڻ لڳي ته هن جي ورناءَ هن کي ضرور ڏکويو هوندو.

لاڪاڻ.... هن جي ذهن جي سرحدن ۾ گهڙي آيو. ڪارونجهر ڦالي پيو. هن جو دماغ ٽڪرن ٽڪرن ٿي، هوائي جهاز جي ڇتن ٿي گوشن ۾ پکڙجي رهيو هو.

هن جي ڀاڙيسريءَ هن جي ڪلهي تي هٿ رکيو هن آهستي آهستي پنهنجون اکيون کوليون.

”اوهان جي طبيعت ڪجهه وڌيڪ خراب ٿي لڳي....“ هن جي لفظن ۾ همدردي هئي.

”نه، هاڻ آءٌ نيڪ آهيان.... مهرباني.“

”اوهان ايئرهوسٽيس سان انگريزي سان گڏ ڪهڙي ٻوليءَ ۾ ٿي ڳالهايو؟“

”سنڌيءَ ۾....“ هن مختصر جواب ڏنو.

”مون اخبارن ۾ پڙهيو آهي.... هي سنڌ ۾ ڇا ٿي رهيو آهي؟“ هن جي سوال ۾ سوال کان وڌيڪ حيرت هئي.

هن جواب ڏيڻ چاهيو، پر نه ڏئي سگهيو. هن ڪارونجهر کي وري جاڳائڻ نه ٿي گهريو. ان جي بدران هن چيو: ”شهنشاهه آريا مهر جي ”ساوڪ“ ۾ ۽ امام خميني جي پاسدارن ۾ ڪهڙو فرق آهي.... پاڻان ٿو ته اوهان جي پيءُ به انهيءَ ڪري ايران ڇڏي هلي ويئي....“

”هوءَ بزدل آهي.... ايران ۾ رهي ظلم جو مقابلو ڪري ها....“ هو وري پنهنجي هسي کي مهٽڻ ۾ مشغول ٿي ويو. هن جو عيب لڪي ويو هو.

”ڪڏهن ڪڏهن ظلم جڏهن محض جسماني نه رهندو آهي، تڏهن ايئن ڪرڻو پوندو آهي....“

”ايران جي ماڻهن ڏاڍو سٺو آهي.... ماڻهن ظلم خلاف انقلاب آندو.... شهنشاهه ان ظلم جي علامت هو.... ماڻهن ظلم کي رکو مسلمان ڪرڻ ڪونه ٿي گهريو....“

هن جي اکين ۾ هڪ بلڪل نئين نفرت ليا پائڻ لڳي هئي.

”آءٌ ته سمجهان ٿو ته ايران ۾ بنيادي تبديلي آئي آهي.... انقلابن ۾ ايئن ٿيندو آهي.... وڏي ڳالهه اها آهي ته امام خميني کي عوام جي حمايت حاصل آهي، نه ته هو ڪهڙو وقت جالي نه سگهي ها.... ڪراڪر، مون جوڪي ايران بابت پڙهيو آهي، ان مان ته اهوئي ثابت ٿئي ٿو. نه ته هن وڏين طاقتن سان مهاڙو الڪائڻ ۽ ان سان گڏ عراق

سان جنگ کي جاري رکڻ هنن لاءِ ناممڪن ڳالهه هئي....
منهنجي خيال ۾...."

هـن جي پاڙيسريءَ سندس ڳالهه اڌ ۾ ڪٽيندي چيو: "عوام جـي انقلاب کي هميشه وچولـي طبقي کان خطرو رهندو آهي: اهو طبقو اڳتي وڌڻ ۽ محلن ماڙين جي رهڻ جي خوابن، ۽ پوئتي ڌڪجي وري جهوپڙين ۾ ڪري پوڻ جي انديشن جي جنگ ۾ هرين پنهنجي اندر ۾ وڙهندو رهندو آهي، ۽ جڏهن انقلاب ۾ عوام جـي همراهي ڪندو آهي، تڏهن جيڪڏهن هن کي اهو خطرو نظر ايندو آهي ته حالتون سندس خوابن مطابق نه آهن ته پوءِ انقلاب تي اهڙو راناهو ڏيندو آهي جو حالتون هن جي فائدي ۾ نـه بدلجن ته گهٽ ۾ گهٽ اُني ئي بيٺيون هجن، جتان هـو شامل ٿيو هو، پوءِ ان لاءِ هو ڪڏهن قوم پرستيءَ جو سهارو ڳوليندو آهي ته ڪڏهن مذهبَ جو. ان لاءِ جيڪڏهن پنهنجي مخالفن خلاف خونريزي به ڪرڻي پوي ته به قوم پرستي توڙي مذهب ۾ ان جو جواز تلاش ڪرڻ ڏکيو نـه هوندو آهي. اسان وٽ به ائين ئي ٿيو آهي...."

Gul Hayat Institute

هن پنهنجي پاڙيسريءَ جـي منهن ۾ نهاريو: هن جـي اکين ۾ عجيب سچ پري رهيا هئا. هاڻ هن جوهسويہ هن جو عيب نه رهيو هو. هن کي هن سان اچاتي همدردي ٿيڻ لڳي، ۽ هن جي دل چاهيو تـه هو هن جـي هسي کي هٿ لائي ڏسي، ۽ ٿي سگهي ته هن جو اهو عيب دور ڪري ڇڏي. ان مهل هـن ايئرهوسٽيس ڪـي ايندو ڏٺو. هوءَ شايد ڪم

ڪري واندي ٿي هئي. هن جي اکيان پهچي هن چيو:
”اوهان جي طبيعت هاڻ ڪيئن آهي؟“
هن ايڊرهوسٽيس کي پهريون ڀيرو چتائي ڏٺو. سهڻو سانورو ڪڻڪائون رنگ، ڊگهو سنهو نڪ، پريل ڳل، مشڪندڙ وڏيون اکيون، ڪجهه گولائي تي هٽندڙ پيشاني، جنهن جي شروع کان ئي وار ايترا پويان ڇڪيل هئا، جو نندي جوڙي ٻانئين پهچندي، سندن ڪهنڊي بـه ڇڪجي سڌي ٿي وئي هئي. ٿلهڙن چپن تي هن لپسٽڪ ايئن هڻي هئي، جو اهي وڏيڪ پريل ٿي لڳا. هن جـي پنهنجن چپن تي مرڪ اچي ويئي.
”هاڻ ايترو چاڪ آهيان، جـو اوهان کي چتائي ڏسي سگهان ٿو، ۽ ٻڌرائين مجسمي بدران اوهان کي انسان سمجهڻ لڳو آهيان....“
هن هڪ هلڪو، تارن جيان کڙندڙ ٽهڪ ڏنو، ۽ پوءِ هن جي اکين ۾ سنجيدگي اچي ويئي، ۽ پڇي ويئي: ”هاڻ حالتون ڪيئن آهن؟“
”لاڪات کان پوءِ حالتون ڪڏهن به لاڪات کان اڳ واريون ٿي نٿيون سگهن!“
”پر آخر ڪيستائين....؟“
”ظلم پنهنجي ڪڏ پاڻ کوٽيندو آهي.... ۽ هونئن به امان کي قيمت ته اداڪرڻي آهي. هي ته اڃا ڇڙ....ڇڙ ’اپيٽائيزر‘ آهي....“
هن جي اکين ۾ درد جا پاڇا لهي آيا.

Gul Hayat Institute

”اسان گهٽ ته نه سٺو آهي....“

”اسان واٽ وڃائي ويٺا هئاسون، هاڻ واٽ لڌي اٿون ته اڳيان ڏونگر آڏو آهي، سسئيءَ وانگر انهيءَ ڏونگر سان جهيڙڻ، ان سان پنهنجا پير پٿون ڪرڻ ۽ مٿو ڦاڙائڻ کان سواءِ ته بيو ڪو چارو ئي ڪونهي....“

”مون کي هاڻ اوٿارا ئي لڳا آهن....“ ڊپ هن جي اکين جي ڪنڊن ۾ لامارا ڏيئي رهيو هو.

”تاريخ اڄا هاڻ اسان کي اوٿارن سان جاڳائڻ لڳي آهي....“ هن جي سور جي شدت گهٽجي ويئي هئي، ۽ شايد ڳورين هاڻ مڪمل اثر ڪيو هو.

”پر.... اهو اوٿارو ڪڏهن ختم ٿيندو....؟“ هن جي سوال ۾ نااميديءَ جا ڪرڻا هئا.

”هاڻ ته سوڻ مٺو آهي: اوهان کي لطيف جو هڪڙو بيت ته ٻڌايان:

جبلُ ساري جَڪَ، جو آڏو آريچن کي
توئي لڪن لڪ، سپ لنگهنديس سڪ سين!“

هن جي اکين ۾ اميد موٽي آئي. هن جي چپن تي هڪ عجيب غرور واري مرڪ لهي آئي، ۽ ويندي ويندي چيائين:

”الله توهان جي وائي سچي ڪندو!“ هو هلي ويئي. پنيان ويندي، هن محسوس ڪيو ته هوءَ وڌيڪ قداور ٿي لڳي. هن ڏٺو ته هن جو پاڙيسري ايراني بس هن کي ويندو ڏسي رهيو هو.

”اوهان هن کي ڇا چيو، جو هوءَ ايتري خوش ٿي

ويٺي؟" هن جي پاڙيسريءَ شرارت مان پڇيو.

"اهو، جيڪو هن کي پڌڻ جي اميد ۾ هيڏانهن وٺي آيو هو!... ها پر توهان پنهنجي پيءُ جي ڳالهه پئي ڪئي نه....؟"

ايراني اداس ٿي ويو. هن جي اکين ۾ عجيب ويراني ۽ شايد وحشت لهي آئي. "هن کي هڪڙوئي ڏک آهي ته هو ورو ايران ولي نٿي سگهي."

"اهڙو ڪهڙو ڏوهه ڪيو اٿس....؟"

"هن کي سچ ڳالهائڻ جي عادت آهي.... هو ماٺ نه رهي سگهي. تڏهن جڏهن اسان جي امڙ کي پاسداران، رات جي اوندهيءَ ۾، انقلاب دشمنيءَ جي شڪ ۾، پاڻ سان وٺي ويا، تڏهن به هو سچ ڳالهائڻ کان رهي نه سگهي.... ۽ پوءِ سندس چوڻ تي هوءَ اتان هلي ويئي.... هاڻ هوءَ لنڊن جي گهٽين ۾، خلق وارن سان گڏجي، زندهه پوسٽر ٺهيو ويٺي آهي.... پرسون اميد نه لاٿي آهي.... هي سراب، هي رنج ضرور ختم ٿيندو، ۽ سچو آب حيات ايران جي پاڙهن کي ضرور ملندو....!" هن ڏٺو ته ايرانيءَ جي اکين ۾ ڳوڙها پرجي آيا هئا. اڳتي هن ظلم جي ڪهڙي رات ڏٺي هئي.... ساوڪ جي گولين ۽ پوءِ پاسداران جي گولين جا زوزاٽ اڃا تائين هو وساري نه سگهيو هو.... پر اڃا تائين هن اميد نه لاٿي هئي.

اوچتو فرسٽ ڪلاس واري پاسي کان ٻه نوجوان روالور هٿ ۾، اسڪرين وٽ اچي بيهي رهيا: هڪڙو هڪڙي

Gul Hayat Institute

پاسي پيو ٿي پاسي. هن رڙ ڪندي چيو: ”ڪو به مسافر پنهنجي جاءِ تان نه چري، جيڪڏهن ڪنهن به حرڪت ڪئي ته مٿو پيو هوندو. اسين ڪنهن کي به نه ايذائيندا سين، بشرطيڪ.....“

عين ان وقت فرسٽ ڪلاس جي طرف هڪ پڙاڏو پيدا ٿيو: هڪ رڙ ٿي، ۽ هن سمجهيو ته گولي ڪنهن نه ڪنهن جي سيني ۾ کپي ويئي هوندي. سا گهڻي وقت هن جو پاڙيسري ايراني اٿي بيٺو. هن جي هٿ ۾ به روالور هو جيڪو الائجي ڪيڏي مهل کان هن جي هٿ ۾ هو.

”دوست، مون کي افسوس آهي ته اسان جي رهاڻ گهڻو وقت هلي نه سگهي.... فرض مون کي سڏ پيو ڪري.... جيڪڏهن جيئرا رهياسون ته ڪٿي نه ڪٿي ضرور ملنداسين....“

هن ڏٺو ته هن جي پاڙيسريءَ ڪانسواءِ سندس سيٽ جي پٺيان واري حصي مان به ٻه نوجوان روالور هٿن ۾ پنهنجي سيٽن تان اٿي آئيل ۾ بيهي رهيا هئا. جهاز ۾ موت جهڙي خاموشي ڇانئجي وئي. عجيب ڳالهه اها هئي ته روئيندڙ ٻار به ماٺ ٿي ويا هئا. هن جي اڳيان واري سيٽ تي آمريڪن جوڙي پڻ پڻ ڪئي ”ڊارلنگ، جهاز هاءِ- جيڪ“ ٿيو آهي.... هاڻ الائي ڇا ٿيندو.... يا خدا!“

هن واري قطار ۾، هڪڙي ٻار روئڻ شروع ڪيو. اهو ڄڻ ته ڪو ڏيل اشارو هو. ٻين ٻارن به رڙيون ڪرڻ شروع ڪيون. سندن ڊنل مائرون کين ماٺ ڪرائڻ بدران ڳڻ پاڻ به روئڻ لڳيون. هن جي پر وارو پير مرد وڏيڪ

زور زور سان تسبيح جا دانا ڦورڻ لڳو. هن جي اکيان، ٽي سيٽون اڳ ۾، هڪڙي ماڻهوءَ هٿ مٿي ڪيو. هن جو ايراني پاڙيسري هن ڏانهن ڏٺو.

”مون کي ٽائليٽ وڃڻ جي ضرورت آهي....“ هڪ ٻئي آواز پٺيان ئي آيو.

”مون کي به ٽائليٽ وڃڻو آهي....“ هڪ ٻيو آواز هن جي پٺيان بلند ٿيو.

”ويهي رهو....!“ هڪ ڪڙڪو ٿيو.

هن ڏٺو، سيٽ جي مٿان ڪاڙها اکر ٻري پيا: ”پنهنجا حفاظتي پٽا ٻڌي ڇڏيو....“

هن جي اکيان، جنهن ماڻهوءَ ٽائليٽ وڃڻ جي ضرورت جو اعلان ڪيو هو، سو اٿي بيٺو. هن جي ايراني دوست، روالور هن جي ڪنڌ تي رکي، آهستي چيو: ”ويهي رهه....!“

”پاڻي....!“ هن جي پٺيان ڪنهن رڙ ڪئي.

”هن کي پاڻي ڏيو.... هن کي دل جو دورو پوڻ وارو آهي....“

هڪڙي يورپي مائيءَ جو آواز هن پري ڪان ٻڌو: ”او منهنجا خدا، هي ته مري ويو تو پاڻهجي....“ ۽ هوءَ سڏڪا ڀري روئڻ لڳي.

”آءٌ ڊاڪٽر آهيان.... جي اجازت هجي ته هن کي ڏسي وٺان....“ هڪڙي اڌڙوٽ همراهه هن جي ايراني پاڙيسريءَ کي مخاطب ٿيندي چيو.

”يلي ڏسينس....“ هن مختصر جواب ڏنو.

Gul Hayat Institute

ان مهل جهاز جي مائڪروفون تي آواز آيو: ”اسين بغداد وٽ پهچي رهيا آهيون....“ ۽ پوءِ ايئن پاڻيو ڄڻ ڪنهن جي هٿ سان مائڪروفون ڪسي وڃڻو ويو ۽ هڪڙي ڏکي سيٽيءَ جو آواز سموري جهاز ۾ ٻڌڻ لڳو. ”هي اجا جيئرو آهي.... جيڪڏهن هن کي ترت طبعي امداد نه ملي ته مري ويندو....“ هي اُن ماڻهوءَ جو آواز هو، جنهن ڏ ڪٽر هجڻ جو اعلان ڪيو هو.

هن کي ڪنهن به جواب نه ڏنو. يورپي مائي وري را ڙاڙ ڪري روئڻ لڳي. ڪيترا ٻار ۽ زالون گڏجي روئڻ لڳا. ماڻهو هڪ ٻئي سان ڳالهائڻ لڳا.

”الائجي ڇا ٿيندو....“

”بغداد ڇو ٿا وڃن....؟“

”ايراني ٿا ڏسجن....!“

”مون کي ته فلسطيني ٿا لڳن....“

”نه نه، سڏا سڀئي ايراني آهن.... سندن لهجي مان ئي ظاهر آهي....“

”پر جهاز ڇو هائيجيڪ ڪيو اٿن....“

”هوندن ڪجهه مطالبا....“

اهڙا جملا، سچا جملا، ڪوڙا جملا، بيزاريءَ جا جملا هن جي ڪنن تائين اچي پهچندا رهيا، ڄڻ هوڪو خواب ڏسي رهيو هجي. اوچتو هن جي دماغ ۾ ٻنهي ڪنهن چتاءَ جي ڳالهه يونيورسٽيون، نمبرا پوئنر ۽ پيلا پوپٽ، لشڪرن جا لشڪر اندر گهڙي آيا. هن پنهنجو ڪنڌ ٻويان سيٽ تي

ڊاري ڇڏيو.

هن حملي جو ڪو سبب نه نه آهي، هن سوچيو. شايد اجا ڊپ جون سرحدون ٽپي نه سگهيو آهيان. هن پنهنجي پاڻ کي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي. جهاز ۾ جهڪي ڪجهه ٿي رهيو آهي، هي ان جو رد عمل ته. ڪونهي؟ پنيورين، پوڙن ۽ ٻوڍن جي وڌندڙ عروج ٿي پهچڻ لڳي. سور جي هڪ سٽ هن جي بنهي لوڻن ۾ ڏڪڙا هڻڻ لڳي. هن اکيون بوڙڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هن جا ڇپر بند ٿيڻ لاءِ تيار نه هئا.

هن ڏٺو نه ايئرهوسٽيسون پاڻيءَ جا گلاس لري ۾ کڻي مسافرن کي پياري رهيون هيون، ۽ ڪين آئت بہ ڏيئي رهيون هيون. مسافرن ۾ چوهول اجا ڊرو نه ٿيو هو، پر گهڻا تڻا اهو سوچي ڊرکي پيا هئا نه جهڪي ٿيڻو هوندو، سو پيو ٿيندو. مائرون ٻارن کي چپ ڪرائڻ جي ڪوشش ۾ مصروف هيون.

ڪارونجهر جو خاڪو هن جي ذهن ۾ اسري آيو. گهاٽين مان ڪارا نيرا مور ٽلندا آيا.

”اوهين پاڻي پيئندو....؟“ هوءَ هن جي مٿان بيٺي هئي.

هن پاڻيءَ جو گلاس هن کان وٺي چپن سان لڳايو.

”هنن هڪڙي مائهو کي ساري وڌو آهي....“ هن سرپاٽ ڪيو.

”مون کي هنن سان همدردي آهي....“ هن بيزاريءَ مان چيو.

Gul Hayat Institute

”اهو ڪيئن ٿا چئو.... هي نه ’ٽيررسٽ‘ آهن....“

”ويهين صدي انقلابن لاءِ ٽيررزم ڪي لازمي بڻائي ڇڏيو آهي....“

”پر انساني حياتيون....؟“

”هونئن انساني حياتين ۾ باقي ڇا رهيو آهي.... ڪجهه ۾ ڪجهه هنن وٽ ڪو مقصد ته آهي.... هنن جي زندگيءَ ۾ روزڪيترائي لاڪاٽ ورجايا وڃن ٿا.... نتيجو هي آهي....“

ڪارونجهر جا سور رڙڻ لڳا. هن جي سموري جسم ۾ بجليءَ جا جهٽڪا اچڻ لڳا. سور هن جي اکين ۾ ڏڙهيا هڻڻ لڳو. پوءِ هن ڏٺو: هڪڙو هائيجيڪر، هڪرين وٽان ٽڪڙو هنن ڏانهن آيو. اٿيل ۾ هن جي ايراني پاڙيسري ناڻين پهتو، ۽ سرڪوشيءَ ۾ هن کي ڪجهه چيائين. هن جو پاڙيسري فرسٽ ڪلاس ڏانهن هليو ويو، ۽ هو پاڻ ايمر-هوسٽيس جي پر ۾ بيهي رهيو.

”ڪهڙي سس پس پيا ڪريو؟“ هائيجيڪر جي آواز ۾ رڳو نفرت هئي.

”ڪجهه به نه.... هن کي پاڻي ٿي ڏنم: هي بيمار آهي....“

”بيمار آهي يا توسان ’فلرٽ‘ پيو ڪري....“

هائيجيڪر مرڪيو. هن جي مرڪ ۾ به نفرت جو زهر هو. هن کي ان نفرت کان بچاءُ اچڻ لڳي.

هو گهڙيءَ لاءِ هن جي منهن ۾ نهاري، گلاس کڻڻ لاءِ جهڪي ته، هائيجيڪر هن جي چولهه ۾ هٿ وجهي کيس پاڻ ڏانهن ڇڪيو.

Gul Hayat Institute

سور جي هڪ مٿ هن جي اکين ۾ ڳهڙي لاءِ جهي ويئي. هن هڪڙي ڪمٽ سان حفاظتي پٽو کولي ڇڏيو، ۽ پوءِ اماڪ هائيجيڪر تي ڪاهي آيو. هائيجيڪر هن اوچتي حملي ۾ پاڻ سنڀالي نه سگهيو، ۽ آڏوجي پر واري سيٽ ۾ تسبيح واري مسافر جي مٿان وڃي ڪريو. روالور هن جي هٿ مان ڇڏائجي ويو. هن جهڪي روالور کڻي ورتو. هن ڳهڙيءَ لاءِ پنهنجي هٿ ۾ روالور ڪي حيرت مان ڏٺو. پوءِ هائيجيڪر ڪي ڳجيءَ کان جهلي، آنارينديءَ، روالور سندس ڪن تي رکي ڇڏيائين.

”توهين انقلابن جا دوست نه، پر دشمن آهيو!“ ائين چئي هن روالور جو گهوڙو دٻائي ڇڏيو.

هن کي اها خبر نه پئي ته پڙاڏو ڇاجو هو. روالور جو يا هن جي دماغ اندر ڦاٽندڙ ڪارونجهر جو. هن ايئرهوسٽيس جي بڊل دهشت زده اکين ۾ جهاتي پائي ڏٺي، ۽ روالور سندس هٿ ۾ ڏنائين. پاڻ وري سيٽ تي ويهي رهيو. هن جون اکيون کاٻاڙيون هيون، پر هن جو جسم هڪ پاسي لڙڪي پيو.

ايئرهوسٽيس هڪ وڏي اوچنگار ڏني، ۽ هٿ وڏائي سندس اکيون بند ڪري ڇڏيون.

ماں جوئي آهيان، سوئي آهيان....!

آسمان ۾ تارن جو سمنڊ اڃا جيئرو هو. چنڊ ڪڏهوڪو ڪنهن اڻڄاتي منزل ڏانهن لڙي چڪو هو. ان ڪري نت نوان تارا نمودار ٿيندا ٿي ويا. ڪو ڪو تارو پنهنجي ٿي روشنيءَ کان مات کائي، ٽمڪندي ٽمڪندي اوجهل ٿي ٿي ويو. هن کان جڏهن صبر نه ٿيو ته هن تارا ڳڻڻ شروع ڪري ڏنا: هڪ، ٻه، ٽي.... هڪ، ٻه، ٽي....

"امان، مون کي ڀؤ ٿو ٿئي...." ننڍڙيءَ هن جي ڪڇ ۾ منهن لڪائيندي چيو.

هن ڀانيو، هن جي دل، ڪنهن تاري وانگر، گهڙيءَ لاءِ اوجهل ٿي ويئي، ۽ هن جي نڪ ۽ ڇپن ۾ سيانڊڙو پڄي ويو. سندس ٻانهن ۽ ٽنگن ۾ هلڪي رڦڻي شروع ٿيڻ لڳي. هن ڏڪندڙ هٿ سان پنهنجي نڪ ۽ ڇپن کي مهٽڻ شروع ڪيو، پر اهي وڌيڪ سُن ٿي ويا.

"امان، تون ڏڪين ڇو پئي؟...." ننڍڙيءَ اڃا وڌيڪ هن جي ڪڇ ۾ گهڙندي چيو.

"نه، نه.... آءٌ ڪانه ٿي ڏڪان...: تون ڇپڙي ڪري سمهي رهه.... شاباس.... ڏاهي ڌيءُ آهين نه، شاباس...."

هن ننڍڙيءَ کي اڃا ٿي وڌيڪ ڇڪي، ڇاتيءَ سان لاتو، ۽ ٻئي هٿ سان هن جي ٻُتن تي آروس ڪرڻ لڳي. هن کي اهو خيال ڪاٿي لڳو ته ننڍڙي سندس دل جي دڪ

دک جي رفتارمحسوس ڪري، وري نہ ڪو سوال ڪري.
هن جي سوچڻ کان اڳ، ننڍڙي سوال ڪري ويئي:
"امان، تنهنجيءَ هنئين ۾ ايڏي دک دک ڇو آهي....؟"
هن ڪوبہ جواب ڪونہ ڏنو. ايئن ڏکندڙ هٿ سان ننڍڙيءَ جي پٺيءَ تي آروس ڪندي رهي. اوچتو هن جي نظر وري آسمان ڏانهن کڄي ويئي: آسمان جي هڪڙي ڪنڊ مان هڪ روشن تارو ڪريو، ۽ چانڊاڻي جي چمڪڻ جيان، ذريون ذريون ٿي آسمان جي هيٺان پولار ۾ گم ٿي ويو.
"يا الاهي خير ..." هن جي چپن پڻ پڻ ڪئي.
"امان، ڇا چيئہ...؟" ننڍڙيءَ ننڊ اکڙي آواز ۾ پڇيو.
"ڪجھہ نہ.... ڪجھہ بہ نہ! تون سمهي رهہ، مٺي امان ڪريانس....!"
ننڍڙي وري ڪروٹڙي ٿي، هن جي ڇاتيءَ سان وڌيڪ ويجهي ٿي ويئي. هن وڌيڪ تيزيءَ سان ننڍڙي جي پٺن تي آروس ڪرڻ شروع ڪئي، ۽ هري هري ننڍڙيءَ جو جسم، ننڊائجو ٿي، هن جي جسم کان ٿورو الڳ ٿيندو ويو. هن آهستي آهستي پنهنجي کاٻي ٻانهن ننڍڙيءَ جي ڪنڌ هيٺان ڪڍي ورتي، ۽ سندس ڇاتيءَ تي هاڪيون ٿڦڪيون هڻندي رهي.
"امان، بابا ڪيڏي مهل ايندو... ؟"
هن سمجهيو هو تہ ننڍڙيءَ کي ننڊ اچي ويئي هئي. ان اوچتي سوال تي هن کان وري ڇرڪ نڪري ويو. ننڍڙيءَ جي پٺيءَ تي هلندڙ سندس هٿ بيهي رهيو. هن جي جسم

۾ وري هلڪي رڙ ٿي پئجي ويئي. هن جو نڪ ۽ چپ وري سُن ٿـي ويا. هن پنهنجي هيٺين چپ کي چڪ پاتو، پـر ڪوبـہ سور محسوس نـہ ڪيائون. البت سندس اکين ۾ اسرندڙ لڙڪ موٽي ويا.

”ڪمترو جهليومانس تہ نہ وڃ.... پر مُڙندو ٿورو ئي ــــ متان سنگت ۾ ڪاٺهاب ٿئي، چوندا تـہ پنهل ٻڇي ويو يا وري اهو چوندا تـہ جوءِ نٿي ڇڏيس..“ هن چوڻ چاهيو، پر لفظ هن جي سُن چپن ۾ ئي رهجي ويا.

”امان، پڌاءِ نہ تہ بابا ڪيڏي مهل ايندو .. ؟“نندڙي هن جي ڪاڏيءَ کي ٻانهن ڏانهن ڦيرائيندي چيو.

هوءَ ڪوجواب ڏي، تنهن کان اڳ نندڙي وري چيو:

”امان، تون روئين پئي؟“

هن کي پنهنجي لڙڪن جـو احساس ٿي نـہ سو: الائي ڪيڏي مهل پنهل جي ياد سان گڏ لـڙي پيا هئا. نندڙي جي ياد ڏيارڻ تي هن جي دل چيو تہ پانهنجار ڪري روئي، ۽ چوي تہ ”پنهل، نہ وڃ.... پنهل نہ وڃ!“

”نہ ڙي، اکاڻ تي رڌان..“ هن هڪ ڊگهو سڏڪو روڪيندي چيو. پنهنجي آئت لاءِ هـن وري کڻي نندڙيءَ کي ياکر ۾ پريـو، بلڪل ايئن جيئن پنهل.... هوئي تـہ چوندو هو تہ نندڙيءَ ۾ منهنجو ساهہ اٽڪي، اٺين جڻ ڪنهن سورهيہ جو ساهہ ساڻيهہ ۾ هوندو آهي. پر هوءَ نندڙيءَ کي ڇا سمجهائي، ڇا سمجهائي تـہ هن جو ارڏو پيءُ هـن جي سمجهائڻ جي باوجود هليو ويو. هو ڪنهن ڳالهہ تي چڙهيو

نه پوءِ موت هن جي مذهب ۾ ئي ڪانهي.... ڇوڪرن جي ڏنڊ ۾، اونداهه جي ٻاچولن جيان، هن کي ياد آيو....

جڏهن ٻنهل ۽ شانيءَ جي پريت، ٻنهي جي وجود کي وڻ-ويڙهيءَ وانگر وڪوڙي ويئي، ۽ ڪاڇي جي ٻهڙ ٻهڙ تي ان جي شاهدي ڏني، تڏهن آڪ جي ڦلڙين ۽ ٿوهر جي ڏانڊين ۾ به سرگوشيون شروع ٿي ويون ته شانيءَ جا پاٿر شانيءَ ۽ ٻنهل کي ڪارو ڪاري ڪري ماريندا. پوءِ هڪڙي ڪاري اجهل رات ۾، هن ٻنهل جي ٻاکر ۾ ڇڙي پڻ ڪئي هئي....

”ٻنهل، ٻنهنجي ڳالهه وڻ وڻ واسجي ويئي آهي... ادو ٿوڪي مون کي ڪهاڙين سان ڪيندي ويرم ئي ڪو نه ڪندو....“ باقي ڳالهه هن جي هنئين جي ڌڪ ڌڪ ۽ ڪنبڻيءَ ڪيس ٻڌائي ڇڏي!

”ايترو نه ڊڄ شاني .. ٻلا جي ٻچين تي تہ هل تہ هينئڙئي نڪري هلون....“ هوءَ ڪڇي جهڙي پٽ. دل جي ڌڪ ڌڪ مورڳهوئي وڌيڪ تڪڙي ٿي ويس.

”ڇمبو ته پريت به اجهو ايتري اٿئي نہ....“

هن همٿ ڪئي ٻنهل جي ڇڇن تي رکيو. ٻنهل ٻنهنجي همٿ سان هن جي ڪاڏي مٿي ڪندي، سندس اکين ۾ نهاريو، جن ۾ ڇوڪرن جي ڏنڊ ۾ رکيو هو پاڻ موجود هو.

”ڇري، جيسين هيءَ ڌرتي ٻنهنجي پيرن هيٺان آهي، جيسين هي ٿوهر اسان جا شاهد آهن، ۽ جيسين هي رائفل منهنجي هٿ ۾ آهي، تيسين ڀؤ نہ ڪر.... جي ٿنهنجي لاءِ

مرتي ويس ته...."

هن وري به پنهل کي ڳالهه پوري ڪرڻ نه ڏني. وري ڪڍي پنهنجو هٿ سندس ڇپن تي رکيو.

"مرن تنهنجا دشمن.... آءٌ تـوتان گهورجي ويندس، پنهل!.... پر توتي پاڇو پوڻ نه ڏينديس...."

پنهل جواب ۾ رکيو هن جي هٿ هيٺان پنهنجي ڇپن مان چمي ڏيندي، ڪيس پاڪر ۾ پيڙي ڇڏيو.

جڏهن سردار ولي محمد هنن جي ويڙهي تي هلي آيو، ۽ پنهل لاءِ شاديءَ جو سنڱ گهريائين، تڏهن هـن ڀانيو ته آسمان ڦاٽي پوندو، جبل ذريون ذريون ٿـي ويندا، وڻ ٽڻ پنهنجي پاڙون پٽجي ويندا. هن جاچارئي پائر، سندس ڇاڇو ۽ ٻي ٽي سوٽ ڪٿان ڪٿان آيا تي رِيا. ماڻهن بدران بندوقون ۽ رائفلون پاڻ ۾ ڳالهائڻ لاءِ آتيون هيون. پر سردار ولي محمد ۽ سندس همراهه سندن تڏي تي هئا، ۽ هٿين خاليءَ هو به ڪونه هئا. هـيءَ ويڙهه ٽري ويئي، ۽ هوءَ ويڙهه ذات ۽ قبيلن جي اونداهي نيات جي ڪک مان سرجي چڪي هئي. جڏهن سردار ولي محمد وارا ويا ته هن جو وڏو ڀاءُ هٿن مان پٽي نڪتو.

"آءٌ اجهو هينئر جو هينئر ٽوڇوريءَ کي پورو ڪريان.... هي داغ هاڻ شاديءَ جي رت سان ئي لهندو.... بابو مرهيات هونئن ٿي چوندو هو ته ڇوريون وڏي وڻ ٿين، انهيءَ ڪان اڳي ڪين ڇانگي ڇڏجي....!"

"ابا، ڌيرج ڪر، ڌيرج. وهلور نـه وڃ. ڇوريءَ کي

ماريندين ته پاڻ به ڦاهي چڙهي ويندين.... ها، جي ڪاري هجڻ جي ثابتي هجي تـه پوءِ ڪا اربع خطا ڪانهي...."
چاچس پنهنجي سونهاري کي مٿ ۾ جهاڃيندي ڀائس کـي هدايت ڪئي.

"پر چاچا، جهسين ڪاريءَ جـي ثابتي ڪوليندا سين، تيسين ته سڄي راڄ ۾ نڪ وڍجي ويندو...."

"هون هون! تڪڙو ڪم شيطان جو ٿيندو آهـي، ابا. شانيءَ جو سڱ منهنجي ملوڪ جو آهي. پڻهين پيٽ پوليو هو، اها تـه توکي بـه خبر آهـي. تون تياري ڪر، سيان سانجهيءَ ٿي راڄ سڏائي پنهنجي جونڪاح وجهائي ٿا ڇڏيون...."

ملوڪ مانڪو وينو هـو. رڳو پنهنجي شهپرن کـي، ملڪو وٽ ڏيئي، ڏيڍيءَ اک سان شهپرن کـي ڏاڍئين ۽ اڌ اک سان پنهنجي ابـي ڏي نهاريائين. ان نهار ۾ هـن ويڙهي ڏانهن اندر به نظر ڪئي، جتي هن جـي شاني هئي؛ اها شاني، جنهن ڏانهن نهارڻ وقت هـن جون وايون ٻتال ٿي ويندڙيون هيون. جڏهن شاني، ڇيڳ سان پنهنجي ڇاتي ڍڪيندي هئي، تڏهن هو انهن پڇندو هو، ڇـو ڇـلي تـي ڪڪر ڇوني ڪئي هئي، ڇو هن جي ريڍن جو وڪ هن کان وڃائجي ويو هو! ها، شاني، جيڪا جڏهن هلندي هئي ته هن کي ڌرتيءَ ۾ ساهه پوندو محسوس ٿيندو هو، ۽ پنهنجو ساهه بند ٿيندو محسوس ٿيندو، ۽ هـو تڪڙو تڪڙو هلي اچي ماءُ کي چوندو هو ته "امان ابي کي چئه ته هاڻ ڳالهه جي هڪ هڪائي ڪري ڇڏي، نه ته.... نه ته ..."هو ڳالهه

پوري نہ ڪري سگهندو هو، ۽ وري پاهرنڪري ايندو هو....

ان رات جڏهن شاڻي پنهل سان انجام تي آئي تہ سچي پئي رڙي. ڪجهہ وقت تہ پنهل جي پاڪر ۾، ڪرڙيءَ وانگر پئي ڏڪي، جڏهن هيانءُ ڪجهہ سجو ٿيس، تڏهن جيڪي چيائين، ان تي پنهل کي بہ اعتبار ڪونہ آيو.

”پنهل، انجام تــي آئي آهيان، سر تــان آهو ڪٽي.... هاڻ پاڻرن جي هٿان ڪُپا ڪُپا ٿــي مران، تنهن کان انهيءَ رائفل سان تــون مون کي پنهنجي هٿن سان پورو ڪر تـہ، تنهنجي هنج ۾ مري سُرَ هي ٿيان....!“

پنهل ڪو وقت هن کي ڏسندو رهيو. هن جي منهن ۾ ڏسندو هو تہ هن جي سنڌ سنڌ ۾ اُچل پيدا ٿي ويندي هئي. هن جي دل ڦندڙجڻ لڳندي هئي. پر اڄ جــي ڏنل شاڻيءَ کي ڏــي، هن جو من ڪنڊرو ڪنڊرو ٿــي ويو، ۽ کيس ڪراڙي پائيندي چيائين: ”اهــي مرڻ جــون ڳــالهيون آءٌ ڪندو هوس تـہ تون منهنجو وات بند ڪري ڇڏيندي هئينءَ، ۽ اڄ تون.... تون پاڻ پئي اهــي ڳالهيون ڪرين.... چري، مرندا سون بہ گڏجي تہ جيئندا سون بہ گڏ. اهڙو مرڻ گهوريو، جيڪو تو بنان هجي، اهو جيئڻ بہ گهوريو، جو تـو بنان هجي........“

شاڻيءَ جي سچي مونجهہ، ٽپ ۽ رڙي لهي ويئي. هن جي دل چيو تہ پنهل کي، جيءَ ۾ اهڙن جاء ڪري ڏي، جتي هو هن جي ساهہ سان جڙجي وڃي. اوچتو هن محسوس ڪيو تہ پنهل جي جسم ۾ ڪا سيٽ اچــي ويئي ۽ هن

رکو ايتري چئي پئي ٻڌي: ”شاني ، تون سچي آهين.... اٺ ته نڪري هلون.... پاڻيان ٿو ٿـو وارا پاڻر....“ ۽ پوء هن پهرئين فائر جو آواز ٻڌو.

جڏهن پنهل هن کي گهوڙي تي چاڙهيو، تڏهن هن جي دل دماغ تي فقط اهي لفظ لهي پيا هئا ته ”اهڙو مرڻ گهوريو، جو ٿـو ٻنان هجي، اهو جيئڻ بہ گهوريو، جـو ٿـو ٻنان هجي....“ انهن لفظن کي پنهل جي رائفل جا فائر بہ ماٺو نہ ڪري سگهيا. دونالين ۽ رائفلين جي ڏڏڪارن ۾ بہ هوء اهي لفظ چتا ٿي چتا ٻڌندي رهي، تان جو فائرن جـا آواز بند ٿي ويا، جبلن ۾ تيندڙ پڙاڏا بہ ماٺ تي ويا، گهوڙي جي سنبن جا آواز بہ بند ٿي ويا، ۽ آواز فقط هن جـي ۽ پنهل جي دلين جي دڪ دڪ جا هئا....

۽ پوء هن کي اهو ڏينهن بـہ ياد آيو، جڏهن پنهل هن کي ٻڌايو ته ماس رئيس علي خان وٽ هاري هو، ۽ رئيس هن کي بہ زمين جي چونڪڙي کيڙڻ لاء ڏني آهي. دونالين ۽ رائفلن جي بارود جي بوء جي بدران کيڙيل زمين جـي پاري جـي سدا حيات بـوء هنن جـي زندگـيء ۾ جياپو ۽ سلامتي ڪئي آڻـي. جڏهن کيس ننڍڙي چائي، تڏهن پنهل جي منهن تي هن کي جيڪو ماڻ، جيڪو مرڪ نظر آيـو هو، تنهن هن کان پنهنجي تڪليف بہ وساري ڇڏي، ۽ هن جي دل چيو ته هي ماڻيون، هيء دائي هتان آئن ته آة پنهل کي پاڪر ۾ پردان ۽ کيس ايتريون ته مٺيون ڏيان، ايتريون ته مٺيون ڏيان جو بس!

پر وري ڪيڙهل ڏرتيءَ جي ٻوه بدران بارود جي ٻوءِ هنن جي جيابي ڪي گهيري ويئي. هيءَ اهڙي بوءِ هئي، جيڪا شانيءَ کي بلڪل سمجهه ۾ نه آئي. هن پنهل کان ور ور ڪري پڇيو، سمجهڻ جي ڪوشش ڪيائين پر هن کي سمجهه ۾ نه آئي. پنهل به هن کي سمجهائي نه سگهيو. هو رکو ايترو چوندو هو ته تون فڪر نه ڪر، آءٌ ڪوبه جهيڙو جهٽو ڪونه ڪندس. اعتبار نه اچئي ته سهنجي رائفل تون پاڻ وٽ رکي ڇڏ. پر پوءِ به هن کي اعتبار نه آيو. هن کان رهيو نه ٿيو ته هن پنهل جي مامي کان پڇيو. پنهل جي مامي جيڪا ڳالهه ڪئي، سا هن ڪجهه سمجهي، ڪجهه نه سمجهي.

”امڙ، ڳالهه ۾ آهي ڪجهه ڪونه، پر هاڻ ڳالهه ڪري ٿي پئي آهي. هي ننڍا ننڍا جوان مڙس الائي ڪنهن جي ڳالهين ۾ اچي ويا آهن. چون ٿا ته لوڪراڄ کپي، انصاف کپي، نوڪريون کپن، پورهيو کپي، زمينون کپن، ۽ بيو به الائي ڇا ڇا کپي! هئي پاسي سرڪار آهي: جتي چار ماڻهو ٿا گڏ ٿين، اتي مٿن پوليس چاڙهي ٿي موڪلي. پوءِ هڪڙي پاسي وردين وارا رائفلون ڪنيو بيٺا آهن ته ٻئي پاسي عام ماڻهن جا هشام آهن. جي ڏورا آهن ته ڪين ٻڌيو وڃن، وڃيو لاڪپ ۾ هڻن. پوءِ ڪن کي ٻئسا وٺيو ڇڏيو ڏين. ڪن کي سزائون ڏيو ڇڏين. جنهن جو نالو ڪي، تنهن لاءِ ٿا ٻڌون ته ٿي سال ٽيپ، ٽيهه ڦٽڪا اهڙي ڳالهه ته اڳي نه ٻڌيسون، نه ڏٺيسون ته ماڻهن کي

رڳو ميڙي ملاکڙي ڪرڻ تـي بـ. ڇهون پيا ڏيـ ۽ ڦٽڪا پيا لڳـن. انگريز سو ڦٽڪا هڻائيندا هئا... خير، سوهڻ مڙئي ڳالھ، ڳري ٿي پئي آهي. وردين وارا ڳوٺن ۾ ڪاهيو پون، ۽ زوري ماڻهن کي ڀڄيو وڃن. نـ داد نـ فرياد: چـي اوهان وڳوڙي آهيوا ڌاڙيل آهيو. ڌاڙيلن کي پناهه ٿا ڏيو. جڏهن ڳوٺن ۾، گهرن ۾ ڪاهي پيا تـ ننگ تـ نبين کي بـ پيارا هئا. سيڪي همراهـ مچرجي پيا. دوبدو مقابلا پيا ٿين. پر سرڪار ڏاڍي آهي. وٽن هٿيار بـ آهن تـ ماڻهو بـ آهن جن کي وردي پارائي، جيڪي ٿي چوين سو ٿا ڪن. ڪن ڳوٺن کي تـ لڏائي ڇڏيائون. جيڪي نـ اٿيا، تن کي زوري ڪڍي، گهرن تـي بلڊوزر هلائي ڇڏيائون. بابا، بندوق ۽ رائفل جي اڳيان هيڻو بي‌هٿيار ماڻهو ڇا ٿو ڪري سگهي. جي ڪنهن منهن ڏنو تـ گولي جـي منهن ۾ يا ترنگ ۾. جيڪو ضامن پون وڃي، سو بـ اندر. اندريان تـ اندر پر ٻاهريان بـ اندر.... اٿين هزارين ماڻهو دربدر ٿيا آهن. سوين ماڻهو، ڏسڻا وائسڻا ماڻهو، ڏينهن ڏٺي جو، گولين سان ڪيرايا اٿن. سرڪار زوراور آهي، پر ماڻهو بہ اصل ڪنا مڙن. تنهن ڏينهن هڪڙي ڳوٺ کـي ورائي ويا: چـي، سـپ نڪرو ٻاهر. ڳوٺ ۾ ڪي ارڏا جوان هئا، تن چيو تـ مڙس مڙس جو مٽ آهي. ايئن اسين بـ ڪونـ ٿا نڪرون. پوءِ تـ جيڪا ويڙهـ ٿي، سا بـ گهڻن کي ياد رهندي. پر سرڪار ڇا ڪيو جو....“ اوچتو پير مرد ماٺ ٿي ويو. شانيءَ ڏٺو تـ هن جي اکين مـان لڙڪ وهـي، سندس پنهي ڏاڙهيءَ مان سيرون

Gul Hayat Institute

ڪري پئي وهيا! هن جا چپ پئي ڦڙڪيا. هن هڪڙي هٿ سان ڪٽ جي چادَر کي اهڙو تہ زور سان پڪڙيو هو، جو نيريون نيريون نسون چٽ اڀامي پيون هيون.

”ماما.... خير تہ آهي؟“ شاهني رڳو ايترو ئي چئي سگهي.

”اڙي امڙ.... خير وري ڪهڙو.... ظالمن ڳوٺ سان اهڙي ڪار ڪئي جو اصل ڪاري قيامت هئي: رڳو ٻاهر جا ڳولا هئا، ٻاهر جا آڙاهہ هئا جيڪي هيڏانهن مٿان اچي پئي وسيا چڻ تہ.... چڻ تہ....“

ان وقت شاهنيءَ کي فقط هڪڙي ڳالهہ ئي سمجهہ ۾ آئي هئي تہ پنهل ڪنهن سان ٿي وڙهيو. ماسي جيڪي ڳالهيون ڪيون، سي هن جي سمجهہ کان ٻاهر هيون، پر هن کي اها ڳالهہ سمجهہ ۾ آئي تہ هنن سان بہ اهو سڀڪجهہ ٿي ٿي سگهيو، جيڪي ان ڳوٺ وارن سان ٿيو هو. هن پنهل سان ڳالهہ ڇوري تہ پنهل ماٺ ئي ويو.

”پنهل....“

”هون....“

”تون نہ ويندو ڪر انهن ميڙن ۾....“

پنهل ماٺ سندس منهن ۾ اڻڏٺو ڪاوڙ جو ٻوٿهون هن پنهنجي اندر محسوس ڪيو تہ هن کان چپ نہ رهيو.

”جي جهلجي پئين تہ پوءِ....؟“

پنهل پوءِ بہ ڪو جواب ڪونہ ڏنو.

”پنهل، رب جو واسطو اٿئي، منهنجو واسطو اٿئي،

نِنڍڙيءَ جو واسطو اٿئي...."

"شاني....!" پنهل اهڙي رڙ ڪئي، جو ننڍڙي به ننڊ مان جاڳي پئي. هوءَ آئي ننڍڙيءَ کي ماٺ ڪرائڻ ۾ لڳي وئي. پنهل هن کي پهرئون ڀيرو دڙڪو ڏنو هو. هيءَ دهمان انهن دهمانن کان بلڪل جدا هو جهڙڪو مڙس زالن کي ڏيندا آهن. هن جو سڄو اندر ڇڙرجي ويو. ان رڙ مان پنهل جي اندر جو طوفان هن ڏسي ورتو هو. ان طوفان کي ڏسي هوءَ ڪنبي وئي هئي. هيءَ پنهل ان پنهل کان بنهه مختلف هو، جنهن هن لاءِ هن جي پاڻرن تي ڪُولهون هلايون هيون. هي پنهل سموري دنيا سان وڙهڻ لاءِ تيار هو.... نه نه، ايئن ڪيئن هوندو؟ هو جيڪو شانيءَ جي ذاليَ تان گهور پيو ويندو هو، جيڪو ننڍڙيءَ جي مٿي تي هٿ رکي وقت جبل ڏارڻ جي سگهه رکندو هو، سو ايئن ڪيئن هوندو؟ سو ايئن ڪيئن ڪندو؟

هوءَ پنهل کان رسي، ننڍڙيءَ جي کٽ تي، ننڍڙيءَ کي پاسو ڏيئي، ليٽي پئي. هن کي پڪ هئي ته گهڙي به نه گذرندي ته پنهل هن کي اچي پرچائيندو، پرڀائيندو، ۽ ننڍڙيءَ کي هنج ۾ کڻي هن کي قول ڏيندو ته هو آئيندي اهڙن اڏن ميڙن مجلسن ۾ نه ويندو جتي ماڻهو وردي وارن مان سامهون ٿيندا آهن.

پر پنهل هن کي نه پرچايو. هن جو مان ٽٽي پيو. هن جي اندر ۾ ڪا شي پڄي پورا پورا ٿيڻ لڳي. هن جي دل چاهيو ته [illegible]

Gul Hayat Institute

ويٺي. هن کي سمجهه ۾ نٿي آيو تہ هيءُ پنهل ڪير هو، جو شانيءَ کان رمي ٿي سگهيو، جيڪو نندڙيءَ لاءِ بہ پنهنجي ضد ۽ هٺ تان نٿي لٿو. هن کي هڪڙو اهو پنهل ياد آيو، جنهن هن لاءِ مهينن جا مهينا، اڪيلي سر هن جهڙي سموري قبيلي سان ويڙهہ ڪاڏي هئي. ۽ هي ٻيو پنهل ڪير هو، جيڪو شانيءَ بنان ٻي ڪنهن شي لاءِ هن سان رنل هو.

پنهل هن کي روئندو ڇڏي، رائفل کڻي ٻاهر نڪتو تہ هن جي دل ۾ نئين سر چڪ پئجي ويو. هو امالڪ ڇال ڏيئي آئي، ۽ هن جي آڏو بيهي رهي.

هن جي اکين ۾ لڙڪ هئا ۽ پنهل هو.

هن جي اکين ۾ ڪجهہ نہ هو ۽ شاني بہ نہ هئي.

هاڻ هن کي پڪ ٿي ويئي تہ پنهل نہ مڙندو. پنهل جي وڃڻ جي احساس ئي هن کي جهوري وڌو، ۽ هوءَ هن جي لنگهن ۾ چنبڙي پئي: ”پنهل، پنهنجي شانيءَ کي ڇڏي نہ وڃ....!“

”شاني، هاڻ رڳو هڪ شانيءَ جو سوال نہ آهي.... هزارين شانين جو سوال آهي. منهنجي مان مريادا جو سوال آهي. شاني، مون کي نہ روڪ! ماڻهوءَ تي اهڙو وقت بہ ايندو آهي، جڏهن گهر جي ننگ کان وڌو ڪو ننگ سک سهڻ نہ ڏيندو آهي.... شاني، مون کي نہ روڪ، منهنجا ساٿي منهنجي اوسيئڙي ۾ هوندا.... جيڪرو هوندس تہ تو وٽ سرخرو ٿي ايندس.... منهنجي نندڙيءَ کي ڪوسو واءُ لڳڻ نہ ڏجانءِ....“

اُئين چئي پنهل، رائفل لوڏيندو هليو ويو.... ۽ هوءِ ڪو وقت هن کي ويندو ڏسندي رهي. هن جو اندر ويڄندو ٿي ويو. هن جي دل چاهيو ته اها گهڙي موٽي اچي، جڏهن پنهل ديمري هجڻ جي ڳالهه ڪئي هئي، ان وقت هو پنهنجو هٿ هن جي چپن تي آڻي ها.... ۽ پنهل هن جي هٿ کي پنهنجي چپن سان چمي وٺي ها....!

”امان، تون وري پئي روئين.... امان، تون نه رو، نه ته آءٌ به روئنديس....!“ ننڍڙيءَ پنهنجو ڪنڌرو هٿ شانيءَ جي اکين اڳيان آندو ته شاني حال ۾ موٽي آئي.

”مٺي، آءٌ ڪٿي ٿي روئان.... اڃهو ته بابا ايو.... تون سمهي ننڊ ڪر.... بابا آيو ته آءٌ توکي اُٿاريندس....“ هن الائجي ڇا ڇا چوڻ ٿي گهريو، ۽ ان جي بدران ڇا ڇا پئي چيائين

اوچتو هوءَ ست ڏيئي اٿي ٿي ويٺي. لوڙهيءَ جي ٻاهران ڪنهن جي ساهه جهڙي هانباري ڪسي هن سڃاڻي ورتو هو. سُڪل ڊڳهر تي ڪنهن جي جُتيءَ جي آواز هيڪاري ٻڪ ڏياري ته هن جو پنهل موٽي آيو هو. هن ڇني به نه سنڀالي، ۽ وٺي ڊُڪ پاتائين. پنهل کي ڀاڪر وڌائين ته پنهل جو جسم هڪ پاسي ڍرڪي پيو. رائفل هٿ مان ڇڏائجي ويس. ”صدقي وڃانءِ....“ پر جڏهن هن جي هٿن سندس پٺن تي آلاڻ محسوس ڪئي، تڏهن شانيءَ کي ڄڻ ته پيو سڀ ڪجهه وسري ويو. هن ۾ الائي ڪٿان طاقت اچي ويئي. هڪڙي هٿ سان ننڍڙي رائفل کڻي ورتائين، ۽

Gul Hayat Institute

ٻي ٻانهن جي سهاري تي، پنهل کي گهليندي، اندر گهڙي.

پنهل جو سڄو جسم ڇڄ ڇڄ ٿيو پيو هو. ٻنهي جي ٽوٽ مٿي ڪري، هن جي منهن ۾ نهاريائين. هن جون اکيون بند هيون. چپ هيٺان هڪ وڏو گهاءُ هئس. مٿي مان وهندڙ رت نرڙ تي ڄمي چاپوڙا چاپوڙا ٿي ويو هو، ۽ هڪڙي چاپوڙي مان پيلي گاڙهسري پاڻيٺ وهي، پرونءِ ۾ اک جي ڇپرن کي رتائي ڇڏيو هو. هڪڙي ڪلهي وٽان رت نڪري سندس پهراڻ ۾ جذب ٿيندو ٿي ويو. گولي ڪلهي مان پار نڪري ويئي هئي، انڪري پهراڻ جو پٺيون پاسو به رت ۾ آلو ٿي زخم ۾ چنبڙي پيو هو.

هنديءَ ۾ پاڻي گرم ڪري، سوڙ مان الاهي ڪپهه ڪڍي، هوءَ پنهل جا گهاوَ ڌوئي ويهي رهي. هن لاءِ ڌوتل وڳو ڪڍي، هن جي سيرانديءَ کان ويهي رهي. ها، هي منهنجو پنهل آهي.... مون وٽ موٽي آيو آهي.... پنهنجي ٺانيءَ کان پري رهي به ڪيئن ٿي سگهيو.... اسان جو ته گڏ مرڻ جيئڻ جو انجار آهي.... پنهل انجام جو ڪوڙو ڪيئن ٿو ٿي سگهي.... آءٌ هن کي ايئن مرڻ نه ڏينديس.... پنهل، منهنجا پنهل، هاڻ تون منهنجي هنج ۾ آهين....

هن ڪنچيءَ سان ٽڪر ٽڪر ڪري، هن جي پهراڻ کي ڪپڻ شروع ڪيو. هاڻ هن جو پنهل هن جي اکيان بنهه الف اگهاڙو هو. هن ڀريون ڀرو پنهل کي اڻس سڄو سارو اگهاڙو ڏٺو هو. لالٽين جي الڏندڙ لمندڙ روشنيءَ ۾ هن کي هي اگهاڙو پنهل پنهنجي دل اندر وڌيڪ پيهي ايندو محسوس

ٽيو. هن هڪڙو هڪڙو ڪري، هن جو هر گهاءُ، هر زخم، هر رهڙ ۽ رهنڊ گرم پاڻيءَ سان ڌوئي، انهن تي پها رکڻ شروع ڪيا. هن جي دل تي چيو ته هر گهاءُ هر زخم تي پنهنجا چپ رکي سندن ايذاءُ ڪڍي وٺي. هن جي ڇاتيءَ جي وارن ۾ ڄميل رت کي ڌوئي، سڪائي، منجهون پنهنجون آڱريون ڦيرائڻ شروع ڪيون. اوچتو هن جو هٿ رڪجي ويو. هن جي بدن ۾ ڪنبڻي پئجي ويئي.... نه نه، ائين ڪين هوندو.... هن ٽڪڙو هٿ هن جي دل مٿان رکيو.... پنهل جي دل جو ڌڙڪو پنهنجي هٿ تي محسوس ڪري، هن مرڪي ڏنو، ۽ پنهنجا چپ هن جي دل تي رکي ڇڏيائين. منهنجو پنهل جيئرو آهي،.... منهنجو پنهل جيئرو رهندو.... آءٌ هن کي مرڻ نه ڏيندس....

هن جا زخم ڌوئي، پها رکي، هن کي نوان ڌوتل ڪپڙا پارائي ڇڏيائين، ۽ هن جي منهن ۾ نهارڻ ويهي رهي. هن جون اکيون ته ڪهڙيون نه سهڻيون آهن.... ۽ هي سنهون نڪ، هي ڄاڙا پيرون، هيءَ ڇاپئين ڏاڙهي، هي ننڍا خوبصورت شهپر، جيڪي هميشه هن جي ڪنن ۾ ۽ ڳچيءَ ۾ ڪتڪتائي ڪندا آهن.... هن کي اها ڳالهه سوچي ئي حيا ۽ حجاب ٿيڻ لڳو.... ۽ هن جا هي چپ ٿلهيرا ماسيرا چپ جيڪي جڏهن هن جي ويجهو ايندا هئا ته هن جي دل زور زور سان ڌڪ ڌڪ ڪرڻ لڳندي هئي....

۽ اوچتو هوءَ پنهنجي خيالن مان ڇرڪ ڀري جاڳي پئي: فجر جي ٻانگ جو آواز، هن لاءِ ڄڻ سلامتيءَ جو

Gul Hayat Institute

ڏيکاريو ڪٿي آيو.... ڏينهن شينهن آهي.... مامي وارن کي سڏي وٺنديس.... منهنجو پنهل هوش ۾ ايندو.... منهنجو پنهل چاڪ ٿي پوندو.... مون کي ۽ ننڍڙيءَ کي گهوڙيءَ تي چاڙهي ميڙي تي وٺي ويندو.... ننڍڙيءَ کي الاهي سارا ڏول وٺي ڏيندو.... ۽ مون کي، سگهين جو جوڙو.... ۽ ڏرن جي لائي....

اوچتو هن کي ياد آيو ته متان پنهل بکيو هجي.... مون ته هن کي ڪجهه کارايو به ڪونه.... هوءَ پاڻ کي پاراتا ڏيڻ لڳي، ۽ لوهي ٻاٽي کير گرم ڪري آئي.... پنهنجي هنج ۾ پنهل جو مٿو رکي، هن کير جو گلاس پنهل جي چپن تائين آندو.... کير پنهل جي واڇن کان وهڻ لڳو.... ”پنهل ڏاهو ٿي، کير پيءُ....“ پهريون پيرو پنهل اکيون کولي هن جي اکين ۾ نهاريو.

ان وقت هن ٻڌو ۽ تيز گهرڙ گهرڙ جو آواز ٻڌو، هن سوچيو: رئيس جو ٽريڪٽر ڪاهيو پئي ويا. روز صبح جو ٽريڪٽر هنن جي گهر وٽان اچي لنگهندو هو. پر هيءُ آواز هنن جي گهر جي ٻنهه ويجهو پوندو ويو. اوچتو اهو آواز بند ٿي ويو، ۽ مائهن جي ڊوڙڻ ٻڪڻ ۽ نکو تکو ڳالهائڻ جو آواز ويجهو پوندو ويو. ان کان پوءِ ڪنهن ڏاڍيان رڙ ڪئي:”پنهل، تون اسان جي گهيري ۾ آهين.... خبردار، ڀڄڻ جي ڪوشش ڪئي اٿئي ته مٿو ڀڃو ويندين!“

الاهي سارا مائهو اندر گهڙي آيا. هنن جي هٿن ۾ ڊانگيون هيون، هنن جي مٿن تي لوهي ٽوپلا هئا، پنهل شانيءَ

جي هنج مان ڪنڌ مٿي ڪيو.... شانيءَ کي هڪدم پنهنجي اڳهاڙي مٿي جو خيال آيو. هن هٿ وڌائي چُني کڻي پنهنجي مٿي تي وڌي .. اوڏي مهل هنن ماڻهن جي اڳواڻ پنهنجي روالور مان فائر ڪيو... پنهل ٻوٽي اڇل کائي، شانيءَ جي هنج ۾ ڪري پيو.... روالور مان هڪ ٻيو فائر ٿيو، ۽ پنهل جي ڇڄي ۾ ڪاڏي ڦوندا ڦٽي ويئي... شاني وڏيڪ وار بچائڻ لاءِ، پنهل جي مٿان وچائجي ويئي....

”لاش کڻي وٺو....“ روالور واري اڳواڻ هڪل ڪئي.

شاني هڪدم اٿي ٿي ويئي. هن آهستگيءَ سان پنهل کي پنهنجي هنج مان لاهي، سندس ڇچريل ڪنڌ وهاڻي تي رکي ڇڏيو. ٻه ماڻهو پنهل کي کڻڻ لاءِ اڳتي وڌيا. شانيءَ اماڪ رائفل کڻي ورتي، ۽ هن جو هٿ تيستين گهوڙي کي هلائيندو رهيو، جيستين ان مان آخري گولي نه نڪتي، ۽ پوءِ هڪڙي گولي هن جي ڇاتيءَ ۾ ڪپي ويئي، رائفل هن جي هٿ مان ڇڏائجي ويئي ۽ هوءَ آنڙجي ننڍڙيءَ جي کٽ پرسان پٽن پر وڃي ڪري.

ننڍڙيءَ ماءُ کي ڀاڪر پائيندي چيو: ”امان، مون کي ڊپ ٿو ٿئي.... امان، مون کي ڊپ ٿو ٿئي....!“

* * * *

ٻئي ڏينهن اخبارن ۾ وڏي سرخيءَ سان اها خبر ڇپي ته ڪاڇي جو وڏو ڌاڙيل پنهل، پوليس سان مقابلي ۾ مارجي ويو. هو ڪيترن خونن ۽ ٻانهن جي اغوا جي ڪيس ۾ پوليس کي گهربل هو. ■

Gul Hayat Institute

اٺون ماڙهو

ٽنهن رات هن کي اُٿو ننڊ نه آئي ... ٽنهن رات آسمان تي ٿوهر ڄمي پيا هئا!

ڇت مان اُڀري لڙڪندي، لوهي سيخن جي هن بار، وراندي جي ڏيڍي ڇت جي ٻنهي وٽ، هن جي رتايل نگاهن ۾، آسمان جو فقط هڪ ٽڪنڊو ٽڪر سمائجي سگهيو. آسمان جيڪو آزاد هو، پر زنجيرن تي پابند، رت هنجي ماڪين ۾ ڇلڪڻ لڳو. هن جون اکيون، رت جي بار کان ڇنڇڻيون ٿيڻ لڳيون. هن ڏٺو، آسمان تي ٿوهر ڄمي پيا هئا، جيڪي هنجي اکين کي، هنجي نگاهن کي ٻوڙ رائڻ لڳا هئا. آسمان جو اهو ٽڪنڊو ٽڪر، هنجي اکين ۾ اٽڪي پيو هو، جنهن جون ڪنڊون واري سان چڪجي ٿي آيون، وري ڦهڪي جاءِ تي موٽي ٿي ويون. ان ٽڪنڊي ۾ گهڻا تارا هوندا؟ — هن سوچڻ گهريو، پر ان سوچ کي اڻندي اڳ ئي ورهيه گذري ويا. آسمان جو ٽڪنڊو پوئتي موٽي ويو ۽ ڏيڍن ڪرڻن جو ٿوهر هنجي اکين جي ماڪين ۾ ڦيرڻ لڳو. هنجي دل چاهيو ته هٿ وڌائي، ان ٿوهر کي پٽهاري ڇڏي، هنجي اکين جا ڇپر، ان ٿوهر جو بار کڻڻ کان ٻنهي عاجز ٿي چڪا هئا. هن ڪوشش ڪئي ته ڇپرن کي ڍاري ڇڏي، بند ڪري ڇڏي ته جيئن ان ٿوهر جا ڪرڙا هنجي ماڪين ۾ لنبجي نه

Gul Hayat Institute

سگهن، پر رت جي ڇوهي، هن جي ڇپرن کي بند ٿيڻ نہ ٿي ڏنو. اوڏيءَ مهل هن کي خيال ٿيو ڇڻ نہ هنجون اکيون کو بڙاج هو، هنجا پنجر بڙاج جا دروازا هئا، جيڪي رت جي درياہ آڏو بنھہ بيوس هئا. اهو خيال ايندي ئي، رت جو ڇوهو هنجي چاڙين ۾ دڙهيا هڻڻ لڳو. لوڻن ۾ نغارا وڄڻ لڳس. هنجي ڏاڙهيءَ جا وار آيا ٿي، هنجي ڳلن ۾ چُڀڻ لڳا. مون کي سوچڻ نہ گهرجي، هن سوچيو: نہ تہ رت وري وهڻ شروع ٿي ويندو.

آخر ائين ٿيو: رت هنجي هڪڙي واڇ مان لارڪري، ڏاڙهيءَ جي وارن ۾ سيرون ڏيندو، لوڻي وٽان ڪجهہ وارن ۾ پسرجي ويو ۽ ڪجهہ ڪن جي پاپڙيءَ پويان، ٽيپو ٽيپو ٿي، فرش تي ڪرڻ لڳو. ٿوريءَ دير ۾، ان رت مان گهٽ-ڪندو مستطيل ٺهي پيو. آسمان جو آزاد ٽڪندو، رت جو گهٽ-ڪندو غلام مستطيل ٿي پيو آهي ــــ هنجي ذهن ۾ سوچ، سور جي سٽ بڻجي آئي. اها سوچ، سور جي سٽ سان گڏ، هنجي نرڙ ۽ لوڻن ۾ آسري، مٿي چڙهڻ لڳي. هنجي چاڙين ڪان هنجي پنهي ڪلهن جي ڦٽين ۾ اٽڪي پيئي، پوءِ اتان ورهائجي ويئي. ان جي هڪڙي شاخ ڪلهن جي ڦٽين مان ٿيڙ ڪائي، هنجي ڏورن ۾ ڏڙڪڻ لڳي-سوچ ۽ سور جي اها سٽ جيئن پوءِ تيئن وڌيڪ ڳوري ٿيندي ويئي. هنجي ڏورن ۾ ڏيڍر ڦٽڪڻ لڳا. هن ڄاتيو تہ هنجي ڏورن جون مشڪون، ان بار کان، سٽ ڏيئي ٽٽي پونديون. سور جي اها شاخ هنجي ڏونئين کي ضربيندي، ڪراين کي

ڇيريندي، هتن جي ذهن ۾ آ ڳرين جي اناويهن ڏوڏن ۾ ڏنو لڳي. سوچ جي ٻي شاخ، ترڳهٽ ٽپي، دل ۾ ڦڦڙن ۾ ڦتڙيون ڪاڻڻ لڳي. هنجي دل ۾ ڦڦڙن ۾ سير پيل ڪبوتر ڦٿڪڻ لڳا. ان وقت هنجي ذهن ۾ هڪ اڻ لکي آس جهاتي پاتي: شل، سور جي ان شاخ جي اها آخري منزل هجي، شل هنجي دل، سورجي ان سَٽ سان، ان سوچ جي سهاري ٻيهي رهي، ۽ هنجا ڇپر، هنجي ٻاهر نڪرندڙ ماڻڪين تي ڍري پون! پر هنجي اها آس به پوري نه ٿي. سور جي اها شاخ، رت جي درياه ۾ شامل ٿي، اچا به مٿي چڙهڻ لڳي. هنجي آندن ڳُجين مان ڪهاڄندي، هنجي سٿرن، ڳوڏن، ٻڪين ۽ مُرين کي لوڙهڻ لڳي.

اوچتو، هن ڪرسي سيرڻ جو آواز ٻڌو. اهو آواز هنجي ڪنن ۾ ا ڪين کي ايڏو ويجهو هو، جو هن جا مٿيون ڳرا ڇپر به جهپڪي پيا. رت جا پڙاڏا، هنجي ڪنن ۾ ٻُرڻ لڳا. هن ائين ڀانيو، ڄڻ هنجي ا ڪين اهو آواز ٻڌو هو، ۽ هنجي ڪنن اهوآواز ڏٺو هو. هنجو بدن سيتجي ويو: آسمان جو ٽڪندو ۽ روشني ۾ جوتوهر، ڪنهن خواب جي ڇوسول تي، هنجي نظرجي سفر کان اوجهل ٿي ويا، ۽ انجي بدران خاڪي ٻريس جو مستطيل هنجي ماڻڪين ۾ اٽڪي پيو.

”اوئي.... اچا به نالا نه ڏيندين؟“

ڳار ڏيندڙ چپ، هنجي نظرجي مستطيل کان ٻنهه ٻاهر هئا. شايد ان ڪري هن کي ائين محسوس ٿيو، ڄڻ ته اها ڳار، هنجي ۽ خاڪي ٻريس جي مستطيل جي وچ واري

پنڌ ۾ اٽڪي بيهي رهي هئي. هنجي ڪنن بدران، هنجي اکين انڱارڪي ڏسڻ، ٻڌڻ ۽ محسوس ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هو ان ڪوشش ۾ ڪامياب نہ ٿي سگهيون. ان جي بدران، هن وري ڪرسيءَ جي رڙهڻ جو پڙاڏو ٻنهہ ويجهو پوندو محسوس ڪيو. هڪ ڏنڊلو خيال، هنجي سوچ جي پڙاڏن ۾ ٻڌڻ ترڻ لڳو تہ اها ڳار، ڪرسيءَ وانگر، ڪاٺ جي ٺهيل هئي. شايد اها ڳار ۽ اها ڪرسي ساڳئي ڪاٺ مان ٺهيل هيون، جنهنجو رنگ ان ٿوهر ڪان اڏارو ورتل هو، جنهن جون ٽڪنديون ڇهنبون هنجي اکين ۾ ڪپنديون ٿي ويون.

”آخري دفعو ٿو چوان‌ءِ... ٻڌاءِ تہ ٻيا ڪير ڪير هئا؟ نہ تہ...!“

هنجيڪنن جي ڏنوڻ ۾ اهي لفظ ڏنئون ڏنئون ڪرڻ لڳا. هن جي ڪنن جون تاڙيون ڪاڻي پيون: هن اڻين پانبو تہ اهي لفظ هنجي ڪنن ۾ اندر اچڻ بدران، ڪنن مان ٻاهر نڪتا هئا، ۽ هنجي آسپاس، واچوڙي وانگر، گول گول دائرن ۾ لامارا ڏيئي رهيا هئا: ”نہ تہ... نہ تہ... نہ تہ... نہ تہ...“

هن انهن لفظن کي، پنهنجي ٻاهرنڪتل ماڻڪين مان، وڏيڪ چٽائي ڏسڻ جي ڪوشش ڪئي. هن کي انهن لفظن جي واچوڙي جي پوڇان، ڪي ڏنڊليون ڏنڊليون شڪليون ڇلڪنديون نظر آيون: ”نہ تہ... تنهنجي جوءِ...“

”نہ تہ، تنهنجي ماءُ...“

”نہ تہ، تنهنجي ڀيڻ...“

هنجون ماڻڪيون، انهن ڏنڊليون ڏنڊليون صورتن جي ٻار

ڪان، وڏيڪ ٻاهر نڪري آيون ۽ انهن صورتن جي اوگهڙ، هن جي مالڪين جي رت ۾ رڱجي ويئي. هن جي دل چاهيو ته ان اوگهڙ کي وساري ڇڏي. پر ائين نه ٿي سگهيو: پاڻ مڪا ٻي اوگهڙ— خاڪي ٻريسن جي اوگهڙ— انهيءَ اوگهڙ مٿان جهولڻ لڳي، ۽ ٻهريون ٻيرو، هنجي وات مان آواز ڇڇرجي نڪتو:

”ال... لاه!“

”ٻچو، اڃا گهڻو الله کي ياد ڪندين! جيسين نالا نه ڏيندين، تيسين ائين ٿي اُٿتو لٽڪيو پيو هوندين.... ٻلا پاڻي پيندين؟“

هن کي پنهنجي ڇپن جو بياٻان ياد اچي ويو. تارونءَ جي رڃ ۾، هنجي زبان، ”پاڻي“ لفظ ٻڌڻ سان، وڏيڪ لوٽ ٿي ويئي. هن ائين ڀاتيو، ڄڻ هنجي ڄڀ ۾ ٻه، ٽوهر ڇڏي پيا هئا: ڪنڊائتا، ڳتهو، ڪنڊا ٽوهر، ۽ انهي ٽوهر هنجي ڌڙيءَ ۾ هيٺ لهڻ لڳا. ٽوري ٻنڌ تسي ٿي اٽڪي پيا، ۽ سنڌن ڇهنبدار ڏانديون، هنجي ڪاڪڙي کي رهڙڻ لڳيون. سُڪي سڪي ڪنگهه جي احساس ٿي هن کي ڪنباڻي ڇڏيو. مون کي ڪنگهڻ نه گهرجي، ڌ، نه رت اوبارن ۾ ٻوڻ لڳندو، آت اڇڻ لڳندا ۽ سور جا گهوڙا سَنڌ سَنڌ ۾ ڊوڙڻ لڳندا.

وري ڪرمي سرڻ جو زلزلو، هنجي جسم جي ٻرنڌڙ جبل کي ڌوڏي ويو. خاڪي ٻريس جو مستطيل هن کي ويجهو ٻوندو ويو. هنجي اکين ۾ گهڙندو آيو.

”ڇڱو ٻلا، نالا نٿو ٻڌائين ته، رڳو اهو ٻڌاءِ ته، ٻيا هٿيار

ڪٿي اڪيل آهن؟""

هن اهي لفظ، پنهنجي جسم جي مٿان ُسرندا محسوس ڪيا؛ يادگيريءَ جي ڳاڙهن ڏينهن وانگر، جيڪي هنجي بغلن ۽ هنجي ُچڏن ۾ ڇهٽي پيا هئا. هنجي جسم ۾ انهن ڳاڙهن ڪنهن وارن ڏينهن جي يادگيري موٽي آئي. هيءَ ٽڏهن جي ڳالهه هئي، جڏهن خاڪي بريس جو مستطيل اچا ڪوڌ بڻيو هو: اچا فقط ڪاٺ جو ماڻهو هو، جنهنجي هڪڙي هٿ ۾ نيٽ جو لڪڻ هو ۽ ٻئي هٿ جي وچين ۽ ڏسٽي آڱر جي وچ ۾ دڪيل سگريٽ هو. ڪاٺ جي ماڻهوءَ ۽ هنجي وچ ۾، جيڪڏهن ڪو رشتو ناتو هو تہ فقط ايترو هو تہ هو آنر هو، ۽ هي ڏکي، يا اهو تہ هنجي هٿ ۾ لڪڻ هو ۽ هي هٿين خالي هو. ان ۾ هن جو ڪو ڏوهہ نہ هو. ان ۾ ڪنهن جو بہ ڏوهہ نہ هو تہ هو آنر هو، هي ڏکي، البت ان ۾ هن جو ڏوهہ ٿي سگهي ٿو تہ هن جي هٿ ۾ لڪڻ هو ۽ هي هٿين خالي هو. لڪڻ ۽ خالي هٿ جو رشتو ڏوهہ جو رشتو هو. ان ڏوهہ تي هن آيامن ڪان ڪونہ سوچيو هو. هن فقط ايترو سوچيو هو تہ يا هن جي هٿ ۾ لڪڻ نہ هئي گهرجي يا آءٌ خالي هٿين نہ هجان. پر ان سوچ کان گهڻو اڳ، لڪڻ ۽ خالي هٿ جا فاصلا سميتجي، مسجد جي مناري ۽ قبرستان جي حيثيت حاصل ڪري چڪا هئا... جيئن جيئن هنجا پير ُسڄندا ويا، تيئن تيئن نيٽ جو لڪڻ هنجي نظر جي آخري حد بڻجي ويو. ان حد جي پرڀان فقط آواز هئا: نيٽ جي لڪڻ جي شيڪي

Gul Hayat Institute

جو آواز، ڪاٺ جي ماڻهوءَ جي سهڪڻ جو آواز، ۽ هن جي ڦڦڙن مان ڇڪجي نڪرندڙ آواز. انهن آوازن ۾ هڪ نئون رشتو پيدا ٿي پيو هو: وقت جو رشتو، ڳاڻيٽي جو رشتو، تسلسل جو رشتو. جڏهن ڳاڻيٽو هن جي يادگيريءَ جون حدون ٽپي ويو، جڏهن تسلسل رفتار جي رنج ۾ بدلجي ويو، جيئن بجليءَ جي پکي جا پَر تيز رفتاريءَ جي حد ٽپڻ کان پوءِ هڪ هنڌ بيٺل نظر ايندا آهن، تڏهن وقت بيهي رهيو: سڀ ڪجهه کان ٻاهر پيڙا بڻجي ويو. هن جي پيڙيل ڇپن ۽ ڏندن جي وچان هڪ ريهه چيرجي ڇڙجي نڪتي هئي: ”اڙي الا....“

اوچتو ڪاٺ جي ماڻهوءَ جو آواز بيٺل وقت کي اورانگهي آيو: ”اڙي سوئر جا...، ڪرين ٿو سچي يا....“

ان ”يا“ جا امڪان هن جي مٿان لامارا ڏيڻ لڳا. هن انهن امڪانن کي گهوري ڏسڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هن جي اکين ۾ واڇوڙا پوسرڻ لڳا هئا، ۽ انهن واڇوڙن جي ڌنڌ ۾، اهي امڪان ڏيپ ۽ پيڙا جا پاڇولا بڻجي ٿڙڪڻ لڳا، جيڪي سنگين جي نوڪ کان سنها پر پل صراط کان وڏيڪ ويڪرا هئا.

”اڙي ڪريوس اگهاڙو.... هي ائين ڪين مڃيندو....!“ ڪاٺ جي ماڻهوءَ جي آواز جو پڙاڏو، هن جي سڄي ڌڙ ٽيل پيرن سان ٽڪرجي، هن جي سٿڻ جي ورن ۽ پهراڻ جي آڪي ۾ اٽڪي پيو. هن جي اکين جا واڇوڙا بيهي رهيا: هن اکيون پوري ڇڏيون.

بيمنچ جي تڏي ڪاٺ ۽ هن جي تڏي اوگهڙ جي وڄ تڏي ڇهاءُ جي احساس کان وڌيڪ، هن ڪاٺ جي ماڻهوءَ جي اکين ۾ وهندڙ پاري جهڙو تـڏو رت لهڪندو پرندو محسوس ڪيو، ۽ اهو احساس ايندي ئي، هن جي چمڙي، جتي ڪٿي ڪانڊارجڻ لڳي. هن کي پنهنجو بگو وهڙو ياد اچي ويو، جنهن کي ڪتائڻ کان تورو اڳ، هندس چمڙي ڪانڊارجڻ لڳي هئي.

”آخري پيرو تو ٻڌايو تـه هٿيار ڪٿي پوريل آهن؟ صحيح صحيح جواب نه ڏيندين ته هي ڏنڊي....“

ڪاٺ جي ماڻهوءَ جو دڙڪو، نيٽ جـي لڪڻ جي ڇهنب جي ٻهاري، ٻپ جو انڪاس ٻنجي ويو.

”مون کي ڪا خبر ڪانهي....“، هن کي ياد آيو. اها يادگيري بيوسيءَ جوجسم اوڙهي، هن جي چپن تائين آئي.

”تنهن جـي معني ته توکي خبر آهي تـه هٿيار پوريل آهن، پر توکي اهـا خبر ڪانهي تـه ڪٿي پوريل آهن.... ائين نه؟“ ڪاٺ جي ماڻهو هن جي بيوسيءَ جو ڏک ورتو.

”نه.... ها.... نه، مون کي ڪا خبر ڪانهي.“ مونجهارن هنجي ذهن ۾ چپن جي وچ ۾ ويچا وجهي ڇڏيا هئا. هـن بيوسيءَ سان وري اکيون پوري ڇڏيون.

”پلا هٿيار ڪٿي ڪير آيو هو؟“ ڪاٺ جي ماڻهوءَ، سگريٽ دکائيندي، ٽئين سوال جو دونهون هن ڏانهن اڇلايو. هن اکيون کوليون، پر انهن ۾ ڪو جواب ڪونه هو.

”پلا جيپ ڪنهن جي هئي؟“

Gul Hayat Institute

”مون کي ڪا خبر ڪانهي....“ هن چئي پنهنجي ٻانهن کي ٻڌايو.

”ڇنبو ته هٿيار جيب ۾ آيا هئا، پر تو کي خبر ڪانهي ته جيب ڪنهنجي هئي؟“

مونجهارن جو دونهون هنجي چوڌاري ڦهلجڻ لڳو.

”هٿيار.... جيب.... خبر، مون کي ڪا خبر ڪانهي....“

مونجهارن ٻيوسيءَ ۾ پناهه ورتي.

”تون شرافت مان ڪونه سمجهندين....“

ان دڙڪي کي ڪو جسم نه هو، ۽ ڪنهن خيالي ڦوڪڻي وانگر هنجي مٿان ڦرڻ لڳو. هن ان ڦوڪڻي کي ڪو جسم ڏيڻ گهريو: مُڪن، ٺڦڙن، ٺڏن، لتن ۽ آخرڪار نيٺ جي لڪڻ جو جسم. في الحال هنجي جاڻ ۽ احساس ۾ ان ڦوڪڻي جو اهوئي جسم ممڪن ٿي سگهيو. هن بنان نهارڻ جي، ڪاٺ جي ماڻهوءَ ڏانهن اکيون ڦرڙايون: نه ڏسڻ جي باوجود، ڪاٺ جي ماڻهوءَ جي چپن ۾ دکيل سگريٽ جو شعلو هنجي اکين ۾ پيهي آيو. هن پنهنجون اکيون بند ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي: اجا پنبڻ اکين تي ڍريا ڍي مس هئا ته آسالڪ وري زوريءَ ٻاڻ-هرتو پٽجي ويا. ان سان گڏ هنجي بدن ۾ هڪ زلزلو آيو ۽ سمورا ٻڇاء بند ٽوڙي ويو. هنجي ڇاتيءَ جا وار، سگريٽ جي شعلي جي آسپاس، گهنڊيون گهنڊيون ٿي، سڙندڙ ٻرندڙ ڪُل جي دونهين ۾، ٻاڦ ٻڻجي ويا. پنهنجيءَ چمڙي جي سڙڻ جي بوء کي هو سڃاڻي نه سگهيو. البت وارن منجهان، سڙندڙ

آنَ جي بوءِ، هن کي اڳين محسوس ٿي جيڪي ته اها بوءِ هنجي سڄيل، ڦٽيل، نيرا پيلا پيلا ٿيل پيرن منجهان ٿي آئي ۽ هن جي نامس تائين پهچندي، هنجي ڇاتيءَ ۾ گهوڙيءَ لاءِ الڪي پيئي هئي. ان بوءِ هن کي ٿانڊي جي آلي جي يادگيري ڏياري، جيڪو هنجي پنهي ٻين جي وچ ۾ رکيو هو، ۽ انيڏي ڏکي رهيو هو. هنجي اکين جي ڪنارين ۾ جيڪو پاڻي پرجي پرجي ٿي آيو، سو پالمرادو، پاڻ هرتو آئل ڪائي، هنجي لوندڙين ۾ پيهي آيو.

”ڪيئن؟.... اڃا به پنهنجي هوڏ نه ڇڏيندين؟“ ڪاٺ جي ماڻهوءَ جو آواز، هنجي ٻنهين جي وچ ٿي رکيل ٿانڊي جي آسپاس هوا جو جهونڪو بڻجي آيو. هو چپ. هنجون اکيون چپ. پر هنجا ڪَن وڏيڪ سُرلا ٿي ويا هئا. هن وري نئين سگريٽ ۽ نئين ماچيس جي تيليءَ جي گهڪي جو آواز ٻڌو. هنجي پنهي بغلن ۾ اوڙاهه ٻري پيا. پنهي ڇڏن ۾ مچ ٻري پيا. هنجي ڪاهن، هنجي گوڏن ۽ هنجي پيٽ جي ورن ۾ زلزلا ايندا رهيا. باهه جا ڪَنبي چڙهندا رهيا، ٿانڊن جيئن آوريون پچنديون رهيون. هنجي اکين بدران هاڻ هنجو جسم روئڻ لڳو، ڇاڪاڻ ته هنجون اکيون هر زلزلي کان پوءِ وڏيڪ زور سان ڀيچي ٿي ويون. هنجو هيٺيون چپ ڏندن جو اضافي حصو بڻجي ويو: ۽ پوءِ هڪ زوردار زلزلو، هنجي پيٽ جي اندرئين پاسي آئيو، ۽ هن جي اونارن مان پهلو پهلو زهر پڙڪو ڪائي، هنجي واڇن مان وهڻ لڳو. ان وقت، هن تمام ٻري، زلزلن جي ٻرڻ

پر، اهو پڪو پڌو:

”شايد ڏندڻجي ويو: پاڻي هاري هوش ۾ آڻيوس!“

جڏهن هنجون اکيون وري کليون، تڏهن هن کي هڪ ڪاٺ جي ماڻهوءَ بدران ڪنهن ڪاٺ جا ماڻهو نظر آيا، جيڪي ٻاچولن جيان هڪ ٻئي سان ڳنڍيل ڳتمل هئا، ۽ سڀني ڇپن ۾ ٻاهر جا ڳاڙهسرا ڏيئيو چنبڙيل سڀاهه ٿوري دير ڪانپوءِ اهي سمورا ماڻهو وري هڪڙو ڪاٺ جو ماڻهو بڻجي ويا، پر ان ڪاٺ جي ماڻهوءَ کي الاهي چپ هئا، جيڪي هڪ ڊگهي قطار ۾، هنجي اکين تائين ٿسي پهتا. انهن سمورن چپن ۾ هڪ ڏي سگريٽ هو، پر ان سگريٽ ۾ اِلاهي شعلا هئا، جيڪي هنجي اکين جي پنبڻين ۾ ٽمڪڻ لڳا.

”هاڻ چڏيوس! هوش ۾ اچي ويو آهي.... هي مردود ڏاڍا سخت جان ٿيندا آهن...“

هن ڪاٺ جي ماڻهوءَ جو آواز پهرين هوريان ۽ پوءِ ڏاڍيان پڌو. ”هن کي.... پاڻي....ڏيو.“

پاڻي.... هنجي چپن پاڻيءَ جو خيال ايندي ئي لڙڪڻ شروع ڪيو. هنجي زبان جي بيابان ۾ ٻاهرا ڪنڊا ڄمي پيا. چپ هنجي ڏارونءَ ۾ ڪجهه ڳولڻ لڳي. پر اتي بس رڳو ڪنڊا ئي ڪنڊا هئا. هن گلاس ۾ پاڻي اوتجندو ٻڌو، ۽ ان آواز تي هنجي نڙگهٽ ۾ هوبهو ساڳيو آواز پيدا ٿيڻ لڳو. پاڻي.... ڪهڙو سواد هوندو آهي پاڻيءَ ۾؟هنجي دل گلاس ۾ الڪي پيئي، جتي پاڻي هو....

”اڃي هان، پاڻي پي ته....“ ڪنهن چيو.

پر هي ڪهڙو پاڻي هو، جنهنجي ويجهي اچڻ تي، هن جا انڌا ڪجيون ٻاهر اچڻ لاءِ آتا ٿيڻ لڳا هئا. هن پنهنجا ڏوٿ چپ زور سان پڪوڙي ڇڏيا. هن پنهنجون اکيون وڌيڪ زور سان پڪوڙي ڇڏيون. ان جي باوجود، اهو پاڻي هنجي ويجهو هو. هنجي اندر داخل ٿيڻ جو جتن ڪري رهيو هو. هن ڪنڌ لاڏي، ان اوپري ويجهاڻپ کان بچڻ جي ڪوشش ڪئي، پر گلاس هن جي چپن جي بند دروازن کي لوڙڻ جي ڪوشش ۾، هن جي ڏاڙهي ۽ ڳچي ۾ ڇلڪي پيو. هنجا انڌا ڪجيون اچي وات ۾ پيا. هن کي پنهنجي اوگهڙ جو نئين سر احساس ٿيو. بينچ جو ٽڏو ڪاٺ هنجي اوگهڙ جو حصو بڻجي ويو. هنجي اوگهڙ به هاڻي ٽڏي پسيل ڪاٺ مان ڏهيل ٿي لڳي. هن کي ناڙاڇوڙڻ جو خيال ٿيو، پر اهو خيال ايندي ئي، هن کي گلاس جو خيال آيو ۽ هن کي وري هڏڪي آئي ۽ انڌا ڪجيون هن جي نڙگهٽ ۾ اٽڪي پيا.

”نڙي، اڃا به سُڙي وئي.... رڍ جا.... ڇو تو پاڻ کي مفت ۾ مارائين.... رکو ابترو پڌاهه نه، هٿيار ڪٽي پوريل آهن ته توکي ڇڏي ڏينداسون....“

هڪ ٻگهو اونهو ساهه هنجي پيٽ ورن ۾ وڌي وڻ ٿيو. هو ان وڻ کان ڊڄڻ لڳو: ان وڻ جي طوفانن هنجي اکين جا پٽ کولي ڇڏيا. ڪاٺ جو ماڻهو انهن پٽن اندر پيهي آيو.

”شاباش.... شاباش.... پڌاهه.... هرو پيرو پين لاءِ پاڻ کي

نہ ماراھ...."

اهي "پيا" ڪير هئا، هن سوچيو. پر اها سوچ اهندي ئي، هن جي اکين جا پٽ وري بند ٿي ويا، ۽ هو پڇڪيو:

"پيا؟!...."

"ها ها، پيا.... جيڪي توسان گڏ هئا؟"

"مون سان.... پيا بہ گڏ هئا؟ ڪير هئا آهي....؟" هن جي بند اکين جي پنجرن ۾ ٻاچولا لرزڻ لڳا.

"ڙي.... جا اولاد، اهوئي نہ توکان پڇون ٿا!" ڪان جي ماڻهوءَ هن جي اوگهڙ ڪي نيٽ جي لڪڻ جواحساس ڏياريو. هن جا پنجر ڦڙڪيا، ۽ زور سان ڀڇي ويا. ساهہ هنجي ڦٽڪيءَ ۾ توريءَ دير لاءِ اٽڪي پيو، ۽ نيٽ جي لڪڻ جي مٿي ڪجهہ سان هن جي ناسن مان ڦوٽاڙجي ٻاهر نڪتو.

"هي ائين ڪين مڃيندو.... مون ڪي ڏيو اهو پلاس.... نہ نہ، اهو نہ.... هوءَ وڏي انبوري...."

اهي لفظ هنجي ڪنن توڙي اکين ڪونہ سمجهيا. هن ڪي الائي ڇو وري پنهنجي اوگهڙ ياد اچي ويئي ۽ ڪو آڏڪو گنڊ ٻڌجي هن جي ڦٽڪيءَ ۾ اٽڪي پيو. هنجي ٻبين، بغلن ۽ ڇڏن ۾ ڏپ جا ڦوڦيندا نٿين سر ڏنئون ڏنئون ڪرڻ لڳا.

جڏهن هنجي پهرئين آڱوٺي جو ننهن پنهنجو ساس ڇڏي، انبوريءَ جي لوهہ جو رنگ اختيار ڪرڻ لڳو، تڏهن هنجي لوئن، ڪنن ۽ اکين جي ماڪڙن ۾ ڀهريون

پيرو اهو سوال پيڙا بڻجي اڀريو تہ مون سان ”پيا“ ڪير گڏ هئا؟ اهي ”پيا“ هن ڪان ٻاهر هئا، پر هن محسوس ڪيو تہ اهي ”پيا“ هاڻ هن ۾ سمائجي آيا هئا، ۽ هن سان گڏ ڦٿڪي رهيا هئا، رڙيون ڪري رهيا هئا. پر انهن ڪيڪن ۾ ڦٿڙاٽين جو آواز هن ڪان گهڻو پري هو. اهو آواز ايترونئي جيترو هو، جيترو هو پاڻ جيترو هو، جيترو هن ڪان ٻاهر ”پيا“ جيترا هئا. پر پوءِ جڏهن انبوري هنجي ڏسٽي آڱر جي ننهن ۾ ڦبي ويٺي، تڏهن اهو آواز مري ويو: جڏهن انبوريءَ کي چڪ آئي تڏهن ڪو ٽڪو هنجي ڏندن ۾ پيڙجي ويو.

”پيا.... مون سان ... گڏ.... هئا....“

”ڪير هئا آهي؟“ انبوري هن جي چيچ ۾ چنبڙي پيئي. هو اهو فيصلو نہ ڪري سگهيو تہ اها چيچ هئي يا ٻاچ هئي يا....هن جي اکين جي تارن جي پوپان آڱريون۔ اگهاڙيون، ننهن بنان آڱريون—ڪنيين جيان، هن جي اکين جي تاريلي زمين کي چيري ڦرڙي، ڪر ڪٽي ٻيهي رهيون. انهن آڱرين جو ڪو ڪانيٽوئلي ڪونہ هو. پر ڪنيين جا ڦُل، رتايل هجڻ جي ڪري، هن جي ماڪين جي پوري ڪاري رنگ ۾، ڳاڙهي تنئور جيان، تبيل هئا. هن جي ماڪون جا اهي ڳاڙها ڪارا، ڪارا ڳاڙها تنئور چپرن ڪان ٻاهر نڪري، انبي ٽي پند پهڻ بڻجي ويا.

”وري تارا ڦري ويا ائس.... ڏسوس پيٽسان مري تہ ڪونہ ويو....“ ڪاٺ جي ماڻهوءَ جو آواز، هن جي نرڙ

ني پکهر جي ڦڙن ۾ ُتڙڪڻ لڳو، ۽ پوءِ پاري جهڙي تند جي لهر بڻجي، هن جي لوڻن ۾ پيهي ويو.

جڏهن هن جي لوڻن جي برف وڳهري، هن جي چاڙين کي ڏونڏاڙڻ لڳي، تڏهن وري هن ڪاٺ جي ماڻهوءَ جو آواز ٻڌو: ”پاڻنجي تو نه هن کي پين جي ڪا خبرڪانهي!“

”پين جي خبر هجيس نه هجيس؛ پر هن کي اها يقينن خبر آهي ته هتيار ڪتي لڪل آهن.“ هي آواز نئون هو. ڳرو هو. بي پاسو هو. غيرجانبدار هو. ڪنهن به جذبي کان خالي هو.

”پر سچي ڪونه ڪندو.“ ڪاٺ جي ماڻهوءَ جي آواز ۾ بيزاري هئي. ٺڪ هو.

”سچي نه هن جو بابو به ڪندو!“ اهو آواز اڃا به غيرجانبدار هو. ڪنهن به جذبي کان خالي هو. ٺڏو هو. بي پاسو هو.

”اوهين پاڻ ڏسو: اسان هر طريقو آزمائي ڏٺو آهي.... هاڻ نه ڪو لڳ سچو ڪونه اٿس، تڏهن به....“

”هون.... پوءِ ڇا ڪنداسون؟“ ان سوال ۾ پهريون ڀيرو ڪو جذبو هو. ڪا جانبداري هئي.

”جي ها.... اهو نسخو به آزمائي ڏٺوسون: هن جي زال، هن جي ڀيڻ.... ۽ ها، پوڙهي به.... هن جي ماءُ هئي شايد.... هن مان هڪڙي پيٽ سان هئي.... پرئي مهيني.... هن جي زال، يا هن جي ڀيڻ.... ياد نه ٿو اچي....“ ڪاٺ جو ماڻهو ڪليو. پر ان ڪل ۾ به بيزاري هئي، ٺڪ هو:

Gul Hayat Institute

سڏي سنواٽي ڪل، جنهنجو ڪو منڍ نه هوندو آهي، جنهن جي ڪا پڇاڙي نه هوندي آهي. بي‌مقصد، بي‌اطمينان ڪل.

”هاڻ ڪٿي آهن....؟“ نئين آواز ۾سختي اچي ويئي. ڪاٺ پيدا ٿي پئي.

”ڇڏي ڏنو سون.... صبح تيڻ ڪان اڳ، متان....“

”ڪجهه ڪيئون....؟“ سوال ۾ هڪ ڪان وڌيڪ معنائون هيون، يا هڪ ئي معنيٰ جا ٻه سوال هئا.

”ها.... نه“ ڪاٺ جي ماڻهوءَ مختصر جواب ڏنو. ان ۾ سڀ معنائون گڏيل هيون.

”ڇ هي....؟“ هي سوال ايترو مختصر نه هو.

”هي.... ها، ذري‌گهٽ ڇتو ٿي پيو هو.... پوءِ واسطا وڌائين.... ليلڙاليون ڪيائين.... پوءِ اوڇنگارون ڏيئي رنو، منهن‌گوڏن ۾ڪوڙي، ڪجھ وقت سڏڪندو رهيو، ُهڙڪندو هيو.“ ڪاٺ جو ماڻهو، ڪوشش جي باوجود، مختصر جواب ڏيڻ ۾ ڪامياب نه ٿي سگهيو.

”پوءِ ٻه سچي‌ڪرڻ جي نه ڪيائين؟“ اهوسوال هجڻ جي باوجود جڻ نه ڪاٺ جي ماڻهوءَ جي جملي جو باقي حصو هو، جنهن ڪانسواءِ ڳالهه اڌوري هئي.

”ها... نه“ ڪاٺ جو ماڻهو وري منجهي پيو.

”ٻه هن جا همراه....؟“ آواز جي‌سختيءَ ۾ ڪجهه قدر ملائمي اچي ويئي.

”ٻي ڇٽا دوبدو فائرنگ ۾ مارجي ويا.... باقي هڪڙو جوهڪو ڏڪجي پيو هو، سو ٻه اسپتال ۾ مري ويو....“

Gul Hayat Institute

ڪاٺ جي ماڻهوءَ نيٽ جو لڪڻ ميز تي اڇلي رکيو ڄڻ
تہ نيٽ جو لڪڻ ٻہ سري وبو هجي، جنهن سان هاڻ هن
جو ڪو واسطو ڪونہ هو.

”۽ اسانجا ماڻهو....؟“ هي سوال ايترو جهيڻو هو جو
ڪاٺ جي ماڻهوءَ ان جي پڪ ڪرڻ لاءِ، مثل نيٽ جو
لڪڻ وري هٿ ۾ کڻي ورتو. ٻئي هٿ تي لڪڻ هڻندي
هن چيو:

”اڳين رپورٽ مطابق ست.... تازي رپورٽ مطابق
اٺ!“

”سو ڪيئن؟“

”اٺون ماڻهوهنن مان هو....هن پنهنجي رائيفل پنهنجي
ڪاڏيءَ هيٺ رکي، گهوڙو دٻائي ڇڏيو.... ڪن جو چوڻ
آهي تہ جڏهن ڪوٽ تي چڙهائي ٿي، تڏهن هن فائر ڪرڻ
کان انڪار ڪيو.... ۽ لاچار هن کي شوٽ ڪرڻو پيو....
هن جو لاش ان جي ڪنڌي جي پويان مليو....“

ان مهل هن کي هڪ ئي وقت ڪي ئي خيال آيا:
ڪاٺ جو ماڻهو، خاڪي ڊريس جو مسنطيل بڻجي ويو،
آسمان جي لڪنهنڊيءَ ۾ بي انداز تارا جهرمر ڪرڻ لڳا، روشني
جي ڏوهر ۾ انڊلٺ جا رنگ پرجڻ لڳا، ۽ انهيءَ ست رنگي
نور ۾ هن کي ”اٺون ماڻهو“ نظر آيو، جنهن جي هٿ ۾
رائيفل هئي، ڪا آس مُرڪ بڻجي، هن جي چپريل چپريل
چپن جي ڦوڪيندڙن ۾ ڦهلجي ويئي، ۽ هن پنهنجو سمورو
ست آخري پساهن ۾ ڳڏ ڪندي چيو:

”مان اوهان کي ڪجهہ نہ ٻڌائيندس!“

Gul Hayat Institute

نيو فيلڊس جا تازا شايع ٿيل ڪتاب

ٽڪرا ٽڪر صليب جا ۽ وانءِ ٽُلن چانئيون
مصنف: شيخ اياز

ڪربلا
ليکڪا: نورالهديٰ شاهه

ڪوٽ لکپت جو قيدي
مصنف: رسول بخش پليجو

خط، انٽرويو، تقريرون (ياڳوپيون)
مصنف: شيخ اياز

تاريخ جو ڪفن
مصنف: امر جليل

جلا وطن
ليکڪا: نورالهديٰ شاهه

هم وست
مصنف: آغا سليم

سڌارٿ
مصنف: هرمن هيس

آزادي خاطر
مرتب: فيروز احمد

سانباهو سمونڊ جو
مصنف: الطاف شيخ

هينئڙو ڏاڙهون گل جئن
مصنف: شيخ اياز

Gul Hayat Institute

نيو فيلڊس جي شايع ٿيل 150 ڪتابن مان موجود ڪتابن جي لسٽ

1- 4 مارچ ۽ سنڌي جوڌا	-	20/-
2- اونداهي ڌرتي روشن هٿ (ناول)	آغا سليم	45/-
3- سي ئي جو پن ڏينهن (سفرمامو)	الطاف شيخ	15/-
4- سي پيڙيون رکين پاڄهه سين (سفرنامو)	الطاف شيخ	20/-
5- سڌارٿ (ناول)	هرمن هيس/ فضل احمد بچاڻي	20/-
6- سانباهو سمونڊ جو (سفرنامو)	الطاف شيخ	50/-
7 - سپون	خليل جبران/ فضل احمد بچاڻي	25/-
8- سفر يورپ جي ڊائري (سفرنامو)	قاضي عبدالمجيد عابد	40/-
9- آزادي خاطر (ڪهاڻيون)	مرتب: فيروز احمد	35/-
10- ادو عبدالرحمان (ڪهاڻيون)	امر لعل هنگوراڻي	12/-
11- پيغامبر	خليل جبران/ ستار	20/-
12- هم اوست (ناول)	آغا سليم	35/-
13- آئيني جي اڳيان	17 ساهتڪار	12/-
14- اڳي ايئن هياس (جلد 2)	فضل احمد بچاڻي	25/-
15- ست يوگو سلاويائي آکاڻيون	جڳت آڏواڻي	10/-
16- ست ڪشميري آکاڻيون	اختر محيعدين / ايشورچندر	12/-
17- پن ڇڻ ۽ چنڊ (شاعري)	آغا سليم	10/-
18- پڳل ڪنيڙائيون	خليل جبران/ عبدالله الفائز	25/-
19- سرهي سرهي سار (سفرنامو)	ماهتاب محبوب	50/-
20- ڏيئا تيل قليل جا	علي احمد بروهي	30/-
21- راڄ- گهاٽ تي چنڊ (شاعري)	شيخ اياز	60/-
22- موتي جي مهراڻ جا	مرتب: فيروز احمد	75/-
23- پڙاڏو سوئي سڏ (ناول)	سراج	50/-
24- رات وچ ۾ (ناول)	بريٽ هيليدي/ فضل احمد بچاڻي	20/-
25- اڪ سور (ناول)	رابندر ناٿ ٽئگور	50/-
26- رني ڪوٽ جو خزانو (ڪهاڻيون)	امرجليل	40/-
27- منهنجي دنيا هيڪل وياڪل (ناول)	سراج	25/-
28- جلا وطن (ڪهاڻيون)	نورالهديٰ شاهه	50/-
29- جڏهن مان نہ هوندس (ڪهاڻيون)	امرجليل	50/-
30- راهون چنڊ ستارا (سفرنامو)	ماهتاب محبوب	60/-

Gul Hayat Institute

31- يادن جي انڌلٺ	الطاف شيخ	50/-
32- جهڙُ نيڻان نہ لهي (شاعري)	شيخ اياز	55/-
33- وقت وڻيون وڇوڙيون (ناول)	ڪلا پرڪاش	20/-
34- شاه لطيف جي شاعري (جلد I، II ۽ III)	تنوير عباسي	80/-
35- وڄون وسڻ آئيون (شاعري)	شيخ اياز	65/-
36- ونڊ سر محل جو مسافر (سفرنامو)	عبدالجبار جوڻيجو	20/-
37- ڳالهيون آهن ڳچ (سفرنامو)	الطاف شيخ	36/-
38- روس جو سير (سفرنامو)	جواهر لال نهرو	30/-
39- پنهل ڪان پوءِ ۽ جڳ مڙيوئي سپنو	شيخ اياز	60/-
40- منهن تنين مشعل (خاڪا)	تنوير عباسي	30/-
41- فرينچ انقلاب	مترجم: محمد ابراهيم جويو	80/-
42- علم تحقيق	ڊاڪٽر الهداد ٻوهيو	70/-
43- انين ڏکڻا (ڪهاڻيون)	موهن ڪلپنا	30/-
44- اُڀر چند پس پرين (شاعري)	شيخ اياز	60/-
45- منهنجي دنيا مرگهہ ترشنا (ناول)	سراج	80/-
46- اي جرني ٽو ٿائلنڊ (سفرنامو)	الطاف شيخ	70/-
47- پتڻ ٿو پور ڪري (شاعري)	شيخ اياز	50/-
48- مٺي مراد (ڪهاڻيون)	ماهتاب محبوب	33/-
49- منهنجو ڏس آسمان کان پڇو (ڪهاڻيون)	امر جليل	40/-
50- دنيا پنهنجي ديس پرايا (سفرنامو)	اياز لطيف پليجو	30/-
51- سوزيءَ سان پيار	الطاف شيخ	40/-
52- هيڏنئڙو ڏاڙهونءَ گل جئن (شاعري)	شيخ اياز	60/-
53- خطَ انٽرويو تقريرون (ڀاڱو II)	شيخ اياز	60/-
54- ڪوٽ لکپت جو قيدي	رسول بخش پليجو	100/-
55- لنڊن تنهنجا ڪيڏا روپ (سفرنامو)	طارق عالم ابڙو	80/-
56- سنڌو منهنجي ساهہ ۾	امر جليل	60-
57- ٽڪرا ٽُٽل صليب جا ۽ واٽون ٽلن ڇانئيون	شيخ اياز	60/-
58- ڪربلا (ڪهاڻيون)	نورالهديٰ شاه	45/-
59- تاريخ جو ڪفن (ڪهاڻيون)	امرجليل	

Gul Hayat Institute

گهرائڻ لاءِ لکندا: نيو فيلڊس پبليڪيشنس
فون نمبر:610108 ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد.

..... امڙ ڳالھ ۾ آهي ڪجھ ڪونہ، پر هاڻ ڳالھ ڳري ٿي پئي آهي. هي ننڍا نينڍا جوان مڙس الائي ڪنهن جي ڳالهين ۾ اچي ويا آهن. چون ٿا تہ لوڪراڄ ڪيي، انصاف ڪيي، نوڪريون ڪپن، پورهيو ڪيي، زمينون ڪپن، ۽ بيو بہ الائي ڇا ڇا ڪيي! هئي پاسي سرڪار آهي: جتي چار ماڻهو ٿا گڏ ٿين، اتي مٿن پوليس چاڙهي ٿي موڪلي. پوءِ هڪڙي پاسي وردين وارا رائفلون ڪٽيو بيٺا آهن تہ بئي پاسي عام ماڻهن جا هشام آهن. جي ٿورا آهن تہ ڪين هڏيو وڃن، وڃيو لاڪپ ۾ هٽن. پوءِ ڪن ڪي پئسا وٺيو ڇڏيو ڏين. ڪن کي سزائون ڏيو ڇڏين. جنهن جو نالو ڪڍڻ، تنهن لاءِ ٿا هڏون تہ ٽي سال ٽيپ، ٽيھ ٽنڪا! اهڙي ڳالھ تہ اڳي نہ هڏيسون، نہ سٽيسون تہ ماڻهن کي رکو ميڙي ملاڪڙي ڪرڻ تي بہ ٽيپون پيا ڏين ۽ ٽنڪا پيا لڳن. انگريز سو ٽنڪا هٽائيندا هئا.... خير سو هاڻ مڙئي ڳالھ ڳري ٿي پئي آهي. وردين وارا ڳوٺن ۾ ڪاهيو پون، ۽ زوري ماڻهن کي هڏيو وڃن. نہ داد نہ فرياد: چي، اوهان وڳوڙي آهيو! ڏاڙيل آهيو. ڏاڙيلن کي پناھ ٿا ڏيو. جڏهن ڳوٺن ۾، گهرن ۾ ڪاهي پيا تہ ننگ تہ نبين کي بہ پيارا هئا. سي کي همراھ مڃرجي پيا. دوبدو مقابلا پيا ٿين. پر سرڪار ڏاڍي آهي. وٽن هٿيار بہ آهن تہ ماڻهو بہ آهن جن کي وردي پارائي، جيڪي ٿي چوين سو ٿا ڪن. ڪن ڳوٺن کي تہ لڏائي ڇڏيائون. جيڪي نہ اٿيا، تن کي زوري ڪڍي، گهرن تي بلڊوزر هلائي ڇڏيائون. بابا، بندوق ۽ رائفل جي اڳيان هيٺو بي هٿيار ماڻهو ڇا ٿو ڪري سگهي. جي ڪنهن منهن ڏنو تہ گولي جي منهن ۾ يا ترنگ ۾. جيڪو ضامن پوڻ وڃي، سو بہ اندر. اندريان تہ اندر پر ٻاهريان بہ اندر.... ائين هزارين ماڻهو دربدر ٿيا آهن. سوين ماڻهو، ڏسٽا وائسٽا ماڻهو، ڏينهن ڏٺي جو، گولين مان ڪڍيا اٿن. سرڪار زوراور آهي، پر ماڻهو بہ اصل ننڍا مڙن. تنهن ڏينهن هڪڙي ڳوٺ کي ورائي ويا: چي، سڀ نڪرو ٻاهر. ڳوٺ ۾ کي ارڏا جوان هئا، تن چيو تہ مڙس مڙس جو مٽ آهي. ايئن اسين بہ ڪونہ ٿا نڪرون. پوءِ تہ جيڪا ويڙھ ٿي، سا بہ گهڻن کي ياد رهندي. پر سرڪار ڇا ڪيو جو.....

("اڻون ماڻهو" مان ورتل)

Gul Hayat Institute

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندَڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندَڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياڄوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪٽي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

Gul Hayat Institute

پڙهندڙ نَسل (پَـنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪـو بـہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهـڙي دعوىٰ ڪري تـو تـہ پَـڪَ ڄاڻو تـہ اُهـو ڪُـوڙو آهـي. نـہ ئي وري پَـنَ جي نالي ڪي پئسا گَڏ ڪيا ويندا. جيڪـڏهن ڪـو اهـڙي ڪوشش ڪري تو تـہ پَـڪَ ڄاڻو تـہ اُهو بِہ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻـن جا پَـنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَـنَ بہ مختَلِف آهـن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بـہ ٿـي سگهـن ٿـا. بيـن لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ ٽالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نـہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تـہ پَـنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تـہ ڪـي ڪـم اُجرتـي بنيـادن تـي بـہ ٿِيـن. اهڙي حالت ۾ پَـنَ پاڻ هِڪَبِئي جي مدد ڪَـرڻ جـي اُصـولَ هيـٺ ڏي وَٺُ ڪنـدا ۽ غيرتجـارتي -non commercial رهنـدا. پَـنَ پـاران ڪتـابن ڪـي ڊِجيِٽـائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪـو بـہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪـرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن ڪي ڊِجيِٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪـو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَـنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

Gul Hayat Institute

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جِئن جِئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالههَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم-گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

Gul Hayat Institute

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڄڪلهہ پاڻ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ "هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو" ناداني جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۾ سماجي حالتن تان نظر ڪچي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻچاٽن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي چو، چالاءِ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها، توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)

Gul Hayat Institute